

פ"א מאימתי.

משמרה ראשונה חמור נוער הכוונה להורות שבלילה כוחות הדין גוברין והקדוש ברוך הוא ברחמיו מעורר רחמים וידוע שכל הברואים משתלשלין מכוחות העליונות וכוחות מינים הטמאים מושפעים מכוחות הדין העליונים ובכל חלק מהלילה כוחות דין אחרים משמשין העומדים ומקטרגין וכשכוחות הדין מסתלקין בסוף החלק מהלילה הוא מחמת שהקדוש ברוך הוא מעורר רחמים ומסקלן לכך הוא עת רצון.

ובשעה זו בא גם כן איזה השפעה של כח החסד להמין שבעולם העשיה שנשתלשל מהכח שלמעלה והיה ידוע להן שבאשמורה הראשונה חמור נוער ובשניה כלבים צועקים ובשחרית מתחיל להתעורר כוחות הרחמים והחסד לזה אשה מספרת עם בעלה שהשפעת הרחמים גלויים אהבה וריעות: שם המתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה וכו' לפי פירוש העין יעקב שנכנס לחורבה מחורבות ירושלים להתפלל היינו שנצטער על חורבות ירושלים ועיכוב ביאת משיח ואמר לו אליהו שהיה לו להתפלל בדרך רימז לו שעדיין לא הגיע הזמן ואין לו להתפלל רק על קיום והעמדת ישראל בהגלות הנקרא דרך והשיב שירא פן יפסיקוהו עוברי דרכים כלומר עוברי דרך השם יתברך דהיינו שונאי ישראל פן מחמת הגזירות יפסיקו אותנו מהשם יתברך כי היסורין מעבירין על דעת קונם ולכך אני מתפלל למהר הגאולה ועל זה השיב לו אליהו היה לך להתפלל תפלה קצרה פירוש שהיה לך להתפלל רק תפלה זו שהשם יתברך יחזיק אותנו בימינו שלא יפסיקוני מהשם יתברך כי על ביטול הצרות אין לו להתפלל כי לפעמים היסורין הן לטובה לכפרת עונות ואדרבה יש לשמוח ביסורין: שם ולא עוד אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשיות ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך הקב"ה מענענע בראשו ואומר וכו' בתוספות בגמרא ציינו יהא שמו הגדול מבורך ובזה הקשו על מחזור וויטרי שפירש יהא שם יה רבא שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם ומברך לעלם עלמאי הוא תפלה אחרת ומדקאמר הכא יהא שמו הגדול מבורך משמע דתפלה אחת הוא וכולי ולפי עניות דעתי נראה דהש"ס תפס הלשון מה שהיה אומרים בזמן שבית המקדש היה קיים שהיה שמו שלם כדאמרינן לקמן בזמן הזה דיו לעולם שישמש בשני אותיות משמע דבזמן שבית המקדש היה קיים היה משמשין בשם שלם שכולן היו נכנעין לישראל והיו אומרינן באמת יהא שמו הגדול מבורך מה שאין כן בזמן הזה שאין משמשין רק בשני אותיות מהשם מתפללין בלשון יהא שם יה רבא וכמו שפירש מחזור ויטרי והש"ס שתופס לשון שיהא שמו הגדול מבורך הוא משום שאמרו אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך ולכך תפס השבז שאמרו אז ואמר אשרי שהיו מקלסין אותו בביתו בלשון יהא שמו הגדול מבורך אבל עכשיו ששינו הלשון ואומרינן בלשון יהא שם יה רבא הכוונה דמה ששינו הלשון ומתפללין גם על זה כפירוש מחזור ויטרי אמר על זה אוי לו לאב שהגלה את בניו וכולי: שם אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו וכו' עיין מהרש"א שהקשה דמקודם תפס לשון מלך ואחר כך על הגלות תפס לשון אב ונראה על פי מה שפירשתי הקרא דמלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור שאמר מקודם לשון מלך ואחר כך לשון ממשלה וכן הקרא דלד' המלוכה ומושל בגוים דלשון מלך נאמר על מי שיש לו עבדים עושי רצונו ומשגיח עליהן ומקיימן ונותן להם פרס וזן אותן ומפרנסן ובלעדיו לא היה להם קיום כלל שלא יהיה להם פרנסה ממקום אחר

ולשון מושל נאמר על מי שיש יכולת בידו לשנות רצון החלש ממנו ולהכריחו שיעשה רצונו דוקא ולכך נאמר מלכותך מלכות כל עולמים.

שרומז גם על עולמות העליונים שהן מלאכיו עושי רצונו ואינן בעלי בחירה כלל קורא עצמו עליהן בלשון מלך שהוא נותן היום לכל העולמות ובלעדיו לא היה מתקיימין אפילו שעה אחת מה שאין כן בדורות שהן עולם העשייה שהן בעלי בחירה והקדוש ברוך הוא משנה רצונם כדכתיב משיב חכמים אחור וגומר קורא עצמו מושל והנה כשהמלך בשר ודם נותן פרס לעבדיו הוא שכר עבודתן מה שאין כן האב שנותן לבן אינו תשלומי שכר רק ברחמיו נותן ולהיפך לענין עונש הוא כשהמלך מעניש נקרא עונש של נקימה מה שאין עונש של האב המעניש לבן הוא רק על דרך הלימוד שמלמדו להיטיב וכדרך שמכין לאיש שנופל בחלשות להחיותו ולכך בעת שמשפיע הטובה דהיינו בזמן שבית המקדש קיים קורא עצמו מלך שברחמיו עושה עצמו כאלו היה צריך לעבודתו ולקיום מצותיו אף כי אם יצדק מה יתן לו מכל מקום ברחמיו מחשיב הטובה שמשפיע בתשלומי שכר עבודתם כמו שהיה צריך לו ובשעת העונש הוא רק כמו אב לבן ולכך שפיר תפס לשון אב על הגלות: שם כך אמר דוד ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישינים וכו' לכאורה תמוה רבה היה קשיא להו אי קשיא להו איזה דבר חסידות עשה קשה וכי לא מצאו דבר חסידות בדוד רק דברים אלו ואי היה קשה להו דזה הוי כעין גיאות לקרות לנפשו חסיד לא תירצו כלום לכן נראה בכוונת תירוצם שדוד היה ידא שלא יכשל חס ושלום בדין וביקש מהקדוש ברוך הוא שבדבר חסידות שעושה שידיו מלוכלכות בדם שפיר ושליא כדי לטהר אשה לבעלה שהוא לפנים משורת הדין שאין דרך מלכים בכך אפילו במלכי ישראל.

ביקש רחמים רבונו של עולם בדבר שאני מתחסד לטהר אשה לבעלה שמרה נפשו בדבר הלכה שלא אכשל חס ושלום ולכך אמר לטהר אשה שדבר זה הטעות הוא כשלון גדול מה שאין כן לטמא אין בכך כשלון וכן ביקש במה שמתחסד עצמו לקום בחצות לילה ביקש שמרה נפשי שלא יחטא באותו זמן. כי אמרו רז"ל [בשבת דף פ"ט] בחשבונו של יצחק שאמר דל פלגא דלילתא והוא ירא שלא יחטא לזאת ביקש שבאותו זמן שמתחסד להיות ניעור בלילה שלא יחטא בזמן ההוא ולזה אמרו ולא עוד שהוא נמלך ברבו וראוי שהקב"ה ישמור את נפשו שלא יכשל בדבר הלכה: שם שמא יגרום החטא עיין בחידושי לתורה מה שכתבתי לתרץ היאך שייך לומר שמא יגרום החטא הלא הידיעה הוא אמת ולמה לו להקדוש ברוך הוא להבטיח כשיודע שיתבטל ועיין שם שכתבתי בטוב טעם שם אמר ר' אלעזר בר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא וכו' כל המפרשים תמהו על מאמר זה שיהיה מזמור זה כח להבטיח להיות בן עולם הבא מחמת שהוא בא"ב ומחמת שנאמר בו פותח את ידיך עיין שם והנראה לפי עניות דעתי דהנה במזמור זה אין בו שום בקשת צרכיו רק שבחי הבורא יתברך ואמר פותח את ידיך לומר שעם גודל רוממותו משגיח בשפלי שפלים עד שמשביע לכל חי ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כנים לגודל טובו וכמאמר ר' שמעון בן אלעזר סוף קידושין ראית מימך חיה שיש לה אומנות והן מתפרנסין שלא בצער ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני כך ואני שנבראתי לשמש את קוני וכו' ואילו לא הורענו מעשנו וקפחנו פרנסתנו לא היינו צריכין לתפלה לבקשת צרכינו כי הוא טוב ומטיב לפרנס אפילו בעלי חיים

השפליים רק מפני שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי צריכין אנו לתפלה למחול חטאינו ולזה נתקן לומר תהלה לדוד קודם תפלת שמונה עשרה לעורר לבבנו שהקדוש ברוך הוא ברחמיו עם לגודל רוממותו משגיח אף על השפליים שבבעלי חיים ואנחנו הצריכין תפלה למלאות חסרונינו על כרחך מחמת הרעת מעשים הן ועיקר התפלה הוא רק על כפרת החטאים וממילא יתמלא החסרון וגם מה שאנו מבקשין צרכינו אין העיקר מחמת שרצונו שנהיה תמיד בשמחה ובטוב לבב כי לפעמים היסורין הן יותר טובים כמאמרם ז"ל ג' מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן על ידי יסורין רק עיקר בקשת צרכינו הוא רק מחמת שהיסורין לפעמים מעבירין על דעת קונם לכך מבקשין על צרכינו ובכדי שיהיה לבנו פנוי מטרדת הזמן שלא יבטל אותנו ע"י טרדת הזמן מעבודת השם יתברך ומתורתו ולזה אמרו [תענית דף ב'] איזהו עבודה שבלב זו תפלה דלכאורה קשה הא תפלה הוא בפה.

ולהנ"ל אתי שפיר דהיה קשה להו למה נקרא תפלה עבודה הלא אין זה עבודה רק בקשת צרכיו וכי אם אחד יבקש צרכיו מהמלך נאמר עליו שהוא עובד עבודת המלך אמנם להנזכר לעיל אתי שפיר כיון שאין בקשתו בשביל טובתו כלל רק למען יוכל לעבוד עבודת המלך בלב שלם וזהו תלוי רק במחשבת הלב לכך נקרא תפלה עבודה שבלב והנה מה שנסדר שבחי הבורא בתהלה לדוד בא"ב להורות שאין למלל ולספר כל שבחיו של הבורא יתברך אך אם כל הימים דיו וכולי וידוע שאי אפשר לדבר שום דיבור בלתי מהכ"ב אותיות ולכך נסדר באלפא ביתא לומר שאף אם נשבח השם יתברך בכל השבחים שאפשר לשבח ועל כרחך הם תחת הכ"ב אותיות שבחו חי ימלל ומכל, מקום, משגיח אף על השפלים שבשפליים ואם אנכי מחוסר מהדברים הנצרכים לעבודת השם יתברך על כרחך הרעותי את מעשי ויתפלל על הוראת המעשים ואחר כוונת הלב הן הן הדברים כי אם יאמר בכוונה תהלה לדוד קודם התפלה בכוונה זו בוודאי יפול עליו היראה וההכנעה וישוב בלב שלם וכל בקשותיו על צרכיו לא יהיה רק על כוונה הנ"ל למען יהיה יכול לעבוד הבורא ואז יהיה מובטח שהוא בן עולם הבא: שם מפני מה לא נאמר נון באשרי מפני שיש בו מפתן של שונאי ישראל וכו' והוא תמוה דמה נשתנה מזמור זה מכל המזמורים שנאמרו באלפא ביתא שנאמר בהם נו"ן ונראה דהנה חמש גאולות יש לישראל ד' גאולות מד' מלכיות ומלחמות גוג ומגוג קודם ביאת משיח וכנגדן אמר דוד חמשה ספרים בתהלים וכל ספר מתחיל בגלות ומסיים בגאולה הספר הראשון מתחיל בלמה רגשו גוים ומסוים ותציבני לפניך לעולם הב' מתחיל היתה לי דמעתי לחם וגו' ומסיים יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו וספר שלישי מתחיל מאמר אסף כמעט נטיו רגלי ומסיים אדני נשבעת לדוד באמונתך.

וספר הרביעי מתחיל מאמר משה כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו ומסיים וקבצנו מן הגוים וספר החמישי הוא נגד מלחמות גוג ומגוג ומסיים בתהלה לדוד על הגאולה השלימה ולוה אמר בכל המזמור לעולם ועד שלא יהיה אחריו שום קילקול וגם אמר יודוך' כל מעשיך כי אז נאמר ואשפוך רוחי על כל בשר אמן ב"ב וכיון שנאמר על גאולה העתידה שלא יהא נפילה אחריה לכך לא נאמר נו"ן לרמז שלא יהיה אחר גאולה זו שום תפלה הנאמר בנו"ן שם במערבא מתני לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל וכו'.

לכאורה קשה דאם כן מאי קאמר מקודם לזה הנה אנכי נושא אליכם קינה והנה רש"י פירש נתן לנו רשות לדרוש בפסוק אף בפירוש אחר ממה שדרשו חז"ל מקרא כפטיש יפוצץ סלע עיין שם ולזה נראה לי לפרש הכתוב שהוא על דרך שאמר [ירמיה ג] כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והכוונה הוא דהנה במדרש חזית אמרו משל למטרוניא שבשעת אירוסין כתב לה מתנה מועטת ובשעת נשואין מתנות מרובות כן הישראל בשעת נתינת התורה לא היה רק בבחינת ארוסה כדכתיב [הושע א] וארשתיך לי לעולם והגאולה העתידה יהיה הנשואין כדכתיב [ישעיה] הנה בועליך עושיך ד' עד כאן המדרש בשינוי לשון קצת ולכך נקראין הישראל עכשיו בתולת ישראל שהן עדיין בבחינת אירוסין שלא נבעלה מה שאין כן בגאולה העתידה דכתיב כי בועליך עושיך ד' שאז תקרא בעולה כמאמר המדרש שאז תהיה בבחינת נישואין בבעלה שיתייחד החלק בכל וכן כתוב [בישעיה סב] ולך יקרא בעולה וארצך תבעל וארצך היינו כנסת ישראל כי הכנסת ישראל נקראו ארץ כדכתיב ואתם תהיו לי ארץ חפץ [מלאכי ג] ואמר [ישעיה שם] לך יקרא חפצי בה והיינו גם כן פירוש הפסוק דלמעלה וארצך היינו כנסת ישראל והרי מוכח מדבריו שבעת הגאולה שיקיים ובעלתי כתיב ולקחתי אחד מעיר וכו' וכן הוא גם כן מאמר עמוס הנביא ונשא אליכם קינה וגומר נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל כלומר בעת הנפילה שיהיה סמוך להגאולה למען אשר לא יקום עליו עוד שם בתולת ישראל רק להיות נקראת בשם בעולה כדכתיב ולא רצך יקרא בעולה ולא תוסיף עוד לקום בשם בתולת ישראל אז תהיה הנפילה גדולה עד שהעיר היוצאת אלף תשאר מאה והיוצאת מאה תשאר עשרה והשאר או ישתמדו או יכלו ואתי שפיר מה שאמר מקודם לשון קינה ומסיים כי בה אמר ד' דרשוני וחיו כי לא יכלו רק רשעים ולא הצדיקים: שם לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אי אזיל מוטב וכו' והנה לשון הרגזה קשה ועוד שהיה לו להזכיר תקנה אחרונה תיכף להזכיר לו יום המיתה ורבו תקנות אלו למה ונראה דכוונתם על דרך שאמרו אל יאמר אדם אי אפשר בבשר חזיר אלא אפשי ומה אעשה וכו' וזה ענין הרגזה שבבוא עבירה לידו יראה פני הטוב שבתוכה וידחהו בגזירת השם יתברך וזהו ההרגזה שאף על פי שהוא טוב מכל מקום לא אעשה מצד הגזירה ולזה לא צוה לזכור יום המיתה מיד שיתבטל ממנו תיכף כוחות התאוה כי אדרבה טוב הוא שבחוזק תאוותו לא יעשה מצד גזירת השם יתברך ומה שהזכיר תקנתא דתורה ותקנתא דקריאת שמע: נראה דידוע מה שכתוב בספר המורה דיצר הרע הוא הכח הבשרי המתאוה שבאדם ואמנם מפשט דברי רז"ל משמע שמלאך מיוחד וקבוע לזה ונראה דאלו ואלו דברי אלקים חיים שיש מלאכים רעים הבאים לעורר כח התאוה ולהוסיף תאוה על תאוותו ולזה אמר בראשונה שיעסוק בתורה המתשת כח החומר ואי לא אזיל אז בוודאי הוא מן המלאך המיוחד לזה ולזה צריך קריאת שמע כי קריאת שמע מגרש המזיקין ולכל אחד צריך תקנה אחרת דלא מהני תקנה אחת לתרוויהו ואי לא אפשר בשום פנים מחמת התגברות שלו אז יזכיר לו יום המיתה ומתוך כך יתבטלו ממנו כל התאוות: שם מידת בשר ודם וכו' והקדוש ברוך הוא נתן תורה לישראל וכו' לכאורה הדמיון אינו שוה דכשמוכר חפץ או נותן חפץ לחבירו לא נשאר אצל המוכר מה שאין כן נתינת התורה דמי לתלמוד תורה שכאשר מקבל ממנו התלמוד ממנו שמח ונראה הכוונה שידוע ששכל בני אדם לואה מהשיג

הדברים על אמיתתן וכמו שכתב הר"ן בדרשותיו והקדוש ברוך הוא מסכים על ידן כמו שדרשו חז"ל אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מוטעין וכולי ולפי זה אתי שפיר שהקדוש ברוך הוא נתן לגמרי לישראל התורה שכפי שכלם כן יקוים ושמח וכולי: שם אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו יפשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה תמוה דעון ביטול תורה עבירה חמורה והיאך אמרו ולא מצא והנראה דהנה ג' מיני יסורין הן אחד הבאין לעוררו בתשובה כדכתיב תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו וגומר השני יסורין של אהבה השלישי יסורין הבאין דרך נקימה ושנאה חס ושלום ויסורין כאילו באין בזעף לבטלו מתורה ומצות כדכתיב למה לי רוב זבחיכם.

ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך וזהו כוונתו דמקודם יתלה ביסורין הבאין לעוררו בתשובה פישפש ולא מצא כלומר שלא הועיל בתשובתו יתלה בביטול תורה היינו שיתלה שבאין בזעף ובכעס גדול מהשם יתברך לבטלו מתורה ומצות ויפיש ברחמים לא מצא היינו שרואה שהיסורין אין בהן ביטול תורה ותפלה ודאי יסורין של אהבה הן אך הא קשה אמאי בשלא מצא יתלה ביסורין של אהבה הא כל ישראל ערבין זה בזה ודלמא מחמת הערבות הוא ומה שנראה בזה כי היסורין הבאין בפרטות על אדם אחד אי אפשר להיות מצד הערבות כי הערבות הוא מצד הוכח תוכיח את עמיתך והוכח תוכיח אינו אלא עשה ואעשה לא מענשים כי אם בעידן ריתחא שיש רוגז על כל העולם והלא אפילו כשהוא בעצמו עשה החטא שלא במתכוין אין עליו משפט היסורין כי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון אלמא שמשפט היסורין אעון הוא ועבירות דעלמא שלא בכוונה דידיה הן עשויין ובאמת לא מצינו אערבות רק מיתה דמיתה באה אף על חטא מה שאין כן יסורין באין רק על העון ומה שכתוב [ישעיה נג] והוא מחולל מפשעינו ובחבורתו נרפא לנו וגומר היינו כשהצדיק מקבל עליו יסורין בעצמו אבל דין שמים ביסורין לא מטילין עליו ומכל שכן שאין לתלות בעון שחטא בשוגג מהאי טעמא אבל ביטול תורה ותפלה שגגתו עולה זדון ואף שהברטנורא פירש שם דקאי על מי שאין מדקדק בלימוד מכל מקום יש לפרש גם כן בדרך זה כי ביטול תורה מאוד חמור הוא: שם בידוע שיסורין של אהבה הן וכו' הספק הגדול אשר יש בענין יסורין של אהבה לייסר איש אשר אין בו חטא כדי להרבות שכרו ואין זה מדרך שבין איש לחבירו שאסור לצער את חבירו כדי להוסיף שכרו וראייה לזה גונב על מנת לשלם כפל ויתר מרעהו צדיק וכל שכן הבורא יתברך שמו שיכה על לא חמס בכפו ואם הוא בדרך נסיון אם יבעט נגדו גם כן הוא ספק גדול כמו שכתב הרב המורה בחלק ג' יע"ש וליישב זה נראה כי בוודאי אין יסורין באין על חנם רק כיון שאין היסורין באין על חטא דהיינו שוגג כמאמרם ז"ל אין יסורים בלא עון רק לפעמים מרוב אהבה מייסרהו אף על אותן דברים שאין דינן ביסורין מכל מקום צדיקים גמורים הקדוש ברוך הוא מדקדק עמהן כחוט השערה ומנקה אותם לגמרי בעולם הזה על ידי יסורין כדי שיהיו נקיין לגמרי בעולם הבא והמשל בזה כי מי שבא לחצר אינו צריך בגדים נאים ונקיים כל כך כמי שבא לבית המלך והבא לבית המלך אינו צריך כל כך בגדים נאים ונקיים כמו הבא לחצר המלך כן הצדיק כשהקדוש ברוך הוא רובה להכניסו למחיצה פנימה אשר צריך להיות בגדיו נקיים בתכלית הנקיות מייסרו בעולם הזה כדי שיכול לבא לידי מחיצה זו אמנם מי שאינו זוכה מצד מצותיו לבא לידי מחיצה כזו שאין צריך בגדים נאים ונקיים כל כך

למה לו לייסרו כי אין דינו בהם רק מצד אהבה כשרוצה להכניסו במקום שצריך להיות נקיים לגמרי והיינו דמדמה אותו למלח שממתיק את הבשר וכו': שם אמר ר' יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה וכו' נראה לפי עניות דעתי שקורא כל היסורין אף שבאין לכפר עון יסורין של אהבה כיון שבאין על ידי הקדוש ברוך הוא לכפר עונו ורש"י שפירש יסורין של אהבה שהקדוש ברוך הוא מייסרהו בלי עון ציין עצמו על הא דאמר שם רבא אמר רב הונא ואם תלה ולא מבא בידוע וכו' אבל ר' יוחנן סובר דאף שבאין על עון דבוודאי אין סברא כלל שהיסורין שאינן באין על עון רק להרבות שכרו שיהיה בביטול תורה ובודאי דאפי' בבאין על עון גם כן סבירא ליה דיסורין של אהבה הן שהן כעין שמכין את האדם שנתבטלו חושיו לעוררו לתחיה כמו כן היסורין הבאין עליו לכפר עון או לעוררו בתשובה הן של אהבה כאב שמייסר לבן ודוקא יסורין שבאין חס ושלום בהסתרת השגחה נקראין יסורין של נקימה ורבי יוחנן מיירי ביסורין שמכפרין על עון ומדמה ליה לשן ועין שבאין על ידי כעס האדם שחטא נגדו ורבי לוי שלומד מגזירה שוה מברית האמור במלח מיירי ביסורין שהן כענין שאבאר בסמוך.

שם תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר שלשה חתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולם לא נתנן אלא על ידי יסורין. הנה היסורין שבאין בלא חטא כלל להרבות שכרן לכאורה קשה קצת.

ונראה לפי עניות דעתי מחמת שאדם מחולל בחטא ומיוחס בעון כחו שאמר דוד הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי אי אפשר לו שלא יהיה בלבו שום זוהמא ואפילו באבות מצינו שיצא עשו וישמעאל מהם מחמת הזוהמא ואף בצדיקים גמורים אי אפשר שיהיה עבודת ה' בהתלהבות גדול כמו שהן כשהן מיוסרין שאז הלב והחומר נכנעין מאוד ומזה בא בלבם התלהבות גדול לעבודת השם יתברך כדכתיב או אז יכנע לבכם הערל ומכל שכן בצדיקים נכנע מאוד לבבם ביסורין ועבודתם הוא בהתלהבות ובהכנעה גדולה וזוכין על ידי זה למתנות טובות וגם כל זמן שיש בהאבות עוד משהו זוהמא מזיק להבנים כי בכל דור ודור ניתוסף הזוהמא ולכך צריך יסורין שיותר מהם כל הזוהמא וישאר הלב נקי ועבודתם יהיה כלב שלם והאב מוריש לבנו בחכמה ויהיה גם לב בניו נקיים מזוהמא ויזכו הוא וזרעו למתנות טובות וזהו שמדה לעיל ר' לוי היסורין למלח שממתיק הבשר היינו כמו שהמלח מוציא כל הדם שמזיק לבשר ומכשירו כמו כן היסורין מוציאין מן הלב הרע המושרש בו מאביו ונעשה הלב נכנע ומתלהב ליראת השם ועבודתו: שם כל העוסק בגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו וכו' לכאורה כביכול עול גדול בחיקו נותן נשמה לעם עליה שימותו הבנים בשביל האבות ונראה דמזה ראייה להא שכתב הבעל עקידה והרמב"ם ז"ל שהנפש הנולד באדם הוא רק כח הכנה לבד רק מצדתורה ומצות נתעצב ונעשה שכל נבדל ובעודו רק כח והכנה לבד אינו מושגח בשביל עצמו כי ההשגחה דבק בהשגה כמו שכתב הרמב"ם שם ואינו מושגח רק בשביל האב כמו בשורו וחמורו של האדם וכן כתב הרמב"ם להדיא כנ"ל ולענין מה שהקשו בתוספות בדבור המתחיל והא אמר ר' יוחנן דהא מצינו כמה צדיקים דלא הוי להו בנים וכו' נראה לתרץ דוקא במי שאין לו בנים מצד עונש כענין שאמרו לא זכו להבנות ממנו ומצד מזלו הוי ראוי לבנים רק שנשתדד מזלו מצד ההשגחה קאמר הש"ס אבל אם מצד מולו אינו ראוי לבנים ואין לו זכות גדול כאברהם אבינו עליו השלום שנשתדד בעבורו

המזל וזה מצוי לכמה צדיקים: שם רבי יוחנן עאל לגבי ר"א דהוי קא חלש חזא דהוה קא גני בבית אפל וכו' המאמר הזה תמוה מאוד א' דאין סברא כלל מחמת גלוי הזרוע יפול נהורא ב' דאין שייכות לבכות על השופרא דבלי בעפרא ונראה לפי עניות דעתי לפרש דחזיא דהוי קא גני בבית אפל היינו שהיה חלש מאוד שלפי חולשתו היה נראה לו שודאי מיתתו וקבורתו לא יאחר ומקום הקבורה מכנה לבית אפל אזיל גליא לדרעא ונפל נהורא פירוש כי הצדיקים באים בכח מעשיהם כמו שאמר הקדוש ברוך הוא גוזר גזירה והצדיק מבטלו והפייטן יסד כי הם בזרוע באו עדיך וזהו כוונתן כאן שגליא לדרעא ונפל נהורא כלומר שגילה כוחו בתפלתו כענין חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר איני זו.

מכאן ובכח מעשיו ותפלתו נפל נהורא דהיינו שהתחיל לשוב לאיתנו: שם אי משום מזוני פירוש מחמת שאתה רואה גודל עניותך חושב אתה כי רבו עונותיך אל תחשוב כך כי הוא רק משום שאין אדם זוכה וכו': שם על האי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. פירוש דהנה בזוהר פרשת האזינו ובתיקונים תיקון מ' כשאדם נתגלגל בעת התחית המתים מה יהא בגופו ולפי תירוצו מוכח דאותו הגוף שלא נשתלם לא יקום ולזה רבי אלעזר ורבי יוחנן שלא זכו לבנים ואף דהיו לו בנים ומתו ר' יוחנן סבירא ליה ביבמות דף ס"ב שלא קיים פריה ורביה והיה יראים מגלגול וממילא לא יקום הגוף אשר כל ימיו בתורה ובמצות ואין שופרא גדול חזה יבלה בעפר ולא יקום ולכך בכו תרווייהו ובאמת ודאי דצדיקים כאלה לא הוצרכו להתגלגל שרבו עסקם בתורה ובמצות פטרם כמו בן עזאי שאמר נפשי חשקה בתורה רק מכח ענותנותם חששו שמא יגרום החטא ולכך בכו: שם בתר גנבא גנוב וטעמא טעים.

אף שוודאי רב הונא אמר האמת מכל מקום אסור לסמוך על עצמו אף שהדין ברור לו אם לא על פי בית דין שהאדם חייב לחשוך עצמו כי אין אדם רואה חוב לעצמו ואף דקיימא לן עביד איניש דינא לנפשיה היינו לתפוס ולילך לבית דין והם יזכו ויחייבו ועיין בספרי נתיבות משפט סימן ד' עיין שם: שם מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין וכו' פירוש כי אנחנו המניחין תפילין בארבעה פרשיות נגד הלב ונגד המוח היות שאלו הד' פרשיות הם עיקרים לתורה ובלעדם יפול התורה בכלל כי בפרשת שמע נזכר אמונת אלקות ואחדותו הפשוט ופרשת (שמע) והיה אם שמע קבלת עול של כל המצות והתורה והוא בכלל אמונת תורה מן השמים ופרשת קדש הוא זכרון יציאת מצרים אשר כל המצות הם זכרון ליציאת מצרים כי אז קנה אותנו לעבדים לו יתברך ונשתעבדנו לשמור חוקיו וגם גאולת מצרים היא סיבה לכל הגאולות כמו שכתבתי בפירושים להגדה בפסקא דעבדים היינו והוא אמונת כי חלק ה' עמו' ובפרשת והיה כי יביאך הוא מה שמשה הזכיר לישראל הריגת בכורים כי בזה הכירו ישראל כי הקדוש ברוך הוא משגיח עליהם בלי שום אמצעי כי הכאת בכורים לא היה על ידי שליח רק הקדוש ב"ה בכבודו ובעצמו כי הוא המבחיין בין טיפה וכשאינו מאמין בזה חשוב כעובד עבודה זרה שזהו עבודה זרה של דור אנוש שנתנו כבוד לאמצעים כמו שכתב המהרש"א ולכך אנחנו קושרים הארבעה פרשיות נגד הלב והמוח כלומר שאינן סרים ממוחנו ומלבנו העיקרים הנזכר לעיל שהן עיקרים להתורה כולה כי בלעדם יפול התורה בכלל ולזה אמרו חז"ל מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין כלומר מנין שחביבותו של ישראל קשורה

במחשבתו תמיד ומשים אותנו כחותם על לבו להשגיח עלינו להחזיק אותנו באמונתנו ושיהיה אמונת אלקות וכל האמונות הנ"ל לא יסורו מלבנו בכדי לשמור מצותיו וחוקיו וממילא להתפילין שאנו מניחין כאילו הוא הוא המניח כמו שאמרו יצרו של אדם מתגבר ומתחדש עליו בכל יום ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו לא היה יכול לו נמצא התפילין שאנו מניחין להורות שהאמונות הנ"ל קשורה על לבנו והקדוש ברוך הוא הוא הוא שקושר אותם על לבנו כי הוא המחזיק אמונתנו בו יתברך בלבנו כמו שכתוב לא ירפך היינו שלא יתן לך רפיון ולומד מקרא בנשבע ד' בימינו ובזרוע וענין שבועה כבר פירשתי שהוא דבר שאי אפשר להשתנות: והיינו שימינו שהוא התורה וזרוע הפשוטה היינו ההשגחה להיטיב עמנו בזרוע נגד המקטריגים על ישראל יהיה קיים לנצח ולזה מביא ראייה מהכתובים המעידים על זה וזהו שאחר כתפילין דמרי עלמא מה כתיב כלומר איזה ראייה יש מהכתוב בתורה שהוא העוזר והמחזיק בלבנו אמונות הללו וזהו שמביא הכתוב כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים ומוכח מקרא זה שהקדוש ברוך הוא מבטיח להכלל ישראל כי לא תשכח מפי זרעו ולעולם לא ימצא גוי גדול כזה אשר לו אלקים קרובים ואשר לו חוקים ומשפטים וגם מה שאמרו שכתוב בפרשה שניה אשרך ישראל עם נושע בד' וזהו הבטחה שניה שאנחנו לא נושענו רק בשם ד' ולא על ידי אמצעי ואנחנו חקוקים על לבו לקיים אותנו באמונה זו שישאל יהיו רק לעם נושע בה' וכשאנחנו חוטאים והננו בגלות חקוק על לבו זמן הגאולה וגאולת מצרים סיבה לזה כמו שכתבתי בפירושי, על ההגדה בפסקא דעבדים היינו ועיין באלשיך בפירוש הכתוב דאו הנסה אלקים דמגאולת מצרים איכא הוכחה על גאולה העתידה דאטו הניסים והנפלאות לא היו רק בתורת ניסיון אצל השם יתברך ומלבד הטובות האלה ביקש משה שלא ישרה השכינה על עכו"ם רק עלינו והנה ודאי אין הבקשה על בלתי ראויים וגם על הראויים לא שייך לבקש שלא יעשה השם יתברך מה שראוי להם רק ענין הבקשה הוא דדרך משל הוא אם החמה בתוקפה אין הכוכבים נראים כלל וכיון שהקב"ה מסייע ליראיו שיהיו מוכנם הרבה מאוד ממילא אחרים אינם נראים כלל וזהו שאמר הכתוב ולתתך עליון והנה ידוע שיש מידות אשר לכל אחת יש פעולה מיוחדת ולכך חילקן בדרך מליצה לד' בתים ומידה אחרונה הנקרא זרוע הוא כלולה מכולן ולכך סיים ואמר וכולן כתובין באדרעי': שם כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכו' עיין מפרשים ואפשר לומר דכל שמזמין מקום לתפילה ומתפלל שם נתקדש אותו מקום כמו בית הכנסת וכיון שנתקדש שורה קדושה במקום ההוא ולכך כשמתפלל במקום קדוש ששורה בו השכינה קונה קדושה ויראה שראוי להקרא בשם חסיד ועניו וזהו דוקא שמתפלל שם בכוונה רצויה אבל שלא בכוונה על זה נאמר למה לכם רמוס חצרו: שם אמר רבי חלבו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה כולם תמהו על זה מאי טעמא לא אמר משום דאבות תקנום ונראה דהנה המתפלספים מבני עמינו הקשו בענינא דתפלה הא אין שום שינוי רצון בבורא יתברך שמו והיאך שייך לשון תפלה ותירצו דהתפילה אינו רק כדי שיתברר בשכלו כי הוא בכל דבר מושל וברשותו יתברך שמו הכל ואז יגיע אליו היראה וההכנעה והובא זה בספר שבילי אמונה ובאמת חס ושלום לומר כן רק האמת שהתפילה פועלת הרצון יתברך ואין בזה קושיא השינוי רצון כי כמו שאין משיגים מהותו כן אין משיגים

רצונו ודעתו וכמו שאין משיגים הידיעה והבחירה והידיעה משארת אפשרות הבחירה כמו שכתב כל זה הרמב"ם כן אנחנו אין משיגים היאך מרצין אותו בתפלה והיאך מהפכין מידת הדין למדת הרחמים על ידי תשובה שמאמול היה מידת הדין עליו ובתשובה נתהפך שהרי הבחירה חפשית.

ולפי זה נאמר גם כן שיש עיתות רצוים על זה מה שאין כן אם נאמר כבעל שבילי אמונה אין שייכות בזה לומר כלל עת רצון ולזה אמר שיהא זהיר בתפילת המנחה להורות לנו זה השורש שזמן התפלה גם כן גורם רבוי שהרי אליהו לא נענה אלא בזמן זה ורבי נתן סבר שגם בתפלת ערבית היות בזמן ההוא מידת הדין גובר ולכך יזהר להתפלל בזמן ההוא להפכו מה שאין כן מהאבות לא מוכח שיהא הזמן גורם גם כן הרצוי וכיון שמוכח שהזמן גורם רבוי מכל שכן שגוף התפילה גורם רצוי ודלא כדעת השבילי אמונה וענין אמרו יהא זהיר בתפלת המנחה ענינו תפלת צרכיו שאינו תפלת צבור כי תפלת צבור אינו צריך לעת רצון: שם כל הנהגה מסעודת חתן ואינו משמחו וכו' הנה תמהני מה טיבה של מצוה זו כיון דאנן מבקשין כמשוש חתן על כלה שיש עליך אלמא דאין שמחה גדולה משמחת חתן על כלה ומה מצוה הוא לשמוח לב שמח לשמח לב עגומי נפש יש להיות מצוה ולא לשמח לב שמח ומה שנראה לי בזה בהקדים מה דאמרו לקמן במערבא אמרו ליה הכי מצא או מוצא מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב או מוצא דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה ולכאורה יקשה היאך שייכות לשאלה זו בשעת נישואין שאין ידוע לו עדיין טבעה ואיכותה ובודאי טובה היא בעיניו כיון שנשאה עכשיו ונראה דהנה יש לראות גודל מעלת הנושא אשה בת בנים דאי אפשר לבא לגודל שכר המקווה לבלתי ב"ת כי אם ביש לו בנים דהא חזינן דאברהם שהיה צדיק שאין כמותו ובאמרו אליו יתברך שמו שדרך הרבה מאוד השיב מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ואם אברהם אמר כך אנן מה נענה אבתריה וזה מעלות הנושא אשה לשם שמים ועל זה ודאי יש לשמוח כשמחת בית השואבה כי בזה זוכה לרב טוב הצפון אשר עין לא ראתה ועל זה ודאי נאמר מצא אשה מצא טוב אמנם בהיפוך הנושא אשה כדי למלאות תאוותו ומשביע עצמו בתאוות היצר הרע ואין מחשבתו רק לזה אז מן תאוות ההיתר יסיתנו אל האיסור כי כך דרכו של היצר הרע כשממלא תאוותו מן ההיתר ואחר כך כשלא יהיה לו מזומן ההיתר מביאו אל האיסור ועל זה ודאי נאמר ומוצא אני מר ממות את האשה וכל המקרא וזה הגדת בני מערבא שמודיעין לו שבאשה יש מצא או מוצא שכוונתו לשם שמים הרי מצא ובאם חס ושלום לאו הרי מוצא ולפי זה יש לכווין מה שכתוב בעין יעקב פרק שני לישרי לן מר ווי לן דמיתנן דלכאורה קשה דהא מצוה לשמח חתן וכלה ובזה אין שמחה ולפי הנזכר לעיל אתי שפיר דמצות השמחה היא רק לכבות עונש עולם הזה ולהגדיל המצוה ולשמחו בהמצוה שעושה ולזה שפיר אמר בכפל ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן דאמר שההולך בתאוות לבו להרבות בתשמיש מביא מיתה טבעיית כמו שכתב הרמב"ם ומיתת עולם הבא כי יבא אל האיסור ולכך אמרו הם אי תורה דבטלו מינן היינו ממיתה טבעית ודמגני עלן מעונש עולם הבא ואם כן כל נושא אשה נכנס בסכנה עצומה כיון שבדבר שיש בו תאות החומריות גדולת הערך עד שהמשילו ואמרו שהוא אחד מששים בגן עדן מחויב האדם שיתבטל תאוותו עד שיהיו כאילו כפאו שד ושיהיה רק כוונתו לשם שמים וזה הוא מגדולי הנסיונות ולזה מצוה על כל העומדים שם לשמחו לדבר מצוה

ולהודיע לו כמה הוא זוכה על ידי זה ושגם אברהם אבינו עליו השלום לא הגיע למעלת רק טוב הצפון עד שהיה לו בנים וזה אומרים קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו שיהיה קולם רק בהודיה לד' ושמחת ד' יהיה על ראשם אבל אלו שמשמחים בדברים המהבילים עליהם נאמר ותהי עונותם על עצמותם: שם מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל פירוש שרצונו ותאותו שיהיה כך שיגרמו מעשיהם של ישראל שיכבוש רחמיו את כעסו וכאילו מתפלל שיהא כך וכינו לדבר זה כביכול שמתפלל ואמר הלואי שיהא כך: שם לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך וכו' שהרי דניאל דברכיה דריוש וכו' נראה דלעולם בעינן שמלאך רע יענה אמן כמו שרצה הקדוש ברוך הוא שבלעם יברך ישראל וכן עשו שיסכים בברכת יצחק ליעקב: שם ביקש שלא תשרה שכונה על אומות העולם וכו' כבר פירשתי בדבור המתחיל מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין עיין שם היטב: שם ומי איכא ריתחא קמי קודשא ברוך הוא אין דכתיב ואל זועם בכל יום עיין שם הקושיא בהכותב ונראה לי לפרש דהנה הרמב"ם כתב דכשהקדוש ברוך הוא עושה פעולה דומה לפעולה הבאה מאתנו על ידי כעס נאמר עליו (שהוא) דרך השאלה שהוא כועס דרך משל כשמעניש עוברי רצונו וכשאדם מעניש לחבירו מענשו על ידי כעס הושאל גם כן שם הכעס לבורא יתעלה מכל חסרון עילוי רב ובהקדם גם כן מה שאמרו הובא ברש"י במגילת איכה בפסוק מאתו לא תצא הרעות והטוב כי מעצמו יבוא הרע לעושי רע פירוש כי כן הטביע הבורא יתעלה בהמזלות שיתנהגו בטוב וההפוך בהפוכו כמו שהטביע בהארץ כח ההצמחה על ידי זריעה כן הטביע בהן שיתנהגו אחר רוב העולם ובשלשה ראשונות שמלכי מזרח ומערב משתחווין לחמה באותו פעם מתנהגין המזלות לרע על העולם הושאל עליו לומר שהוא כועס באותה שעה תמיד אך לא הוי אלא רגע אחד כי כן הטביע בהן על ידי ידיעתו הקדומה: שם אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה יש צדיק ורע לו ויש צדיק וטוב לו אמר ליה צדיק בן צדיק וטוב לו צדיק בן רשע צדיק ורע לו וכו' והכי קאמר לו צדיק וטוב לו צדיק גמור וכו' תמוה על תירוץ ראשון דמצינן שני אחים שניהם צדיקים או רשעים ולאחד טוב ולא רע ועל תירוץ השני קשה דהא בש"ס אמרו דרבה ורב חסדא תרווייהו בצדיקים גמורים הוי בי רב חסדא שיתין הילולי בי רבה שיתין חכלי וכו' ונראה דהנה הא דאמרו בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא על זה עמדו המפרשים דהא סותר אמונת השגחה דכתיב והיה אם שמוע תשמע וכו' ונתתי מטר ארצכם ואספת דגנך וגו': ולפי עניות דעתי נראה ביישובו דודאי יש מזל לכל אדם אמנם באם נולד במזל טוב ונתחייב עונש נשתדד המזל לרע אבל אם נולד במזל רע לא נשתדד המזל ליחיד לשנותו לטוב בשביל מעשיו וראייה מר' אלעזר בן פדת שאמר לו הקדוש ברוך הוא ניחא לך דאחריתך עלמא אולי תיברא בשעתא דמזוני וזהו כוונתם לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא שהזכות אינו גורם לשדד המזל בשביל יחיד כי אם בשביל רבים וכן בשביל שהוא שורש כל ישראל וכרבים דמי כמו שכתב הרשב"א והטעם בהא דמשדדו בשביל עונש ולא בשביל זכות הוא רק לרוב חסדיו יתברך ליתן העונש לרשעים בעולם הזה לנקותן מעונשי עולם הבא מה שאין כן לטוב לא נשתדד המזל שלא ינוכה להן שכרן לעולם הבא כי יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל איי העולם הזה ולזה היה על כרחך שאלת משה בשני צדיקים או בשני רשעים שנולדו במזל אחד ונשתדד המזל לזה ולזה השיב לו הקדוש

ברוך הוא שלפעמים מועיל לאחד זכות אבות בעולם הזה כי בעולם הבא אברהם לא יציל לישמעאל ויצחק לא יציל לעשו ואינו מועיל זכות אבות רק בעולם הזה ובשני צדיקים שנולדו במזל טוב ולא נשתדד לרע השיב לו שזה צדיק בן רשע ועון אבותיו גרם לו והוקשה לו מקרא דבנים לא יומתו על אבות ולזה השיב לו צדיק שאינו גמור כלומר שבודאי עשה איזו חטא קל והוצרך להענישו בעולם הזה כדי לנקותו בעולם הבא ור"מ ס"ל דאין להקשות כלל דוש עיתים רצויים לפניו לשדד המזל אף שלא על ידי זכות ואף ליחיד כדכתיב וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי: שם כשרציתי לא רצית וכו' לכאורה קשה דכי משום דירא מהביט אל ד נענש לכן נראה בכוונתם דהנה משה היה שכלו זך והיה מוכן מיום הוולדו להשיג בשכלו וכל מי שמאמין יותר בהשגה הולך ממדרגה למדרגה ובכל יום מתחדד שכלו כי ההשגות הן בבילתי תכלית והנה משה ודאי לא ביקש השגות עצמות הבורא כי זה מהנמנעות כמאמר אי לא ידעתיו הייתי רק שהרמב"ם פרק ל"ח במורה נבוכים שם חלק א' כתב במה שתרגם אונקלוס לפני לא יראו ודקדמי לא יתחזון שרימוז שיש נמצאות עצמות אי אפשר לאדם להשיגם עיין שם ואם היה מתחיל להשיג היה מגיע בסופו אף להשגות הנמצאות עצמות ומחמת שהיה ירא מקודם להעמיק בהשגות העיוניות עד לבסוף ממילא נתמעט ההשגה וזהו שאמר כשרציתי לא רצית וממילא לא תוכל לראות פני ומעתה כי לא יראני שום אדם וחי דכיון דמשה לא בא להשגה זו שוב אי אפשר לשום אדם להשיגה: שם לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר ויאמר ד' אלקים במה אדע הקשו בתוספות אמאי לא מייתי קראי אדני אלקים מה תתן לי ועוד הקשה הרשב"א עיין שם ולפי עניות דעתי נראה דהנה מלבד מה שמורה שם אדני על האדנות מורה גם כן על הדין שנותן לרשע כרשעתו ואותו ואותו הדין שנותן הקדוש ברוך הוא בעצמו לרפואה יחשב וחייב לברך כמו על הטובה ולפעמים עושה דין יסורין בשביל מתנות טובות שרוצה ליתן והמה רחמים גדולים ולזה ההיכל של שם הוי"ה הוא אדני ואף שאין לנו רשות לקרות השם ככתבו קורין אותו בשם אדנ"י ודבר זה שיהיה קורין לשם הוי"ה שהוא רחמים בשם אדני שהשריש שהיסורין הן טובה לפעמים לא למדנו אלא מאברהם שבשעת הבטחת ירושת ארץ ישראל שהוא רחמים גמורים אמר ד' אלקים במה אדע כי אירשנו ועיין בפירושי להגדה דאדע הוא מלשון יסורין כדכתיב ויודע במ אנשי סכות והיינו שהיה יודע שמתנה טובה כזו דהיינו ירושת ארץ ישראל אי אפשר בלא יסורין כמאמרם שלשה מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל ולא נתנן אלא על ידי יסורין וחשיב ארץ ישראל ולכך כינה אז בשעת הבטחת ירושת ארץ ישראל שהיה נראה ודאי כזקן מלא רחמים ביקש במה אייסר והשיב לו הקב"ה שיעבוד מלכיות הרי שנתן היכל למידת הרחמים שם אדני וביקש בשם זה יסורין.

וזה שאמרו אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם כלומר שהפירוש הכתוב הוא והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני כלומר שהמקדש נעשה שמם למען שהוא אדני שברחמיו עשה דין במקדש ושממו שברחמיו שפך חמתו על עצים ואבנים ולמען אדני מוסב על מקדשך השמם ומחמת שיתן שבח והודיה על היסורין לשם אדנ"י והא דקאמר למען אברהם הוא מליצה מחמת שאברהם היה ראשון שהכיר את זה: שם ראובן אמרה

לאה ראו מה בין בני לבן חמי והוא תמוה הרבה א' היאך שייך לבקש הפרש כזה שמבקש הבדל בין ראובן לעשו וכי לא מצא רק הבדל זה בין ראובן לעשו רק מה שלא קינא ליוסף הא ראובן צדיק גמור היה ועשו רשע גמור היה שעבר על עכו"ם וגילוי עריות ושפיכות דמים וכל תועבת ד' עשה ב' ולמה עשתה הבדל זה דוקא בינו לבין עשו ולא בין כל גוי הארץ שהיו כולן רשעים וזה צדיק ג' שאמרה בני שעל כרחך שקלתיה בכורחיהו אפילו הכי לא אקני ביה ביוסף דכתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם הא כשראובן הצילו עדיין לא ניטל הבכורה ממנו ד' הא בשם ראובן לא נזכר רק אלו השני תיבות ראו בין ויתר הדרוש לא נזכר ק נראה דעיקר קריאתו השם לא הוה רק זה ראובן לומר כי לאה היתה יריאה שלא יהיה כמו באברהם ויצחק אשר נולדו להם ישמעאל ועשו מזרע רע ולכך היה ישמעאל ראשון ועשו גם כן ראשון והיתה לאה גם כן יריאה מזה כי אולי רחל היא עקרת הבית ותוליד צדיקים וממנה תצא הזרע רע קודם.

והנה הרע ניכר תיכף בהוולדו כמו בעשו שהיה ניכר תיכף ברשעתו כדכתיב ויקראו את שמו עשו שכל העולם קראוהו שמו כך תיכף ובעודה אפילו מעוברת היתה הכירה רבקה שיש רשע במעיה והצדיק ניכר בהוולדו כמו שנאמר במשה כשנולד נתמלא הבית כולה אורה ולזה כשנולד ממנה ראובן שמחה ואמרה ראו בין כלומר אין זה כבן חמי דהיינו שניצלת מהפחד שהיתה שלא יהיה חס ושלום כבן חמי שעדיין יש זוהמא חס ושלום ביעקב וממילא לא יוחשב לזרע ליעקב חס ושלום כמו שעשו לא נחשב זרע יצחק ועכשיו שהיה ניכר שנולד צדיק שמחה ואמרה ראו בן שהוא צדיק והוא בן ליעקב והיא שאמרה חז"ל שיראה שלא תפול בגורלו של עשו היינו שממנה לא תצא חס ושלום זרע רע כמו שיצא מיצחק והא דמה בין בני לבן חמי סתמא דש"ס אומרת כן דרך מליצה אומרה ובא ליישב שלא תקשה על צדקת ד' מהא דעשו דמשמע דאי לא זבניה יצחק יכול ליטול מעשו בכורתו מפני חטאו ואחר כך כשמכר הבכורה נטל ממנו אפילו חלק פשיטותו ולא נשאר עליו שום בן זרע ליצחק כלל וראובן ניטלה ממנו בעל כרחו ועל כרחך שהיה חטאו גדול כל כך עד שהיה ראויים ליטול הבכורה ממנו ואפילו הכי נתקיים אצלו חלק פשיטותו ונשאר בן ליעקב ולוה אמר כי צדיק ד' וגומל לצדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו כי עשו מחמת שנתן עיניו בשאינו ראוי לו אף שלא נטלו הימנו לכך אף שלו נטלו ממנו כמו שאמרו בסוטה דף ע' עיין שם והיינו שהבכורה לא היה ראוי לו וכבר ביזה אותו בעצמו ומכרה ומכל מקום קינא על זה ליעקב ואמר את בכורתי לקח וישטום עליו להרגו ולכך נתן עיניו בדבר שאינו שלו ולכך אף אותו ברכה שרצה יצחק לברכו בברכה שהיה ראוי לו ומחמת שקינא על הבכורה דבר שאינו ראוי לו אף שלו דהיינו ברכה הראויה לו ניטל הימנו עד שאמר לו אביו בא אחיך במרמה ולקח ברכתך ולראובן גומל כצדקתו מפני שלא הפר אחוה בשעת קנאת אחיו אף שעיקר קנאת השבטים כתב בעל העקידה שהיה יראים שלא ימסור הברכות רק ליוסף ואם כן היה לו לראובן לקנאות יותר מאחיו מחשש נטילת הבכורה בהיות שמבואר בזוהר שהחטא גורם שינטל הבכורה מבכור במעשה לבכור במחשבה ואפילו הכי לא אקני ביה ואדרבה הצילו ולכך אפילו כשחטא נשאר בן ליעקב ולא יצא מגדר האחוה חס ושלום: שם ואילו בני אף דעל כרחיה שקליה יוסף לבכרותיה ואפילו הכי לא אקני ביה לכאורה יש לתמוה דהא נטילת הבכורה היה סמוך למיתת יעקב כמבואר בפרשת ויחי פרשה ראשונה עיין שם

והצלת ראובן היה קודם זה ועיין בספר דברי דוד במה שכתוב בהא דאמר ראובן את שני בני תמית.

ונראה דעיקר קנאת השבטים היה שהיו יראים שלא ימסור יעקב הברכות ליוסף כמו שמסר יצחק ליעקב ועיקר הברכה היה לרשתך את ארץ מגורך ואם כן היה לו לראובן לקנאות יותר על זה ובפרט שהאמת כך הוא ולב יודע מרת נפשו ואפי' הכי לא אקני ביה: שם מאי רות וכו' פירוש שנתגיירה שינה שמה של גיורתה ושאל מאי טעמא שינה שמה לשם רות כי בודאי ברוח הקודש נזרקה בפי החכמים לקרותה רות כי הוא השם.

שמות שהוא שם בפי הבריות לקרוא שם שיהיה ניכר אם צדיק אם רשע: שם כל דיבור שיצא מפי הקב"ה אפי' על תנאי אינו חוזר והקשו כל המפרשים דהא מקרא מפורש הוא בירמיה י"ח שאמר רגע אדבר על גוי וממלכה לנתוש וגו' ושב וגו' ורגע אדבר לבנות ולנטוע ועשה הרע וגו' וגם מקשין קראי אהדדי מירמי' כ"ח כ"ט עיין שם ולפ"ד שהוא על פי פשוטו שחילוק גדול יש בין משפטי השם ובין הבטחת השם שבודאי משפט השם יוכל להשתנות מרגע לרגע דמשפט השם אינו אלא באשר הוא שם ומקרא מלא הוא גבי ישמעאל כי שמע ד' את קול הנער באשר הוא שם וד"מ כשאדם חוטא חורץ עליו משפט למיתה ולמחר כששב דהבחירה הוא חפשית נהפך המשפט לחיים וככה יוכל המשפט להתהפך אפילו אלף פעמים כי לפי מעשיו נהפך עליו המשפט מאת ד' ואינו משגיח כלל על המעשים שיעשה אחר כך מה שאין כן כשהקדוש ברוך הוא מבטיח על זמן שלאחריו שלא על פי משפט המעשים כמו שהבטיח לנו על ידי נביאים על ביאת הגואל ובעת ההבטחה לא היינו ראויין כי בתכלית הגירעון היינו אדרבה לחורבן הבית היינו ראויין וכאשר הבטיח שיבא לנו הגואל אחר זמן רב זה בודאי לא ישתנה דממה נפשך אם הבטחתו הוא לאשר שיודע שבאחרית הימים לחזור למוטב ידיעתו בודאי לא ישתנה ואם הבטיח שאף אם חס ושלום לא נחזור למוטב יגאלנו גם כן הבטחתו לא ישתנה וכן כשהבטיח למשה רבינו עליו השלום שיעשהו לגוי גדול לא בשביל משפט המעשים הבטיחו לכך לא יתקלקל מה שאין כן כשחורץ משפט על פי המעשים שאז יוכל להשתנות ומאמר ירמיה לחנניה היה גם כן על זה הדרך כי מאחר שעל פי המעשים ראויין הן למשפט החורבן כי עובדי עבודה זרה היו רק שעתה מבטיחם שלא על פי משפט המעשים כי הישראל לא הטיבו מעשיהם בעת ההוא שיושב להם הכלים שנגלו אלא בודאי שהבטחה בעלמא עתה מבטיחם ואז מחויב שיקויים דברו ובזה נראה לי לפרש גם כן מאמר שבסוף מכות שאמר ר"ע שכ"ז שלא נתקיים נבואת אוריה הייתי מתירא שלא יקויים נבואת זכריה אשר הוא תמוה מאוד.

ובדרך זה אתי שפיר בעזרת השם יתברך שמקודם הייתי יכול לומר שנבואת אוריה היה על פי משפט המעשים כאשר אמר לכן בגללכם ציון שדה תחרש ובנבואת זכריה היה חזרה מנבואת אוריה שהטיבו מעשיהם באותו עת שאוריה לא אמר רק על משפט המעשים ובשעה שניבא זכריה הטיבו מעשיהם וחזר מנבואת אוריה ואם כן אפשר שהרשיעו שוב אחר נבואת זכריה וחזר בו וכמו שאמר ירמיה י"ח רגע אדבר ורגע אדבר אבל כשראה שנבואת אוריה עדיין קיים אפילו אחר נבואת זכריה והוא ממש כמו שניבא ולא נתבטל בשום פעם על כרחך לא עשו תשובה ולא נתקנו מעונות הראשונות דאין

סברא לומר שעשו תשובה ונתכפרו בשעה שניבא זכריה ואחר כך חזרו והרשיעו ונתחייבו ממש באותן עונשין שנתחייבו בשעת נבואת אוריה דהא משפטי השם יתברך הן מידה כנגד מידה חמש דזה אין סברא כלל ועל כרחך צריך לומר דנבואת זכריה לא היה על פי משפט המעשים רק הבטחה שלאחר זמן יהיה כך וההבטחה לא ישתנה כמו שכתבתי לעיל ובודאי לבסוף ייטיבו מעשיהם ויזכו לנבואת זכריה ואף שהבחירה חפשית מכל מקום ההבטחה גופיה מוליד שפע טוב עד שמעורר לבם להיטיב מעשיהם ואם לא עכשיו יתקיים באיזה זמן אחר כך וזהו כוונת ישעיה כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב וגומר.

פירוש שאמר שדבר ד' מוליד שפע טוב כמו הגשם והשלג היורד מן השמים אשר שמה לא ישוב [תיבת ישוב הוא מלשון השקט והנחה כמו בשובה ונחת תוושעון ועיין בקורקדאניץ בשורש שב] כלומר כמו שהגשם נותן כח והכנה להארץ ליתן זרע לזרע כמו כן נותן דיבור של הקדוש ברוך הוא שפע בעולם לעורר לבם ולהכניסם לכל הטוב: ולפ"ז מיושב מה שהקשו מירמיה אהדדי מסי' י"ח לסי' כ"ח דיש לומר דהטוב שבא על ידי הבטחה שלא על פי משפט המעשים ודאי שאינו משתנה מה שאין כן לרע ודאי שאין שייך ברע לשון הבטחה ובודאי היה הדיבור על פי משפט המעשים ולכך יכול להשתנות לטוב מה שאין כן דיבור לטוב כשידוע שאינו על פי משפט המעשים כמו בחנניה בן עזר כמו שכתבתי לעיל ועל כרחך הבטחה הוא ובודאי לא ישתנה: שם מותר להתגרות ברשעים בעולם הנה וכו' עיין במהרש"א שהקשה דהיה לו לתרץ דמיירי כשהשעה משחקת לו ועיין ברי"ף שהקשה מאי ואומר ועוד מאי חרחר וקטטה שייך במרעים.

ונראה דמה שאמר מותר להתגרות סובל שני פירושים א' דמותר לגנות במעשה הרשע שעושה בפניהם להראות להם טענותיהם המזוייפות וב' לעשות עמהם רעה ולבטל רשעתם במעשה ועל זה אמר דאם לחשך אדם הא כתיב אל תתחר במרעים לזה אמר מי שלבו נוקפו ואמר כן והיינו שסובר המקשה שלשון תתחר הוא לשון חיבור ועירוב כמו תתחרה עם הארץ ירמיה או תתחרה עם הסוסים ע"ש והיינו שלא יתחבר עמהם כלל הרי מוכח דאפילו חיבור בעלמא אסור מכל שכן לטעון עמהם ואמר מי שלבו נוקפו ואמר כן היינו מי שיש לו צד הסתפקות בלב וירא כי אולי יטוהו מדרך טוב בטענותם.

ולזה נאמר אל תתחר במרעים להיות כמרעים היינו שאסור אפילו לשמוע טענותם כי אולי יטוהו ויהיה כמרעים מה שאין כן למי שמובטח בעצמו שלא יטוהו ולזה מביא המקשה שם ואמר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ד' כל היום דהיינו שאין לו לעסוק רק בדבר שהוא ודאי יראת ה' מה שאין כן בזה שיש ספק הטיה ועל גירוי כזה דהיינו להורות להם שטענותיהם מזויפות אין שייך לחלק בין שעה משחקת לו ואחר כך מקשה כיון שמשמע מדבריו כל עניני גירוי ואפילו לעשות עמהם רעה ועל זה מקשה הא כתיב יחילו דרכיו בכל עת ומשני שאני ברשע שהשעה משחקת לו וכו' כל זה נראה לי ברור: שם איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם על האדמה כתיב וכו' היינו דאהני להו וכו' והא דלא אמר שאר מצות ותורה נראה דסבירא ליה כמאן דאמר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך אמנם כבר כתבתי לעיל לחלק בין יחיד לרבים דהא דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא היינו ביחיד דוקא

דלא ניחא דיש לו בשכר מצותיו גם כן שאף שנולד במזל רע נשתדד מזלו בשכר מצוה ועל זה אמרו שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ליחיד מה שאין כן בציבור כמו שכתבתי לעיל אמנם ר' יוחנן הוכיח מקרא דאפילו בציבור ליכא שכר מצוה אלא בארץ ישראל דלמען ירבו ימיכם בלשון רבים ואפילו הכי כתוב על האדמה ולכך הוצרך לו לומר דבתי כנסיות כארץ ישראל ועוד תפלה חשובה הוא מכל המצות כמאמרם משה לא נענה אלא בתפלה: שם לעת מצוא זו אשה לכאורה קשה דסוף הכתוב רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו אין לו שייכות לתחלת הקרא ונראה הכוונה כיון שסוף הפסוק רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו על כרחך מיירי קרא בדבר שיש לחוש שיחטא בדבר שלא יהיה תקומה לכך מתפלל ששטף מים רבים אליו לא יגיעו בדבר זה ולכך אמר ר"ח זו אשה דעריות נפשו של אדם מחמדתן והוא מעות שאינו יכול לתקן ועל זה אמר צריך להתפלל ששטף מים רבים אליו לא יגיעו.

רב נתן אמר זה תורה דאמרו חז"ל לזכה נעשה לו סם חיים לא זכה נעשה לו סמא דמותא וגם אמרו הלומד שלא לשמה מוטב לו שלא נברא וצריך להתפלל על זה שיהיה תורתו לשמה שלא ישטף במים רבים שיורש על ידי תורתו תרתי גיהנם ר' נחמן אמר זה מיתה דהמקובלים כתבו דסמוך למותו השטן וכת דיליה מפתים אותו ולפעמים מחמת יסורין חס ושלום יהיה מבעט ויקצוף באלקיו ר"י אמר זה קבורה כי הקבורה היא כפרה ובתוכחה נאמר והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים וזהו העונש הגדול שבגדולים כמו שמצינו כשהפליגו הרע ועוד הפליגו בעונש גדול מזה שיקולע בכף הקלע ועל זה צריך להתפלל הרבה שלא ישטף בשטף מים רבים וישאר בקבורה שלא יקולע בכף הקלע כדכתיב גם קבורה לא היתה לו טוב ממנו הנפל ועיין בפירושי על קהלת ר"ז אמר זה בית הכסא דהיינו כמו שכתב הכותב דהיינו דחיית המותרות בעניני המושכלות דהיינו כשמעייין במושכלות וצריך לדחות בדיעות הנפסדות מהאמונות רעות שהשרישו הפילוסופים האפיקורסין על זה צריך להתפלל שלא יושטף בשטף מים רבים ולזה אמרו במערבא דעדיפא מכולהו דעל זה ודאי צריך להתפלל מאוד כי שאני מינות דמשכא ובאמת לכולן כיון דוד בעת מצוא באיזה דבר שיש לחוש בו שיושטף במים רבים שצריך להתפלל הרבה על זה: שם גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים עיין במפרשים ולפי עניות דעתי נראה דהנה במניעת הדברים שצותה התורה שלא לעשות אמרו חז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר רק אפשי ומה אעשה וזהו במצות לא תעשה אבל במצות עשה כתב המשנה למלך דאדרבה חיוב מצוה לעשות בתיאבון ובשמחה וזהו שאמר רבי חייא גדול הנהנה מיגיע כפו דהיינו ששמח ונהנה בעשיות המצוה יותר ממי שעושה המצוה מחמת יראת שמים דהנהנה מיגיע כפו יש לו בעולם הזה ובעולם הבא אבל העושה רק מחמת יראה ואין נהנה מיגיעו זה אין לו שכר מצוה בעולם הבא רק בעולם הזה נותנין לו שכרו: שם שלא יאמר אותו צדיק ועבדום ועינו אותם קיימו בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם וכו' והוא תמוה דאברהם לא יהרהר אחר מידותיו ועוד למה לו להזכיר אברהם וכי ההוא אמר ולא יעשה לכן נראה דבביזת הים נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול דאז היה נחשב היציאה אחר שנטבעו הרודפים ולא יראו שוב מהם רק שאמר הקדוש ברוך הוא שיצאו גם כן תיכף ברכוש גדול שלא יאמר אברהם בלשון תמוה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בתמיה ועל כרחך לא הגיע

זמן היציאה עדיין ועל כרחך הם יוצאין כמו בני אפרים נושקי רומי קשת ויהיה צער לאותו צדיק לכך ביקש שבשעת יציאה יצאו גם כן ברכוש גדול: שם הנהו בריוני דהוי בשבבותיה דרבי מאיר דהוי מצערי ליה בעי רחמי עלייהו דלימותי אמרה ליה ברוריא דביתהו מאי דעתך דכתיב יתמו חטאים מן הארץ מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם אלא בעי רחמי עלייהו דלהדרי בתשובה וש"ס זה תמוה מאוד כמו שתמה הרי"ף דמאי קאמר מי כתיב חוטאים חטאים כתיב כולי הא כמעט בכמה מקומות כתיב חטאים ופירושו חוטאים כמו ובדרך חטאים לא עמד את מחתות החטאים האלה חטאים תרדף רעה ועוד הא בכמה מקומות רבו מלספור שקילל דוד את שונאיו יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה וכיוצא בזה הרבה ועוד קשה בפירוש רש"י שכתב וזה לשונו חטאים כתיב קרי ביה חוטאים ולפי זה קשה אם כן הוא מסייע לרבי מאיר ועוד הקשה המהרש"א דבשלמא אדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה ניחא דאף על גב דהכל בידי שמים חוץ, מיראת שמים הרי אמרו הבא לטהר מסייעין אותו וכיון שמבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה הרי הוא כבא לטהר אבל לבקש רחמים על חבירו להחזירו בתשובה קשה מה מועיל בקשתו הא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכו' ולתרץ זה נראה דהנהגה לכאורה קשה באמת בכל מקום דכתיב חטאים למה לא כתיב חוטאים דחטאים לא נאמר רק על גוף מעשה החטא וחוטאים נאמר על פועל החטא ולתרץ נראה דהנהגה הרמב"ן בפרשת תולדות בפסוק כי ציד בפיו כתב וזה לשונו כי היא מליצה כי הוא עשה ציד בפי אביו וכנה האיש במעשיהו לתדירות וכמוהו ואני תפלה הכוונה כי הוא המקרה התדבקות עם העצם עד שלא תפרד ממנו בשום פעם אזי נקרא האיש בשם הפעולה ולכן דוד קרא עצמו בשם תפלה וכן נאמר וכל עולה קפצה פיה ולא נאמר עושי עולה ומכנה האיש בשם עולה ולפי זה אתי שפיר באמת הא דכתיב בקרא על חוטאים חטאים שהוא על פי דקדוק בריך לומר חוטאים כגון חטאים תרדף רעה הוא על כוונה זו שהכתוב אינו מקלל רק לחטאים פירוש אותן שאי אפשר שוב להחטא ליפרד ממנו והיינו אותן שמונעין מהן דרכי התשובה ושוב אי אפשר ליפרד מהם החטא בשום אופן והחטא נתעצם בו עד שנקראין חטאים ולא חוטאין ולכך מקללין אותו ואמר חטאים תרדף רעה יתמו חטאים ולזה ביקש רבי מאיר על.

הנהו בריוני שימותו ובריוני נקראין אותן שלא הושרשו בחטא שהם לא נקראין אפילו רשעים ולא מינין רק בריונים שפיר אמרה ליה דביתהו מי כתיב חוטאים חטאים כתיב פירוש וכי קילל דוד אשר לא נוכל לכנות רק בשם חוטאים רק אותן שמכוננין בשם חטאים פירוש אותן שהחטא כבר נעשה עצמיות מהם ואי אפשר להתפרד מהם והן אותן שמונעין מהן דרכי התשובה והן ראויין לקללן מה שאין כן אותן שמכוננים בשם חוטאים שהחטא אינו בהן עצמיות רק במקרה שאפשר להם עדיין בתשובה אסור לקללן דאימור ישובו עדיין וזה שפירש רש"י שפיר קרי ביה חוטאין פירוש דרש"י נשמר שלא תאמר שהכוונה כמו שמפרשין העולם דהיינו שגוף העונות יתמו ובזה מיאן רש"י לקושית המהרש"א דזה אי אפשר לבקש על חבירו כלל לזה פירש רש"י קרי ביה חוטאים שהכוונה בהכתוב בהחוטאים המכוננין חטאים ולכך הקרי חוטאים וכתוב חטאים שאם היה הקרי גם כן חטאים היה אפשר לטעות על עצם החטא אבל עכשיו ניכר שקאי על

החוטאים שראוי לכנותן בשם חטאים: עוד יש לפרש דהנה הרב המורה הביא דבריו בעל עקידה שער ס"ג כי רבים חוטאים לא מצד רוע בחירתם אלא מצד חוזק חומרם ורוע תכונתם אשר עלה כך בגורלם אשר לא יעצרו כח לכבשם עם היותם בעלי בחירה מכל מקום דינא רבא ודינא זוטא איכא בינייהו עיין שם וזהו ענין ההבדל בין חוטאים לחטאים כי חוטאים מורה על שהוא פועל החטא כי חוטא על משקל פועל וחטאים מורה על שורשו שהוא תכונה רעה בנפש וכאילו הוא נעדר הפועל על החטא ולענין זה אמרו בש"ס יומא בפרק יום הכיפורים גדולה תשובה שמביא רפואה לעולם שנאמר ארפא משובתם וגומר והיינו שנרפא התכונה הרעה שבנפש ועיין שם בחידושי.

ועל זה מועיל גם כן בקשת הרחמים שיתרפא ממשובתם וזה אמרו גם כן כאן. מי כתיב חוטאים חטאים כתיב וזה אין שייך לומר שיבקש רחמים אל אותן שימותו ועל כרחק הבקשה כמו שפירש רש"י שיכלה היצר הרע ושיתרפא התכונה רעה מהם וזהו אמרה ליה דביתהו כיון שלא קילל דוד רק אותן החוטאים ברוע בחירתם תם מה שאין כן אותן החוטאים מצד רוע חומרם אדרבה ובקש רחמים שירפא מהם אם אין לבקש רחמים שימותו על אנשים פרטיים דאימור חוטאים הם מצד רוע חומרם ולא נתכנו עלילות.

שם אמר רב המנונא מה דכתיב מי כהחכם יודע פשר מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים וכו' חזקיהו אמר ליתי ישעיה גבאי וכו' ישעיה אמר ליתי חזקיהו גבאי ועשה הקדוש ברוך הוא פשרה והביא יסורין על חזקיהו ואמר לישעיה לך ובקר את החולה וכו' המאמר הזה תמוה מאוד כמו שתמהו המפרשים וכי לא היה אפשר לחזקיהו בלא יסורין שיאמר הקדוש ברוך הוא לישעיה או לחזקיהו שילכו זה אצל זה ובודאי שהיו עושין רצון הקדוש ברוך הוא ולתרץ נראה דהנה יש לתמוה על מה באמת כיון ששלח מלך אשור לחרף השם והיה אז עת צרה לישראל וישעיה ידע בנבואה לבשר למלך כמו שאמר לשלוחיו בזה לך לעגה לך וגומר למה לא רץ לבשר למלך ולישראל וכן קשה על חזקיהו ששלח שלוחים לישעיה ולא הלך בעצמו ולכן נראה דהנה מה שחזקיהו לא רצה לישא אשה מפני שראה ברוח הקודש שתי ראיות אחד שראה שיהיה לו בנים דלא מעלי והשני שראה בת זוגו הוא בת ישעיהו וישעיה לא רצה ליתן לו בתו מפני שראה ברוח הקודש גם כן שיצאו מחזקיהו בנים דלא מעלי כיון דאשה לא מיפקדא אפ"ר ומפני זה החזיק את חזקיהו ברשיע כי האיש מצווה על פריה ורביה ולא נסיב אתתא וגם ראה על חזקיהו בנבואה כי ימות בעולם הזה ולא יחיה לעולם הבא ועל כן חשב בלבו ישעיה שחזקיהו מפני שאינו צדיק צריך לילך אצלו כמו שמצינו ביהורם בן אחאב שהיה רשע הלך אצל אלישע וחזקיהו שהיה סבור בעצמו שלא חטא בזה שלא נסיב אתתא מפני שראה ברוח הקודש גם אדרבה חשב בלבו שישעיה הוא החייב בדבר שלא רצה ליתן לו בתו על כן לא רצה לילך אצל ישעיה שישעיה צריך לילך אצלו ולחלוק לו כבוד כמו שאלהו הלך אצל אחאב וחלק כבוד למלכות ולכך לא הלכו זה אצל זה כששלח מלך אשור שלוחיו לירושלים דמלך אסור למחול על כבודו [סוטה דף מא] ואף דמוכח התם דמצוה שאני חשב שודאי כשיהיה לו בשורה יבא לגבאי דאף דמחזיק אותי למלך רשע הא אפי' למלך רשע צריך לחלוק לו כבוד דהא אליהו הלך אצל אחאב וישעיה למד מאלישע שאין צריך לחלוק כבוד למלך רשע.

והנה אם באמת היה כאשר ראו הם בנבואה שיהיה לחזקיהו בנין דלא מעלי בודאי לא חטא חזקיהו במה דלא נסיב איתתא כי בודאי לא לרצון יהיה להקדוש ברוך הוא שיליד חזקיהו בנין רק שהם לא ראו באספקלריא המאירה כאשר פירשתי בפירושי על קהלת על פסוק כעצמים בבטן המלאה אשר ראו באספקלריא שאינה מאירה כי באמת גם מנשה עשה תשובה וגם יצא ממנו יאשיהו אשר היה צדיק גמור ומלפניו ולאחריו לא קם כמוהו וזה מאמר רב המנונא על הפסוק מי כהחכם יודע פשר שלא היה באפשר להיות פשר בין ישעיהו לחזקיהו שילך ישעיהו אצל חזקיהו וליתן לו בתו כי אם הקדוש ברוך הוא בחכמתו עשה זאת והביא יסורין על חזקיהו על חטאו והיה נוטה למות ואמר לישעיהו לך ובקר את החולה והראה הקדוש ברוך הוא לישעיהו בנבואה שימות בעולם הזה ולא יחיה לעולם הבא ונתברר לחזקיהו שחטא וכן עשה ישעיהו והלך אצלו והגיד לו את הנבואה וחזקיהו שסבר שלא חטא בזה אמר לו והא חזינא ברוח הקודש דיהיה לי בנין דלא מעלי והשיב לו ישעיהו בהדי כבשי' דרחמנא למה לך מה דמיפקדית איבעי לך למיעבד ואחר כך כשהלך ישעיהו התפלל חזקיהו וביטל את הגזירה שראה בנבואה שימות בעולם הזה על ידי תשובה שעשה וראה שאפשר לנבואה שתתבטל על ידי תשובה וזכות מעשים טובים ונתן לו בתו וזהו הפשר שעשה למען ידע ישעיהו שיכול ליתן לו בתו ויקוים המראה שבת זוגו היא בת ישעיהו.

וזהו דרש מהכתוב [בקהלת ח'] חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו ושונה אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלקים וגו' שכוונת הכתוב לומר דלפעמים מונע אדם עצמו מהמצות מחמת שחישב בדעתו שלפי שכלו אדרבה עבירה היא כעין שאירע לחזקיהו וכיוצא בזה קרה כמה פעמים לכמה אנשים אך באמת הקדוש ברוך הוא מרמז תמיד איך לעשות רק האדם מחמת עצלות וכיוצא אינו נותן לב להשגיח על הרמז וזהו כוונתן מי כהחכם יודע פשר שהקדוש ברוך הוא יודע לפשר ולרמז עד שחכמת אדם תאיר פניו לדעת היאך לעשות כמו שעשה בישעיהו וחזקיהו וכשהאדם אין עושה על כרחך מחמת עצלות וכיוצא הוא לזאת איעצך שישנה עוז פניו ולומר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת וגומר כלומר אף ששכלך משיאך לילך נגד התורה בטענות חזקות מכל מקום מחויב אתה לשנות עוז פניך ולומר אני פי מלך שמור וגומר: שם רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני וכו' עיין מהרש"א שהקשה הא דלא אמר משום דעקרה רני ונראה דעקרה משמע שהוא עכשיו עקרה ולא הוה קשה לו כלל אבל לא ילדה משמע לשון עבר שלא ילדה כלל משום שאין בניה נחשב לכלום אצלו יתברך והשיב' לו שלא ילדה בנין לגיהנם: שם אשר קדשנו וכו': ש מהרש"א שכתב טעם על שתקנו שלשה ברכות על התורה ולי קשה דעל נתינת התורה היה לברך בראשונה ואחר כך על לימודה ולמה היפכו הסדר ועוד מאי אשר בחר בנו ונתן לנו את התורה הלא סובב על כל אומה ולא רצו לקבלה ונראה לפרש דהנה אף שנתן גם כן שבע מצות לאדם ולבני נח יש הפרש גדול בין התורה שניתן להם ובין התורה שניתן לנו בשלשה הפרשים ועל שלשה הפרשים הללו אנו מברכין שלשה ברכות כי אנו מקיימין מצות עשה גם כן בלימודה כי תלמוד תורה מצות עשה גם כן עלינו מה שאין כן אצלם כי הלימוד לאו משבע מצות הוא השני כי להתורה יש לבוש ופנימי ולנו נתן גם כן הפנימית שהרי המלאכים קינאו אותנו ורצו שיתן התורה להם והיינו פנימית התורה דהלבוש לא שייך אצלם וכיון

דפנימיות התורה אינו מושג בשכל אנושי אם לא שיערה רוח ממרום ולזה אנו מברכין המלמד תורה השלישי שבהפרשים דהנה בש"ס אמרו לא כמידת הקדוש ברוך הוא מידת בשר ודם דבשר ודם כשמוכר חפץ לחבירו המוכר עצב וכו' והנה לכאורה אין המשל דומה לנמשל דכשמוכר חפץ לא נשאר אצלו ונותן לחבירו מה שאין כן הקב"ה שנתן התורה שהוא דומה למלמד שלומד לתלמידו שאדרבה המלמד שמח בלמדו לתלמידו אך הענין הוא דידוע מה שכתב הר"ן בדרשותיו בהא דרבה בר נחמני בבבא מציעא שהקדוש ברוך הוא אמר טהור וכל מתיבתא דרקיע אחרין טמא שהוקשה לו אחר שהשיגו מהשם יתברך שמטהר איך אמרו הם טמא וכתב בישוב זה שאחר שהכרעת התורה נמסר לישראל על פי שכלם ואם שכל האנושי לפי שכל הדור גוזר היפוך האמת כן יקומם.

וכתב עוד שם וזה לשונו אם כח המצוה להחיות חיי עולם ובעבירה להמית מיתת עולם אם כן אם הרופאים יסכימו על סם המזיק שהוא טוב וכי מפני זה לא יעשה הסם שלו ויזיק אם בטבעו להזיק וכתב כי סגולת המצוה במה שנשמע לדברי חכמים יש כח להחיות אף אם אין מכוונים האמת היוצא לנו מזה כי התורה נתן לנו וכפי הכרעת שכלנו כן יקום ומן השמים מסכימים עמנו וזהו כוונתם שהתורה ניתנה לנו במתנה וזהו גם כן בכוונתם במה שאמרו מעיקרא תורת ד' וכשלומד בו נקראת תורתו כי כפי הכרעת שכל האנושי כן יקום וזהו ההפרש בין התורה הניתנה לנו ובין התורה הניתנה להם כי התורה הנתונה לנו במתנה הוא וכפי הכרעת שכלנו כן יקום מה שאין כן בבני נח: פרק היה קורא סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין וכו' עיין במפרשים שהקשו על כפל לשון ונראה דהכא פירושו דמלבד שסופו למיתה היא עומד בכל שעה גם כן למיתה דכל שעה ושעה נתמעט חיינו של אדם שהליחות הטבעי של אדם נתמעט במעט מעט: בפרק אין עומדין ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד כסא של רגל אחד עאכ"ו עיין מהרש"א שתמה דהא זכות אבות שייך גם כן בבני משה ונראה דהכי קאמר כיון דאתה מכלם הרי על כרחך תמה כבר זכות אבות וע"כ כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה: שם הוא דומה כעבד לפני המלך וכו' הכוונה כמו שאמר רבי על ר' חייא שגדולים מעשי חייא אפילו מרבו וכמו שכתב המהרש"א שרחב"ד היה גדול במעשים מאוד וזה שאמר הוא דומה כעבד לפני המלך שעובד תמיד בלי הפסק במעשיו והוא דומה כשר לפני המלך ושומר העם בלימוד תודה ויראה וכיון שהוא גדול במעשיו ממנו לכך נשמע בקשתו יותר מהרה: פרק כיצד מברכין כאן באין עושין רצונו של מקום וכו' עיין מהרש"א שהקשה דהא כתיב אצל והיה אם שמוע ולפי עניות דעתו נראה לפרש דהעולם נידון אחר רובו וכשרובן צדיקים יש ברכה על כל העולם ואפילו אותן שאין עושין רצונו של מקום נהנין מאותו ברכה וזהו כוונת הש"ס דהא דכתיב והיה אם שמוע היינו הרוב והא דכתיב ואספת דגנך היינו אפילו אותן שאין עושין רצונו של מקום: בפרק אין עומדין כל המאריך בתפלתו וכו' הא דמאריך ומעייין בה וכו'.

עיין פירוש רש"י וכו' והקשו התוספות הא עיון תפלה חשיב ליה התנא בין הדברים שאוכלין פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. ולפי עניות דעתי נראה דמעייין דהכא היינו שמעייין איזה צרכיו צריך לבקש ומה טוב לו ובאמת אין אדם יודע מה טוב לו ואין להתפלל רק על תפלת הסדורים מאנשי כנסת הגדולה או להתפלל סתם והטוב בעיניך עשה כי הקדוש ברוך הוא יודע מה טוב לאדם ואז אינו בא לידי מחלת לב כי כל

מה שמגיע עליו מקבל באהבה ואומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד והרי יוכל לחשוב שנתמלא בקשתו כי אפשר דבר' זה טוב לפניו מה שאין כן כשחושב מהטוב לפניו וכשאין מגיע לו מחשבתו יש לו מחלת לב וכן שמעתי לפרש בסדר תפלות שלנו מי בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד דלכאורה קשה דמי בעליונים אין בו שייכות הקדמה לבקשה דאבינו שבשמים ולזאת נראה שמקדים לומר שאפילו בעליונים אינו יודע מה טוב לפניו שיבקש מה שיעשה לו ולכך אין לנו לבקש רק אבינו שבשמים עשה עמנו חסד והיינו דקאמר הא דמאריך ומעיין בה פירוש שמבקש הרבה ברכיו ומעיין איזה צריך לבקש ומרבה בבקשת צרכיו מה שחושב איזה צרכיו שהן טובים לפניו לפי דעת הזה בודאי מביאו למחלת לב ועיון תפילה דמעליותא הוא היינו כשמעיין לפני מי הוא עומד וכי אין בידו לקרב הטוב ולהרחיק הרע והכל הואי רק ביד השם יתברך וזה מעליותא הוא: שם הרוצה להנות יהנה כאלישע וכו' נראה הכוונה כמו שאמרו חז"ל כי הוי מזמני ליה אזיל אמר אתייקורי ביה דמתייקרו בי וזה היה דבר אלישע והיה מתייקרין ביה ובאופן זה שרי להנות והרוצה שלא להנות אפילו כי מזמני ליה וכו' וזה נראה כגסות וכמעט בכבוד אחרים יעשה כשמואל שהולך ביתו וכלי תשמישו עמו שלא היה מביא להזמינו למקום אחר: שם ותאמר ציון עזבני ד' וד' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה וכו' עיין ברי"ף ובמהרש"א במה שתמהו בזה ולפי עניות דעתי נראה לפרש דהנה הישראל מכונין בשם עבדים ובשם אשה כדכתיב וארשתיך לי לעולם וההפרש שבין עבד לאשה הוא שאשה כ"ז שהיא אשתו שלא גירשה אף על פי שעזבה אין לו רשות לשכחה שהוא יש לה חיובים על בעלה ותוכל לתבעו או זן אותי או גרשוני מה שאין כן עבד אין לו שום חיוב על הרב ואין העבד יכול לומר לרבו או שחררוני או פרנסני כמבואר בגיטין דף י"ז וזהו שאמר כאן היינו עזובה היינו שכוחה כלומר שעזובה נכלל בלשון שכוחה ולא היה לו לומר רק ד' שכחני ועל זה תירצו זהו כעין טענה לכ"י נגד השם יתברך כיון שאם אדם נושא אשה על אשתו ועדיין לא גירש הראשונה זוכר מעשה הראשונה מה שנשאה ונתחייב נגדה וכיון שהקדוש ברוך הוא רק עזב אותנו ולא גירש אותנו עדיין כדכתיב איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה אם כן קשה על מה שכחני שזה מורה חס ושלום שנתבטל החבור שבינינו להקדוש ברוך הוא ואין אנחנו מכונין רק בשם עבד שבזה יש רשות לאדון לשכחו מלב ועל זה משיב הקב"ה התשכח אשה עולה י"ב מזלות וכו' עיין מהרש"א שזה מרומז בכתוב שאחר זה הן על כפים חקותיך דהיינו כיון שאתה סיבת בריאות עולם היאך אפשר שאשכח אותך התשכח אשה עולה אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים וכל הכוונה להוכיח שאנחנו לאו בבחינת עבד נחשבנו כי בחינת עבודת עבד הוא מרחוק מה שאין כן עבודת אשה לבעלה הוא הכל בהתקרבות והקרבנות שצוה הקב"ה להקריב הוא עבודת התקרבות ובשביל זה נקרא קרבן וזהו עבודת של אשה לבעלה וכיון שהיה לך בחינת אשה לבעל אי אפשר לשכחך ועל זה אמר כיון שיש לנו בחינת אשה אולי לא תשכח מעשה עגל פירוש כי לפעמים יש מעלה לבחינת עבד דבעבד אף אם מרד הרבה פעמים יכול לשוב אליו מה שאין כן באשה אם תזנה נאסרה עליו כמו שאמר הכתוב [ירמיה ג'] והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד ולזה אמר כיון שאין אתה שכחני מורה שהוא בחינת אשה א"כ על ידי מעשה העגל אי אפשר לשוב עוד דחשיב

כזנות ולזה השיב הקב"ה גם אלה תשכחנה וחזר ואמר אולי תשכח מעשה סיני כלומר אם תשוב אותנו אחר הזנות ע"כ צריך לעקור מעשה הקידושין שהיה בסיני וע"ז אמר ואנכי לא אשכחך: פרק הרואה הרואה קשת בענן צריך שיפול על פניו הענין הוא כי הרמב"ן כתב על הקשת וזה לשונו בע"כ אנחנו צריכין להודות לחכמי יוונים כי הקשת יתיילד מלהט השמש המכה בענן דק עכ"ל בשינוי לשון קצת לזה נראה בכוונת הכתוב כי הרמב"ם במורה נבוכים חלק א' כתב כי ענין שם המושאל נאמר על החטאים שהן מסך מבדיל כן השפעת הקב"ה לישראל כדכתוב סכות בענן לך מעבור תפלה עיין שם ומצינו בתהלים שמכנה השגחת והשפעת השם יתברך למראה השמש דכתיב כי שמש ומגן ד' והנה בימי המבול היה הדין חזק מאוד עד שנסתלק השגחת השם יתברך מכל וכל והיה הענן חזק מאוד אמנם הבטיח הקדוש ברוך הוא שלא יגרום לעולם החטא כל כך עד שיהיה מסך מבדיל המכונה בשם ענן חזק ועם כל כך שהשפעת הקדוש ברוך הוא המכונה בשם שחש יהיה מסולק כל כך עד שלא יתראה במסך המבדיל המכונה בשם ענן אפילו כמראה הקשת הנולד מלהטהשמש המכה בענן דק וזהו שאמר הכתוב והיה בענני ענן על הארץ כלומר שהחטאים יהיו גורמים עד שיהיה מסך מבדיל לפני השפעת הקב"ה המכונה בשם ענן ונראתה הקשת בענן כלומר אף שלא יהיה ההשפעה גדולה כל כך עד שיהיה מכונה בשם שמש כמו שאמר דוד כי שמש ומגן וגומר מכל מקום לא יסולק ההשפעה מכל וכל ועל כל פנים יהיה מכונה בשם קשת דהיינו כמראה להט השמש המכה בענן דק המכונה בשם קשת ולזה שאל את ריב"ל נראתה הקשת בימך כלומר אם היה השפעת הקדוש ברוך הוא מכונה בשם שמש או בשם קשת ולזה אמר כאן הרואה קשת בענן ראוי ליפול על פניו שאילו היה הדור צדיקים היו מכונים השפעת הקדוש ברוך הוא בשם שמש עיון בפירושי על תורה בפרשת נח שהארכתי שם.

בסוף הפרק עת לעשות לה' הפרו תורתך ר' נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה' והוא תמוה דמה הוסיף רבי נתן. והנראה לפי עניות דעתו דלעתיד לבא בימות המשיח אמר הכתוב [עמוס ה'] העיר היוצאת אלף תשאר מאה וגו' והנה אמרו חז"ל כל העובר עבירה בסתר הקדוש ברוך הוא נפרע ממנו בגלוי ואמרו מצוה לפרסם החנופים והוא מטעם כי אותן המראין עצמן צדיקים הן באמת רשעים גמורים יש חילול השם בהגיע אליהם הרעה.

וזהו שאמר דוד בתהלים הטיבה ד' לטובים וגו' והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי און הכוונה כי לסוף כאשר יטיב ד' לטובים ואותן המטין עקלקלותם שמתין העקלקלות שלהן להיות נראין מעשיהן טובים יוליכם ד' את פועלי און כלו' שיפרסם אותן ויפתה אותן להיות ידן עם פועלי און למען יבדיל הצדיקים מן הרשעים וכאשר לא ישאר מהעור היוצאת אלף רק מאה לא ישאר רק צדיקים וזהו מחלקותן שהתנא קמא סובר קרא כפשוטו עת לעשות לה' הפרו תורתך שסמוך לגאולה עת לעשות לד' שיסבב שאותן המטים עקלקלותם ועושין עצמן כצדיקים יוליכם עם פועלי און שיתפרסם הרשעים שיפירו התורה בפום בי ורבי נתן לא רצה לייחס זה להשם יתברך רק שממילא שאותן רשעים שהם בסתר היצה"ר מתגרה עליהן עד שמפירין התורה בגלוי ואז עת לעשות לד' להביא הגאולה כי קודם הגאולה יהיה חבלי משיח ובבוא הצרות על אותן שעולם

סוברים שהן צדיקים יש חילול שמו הגדול כי רואין צדיק ורע לו אמנם כשיתפרסמו לרשעים אז שיבא עליהם העונש שמו מתגדל ומתקדש: מסכת שבת דף יג ברש"י ד"ה שהיו מחבבין את הצרות שנגאלין מהם והמהרש"א כתב בפשיטות שהיו מחבבין הצרות עצמן כמו שאמרו חביבין עליך יסורים ע"ש וקשה השני משלים שאמר אין שוטה נפגע ואין בשר המת מרגיש לזה נראה דהנה ביסורי הגוף שייך שפיר לומר שהיסורין גופייהו חביבין אבל יסורין של ביטול תורה ומצות לא שייך לומר שהצרות חביבין כי מצרי שאול הן וכיון שרוב הצרות שבמגילת תענית הן מביטול תורה ומצות לכך פירש רש"י כשנגאלין מהן.

ובאמת היה גם כן במגילת תענית צרות של יסורי הגוף וא"ש ג"כ דברי המהרש"א דנגד יסורין של ביטול תורה אחר אין שוטה נפגע כי און אנו משיגין ההפסד שהפסדנו בזמן הביטול ולכך כשנגאלין אין השמחה גדולה כל כך ונגד יסורי הגוף אמר אין בשר המת מרגיש באיזמל שמגודל הצרות התמידין הגופים שלנו כמתים אשר אין מרגישים שוב ביסורין: דף ל מהו לכבוני בוצינא דנורא מקמיה באישא בשבתא עיין ברי"ף מה שהקשה על זה ועוד קשה דלמה שאל דוקא על כבוי נר ולא על שאר מלאכה דאורייתא או דרבנן וגם התשובה שהשיב דנר קרוי נר והנשמה קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם וכו' קשה מאוד וכי השאלה הוא מפני מעלת הנר שהשיב שנוו של הקב"ה חשיב יותר מנר של בשר ודם הלא השאלה היא בשביל חילול שבת והי' לו להשיב שחשוב יותר משבת ועוד הא תשובה זו לא יועיל נגד שאר מלאכות לכן נראה דהשאלה לא הוה אם לכבות בשבת גופייה רק היה אם לכבות נר שהודלק לשם שבת בשביל חולה מקמי שבת שיעבור על מצות הדלקת הנר וע"ז השיב שפיר דמעלת הנר שהיא למצוה בשביל שלום בית ראוי שידחה בשביל נר של הקב"ה והמתעסק בשביל חולה פטור מן המצוה דהא חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה: שם ודקאמר שלמה ושכח אני את המתים שכבר מתו שכחטאו ישראל במדבר וכו' דבר אחר מנהגו של מלך בשר ודם גוזר גזירה ספק מקיימין אותה כו' דבר אחר כדבר יהודה וכו' המאמר הזה תמוה מאוד א' מה דמייתי ראייה ממשה נגד מלך בשר ודם וגם מה ענין גזירת משה מפי הקב"ה נגד גזירת מלך בשר ודם וגם מה ענין זה למקרא דושכח אני את המתים מן החיים דמשתעי בצדיקים וגם מה שהביא ראייה נגד אברהם ודוד דודאי דוד היה גדול משלמה לכן נראה דבא לתרץ לשון הקרא שקשה מאוד דאמר המתים שכבר מתו בודאי כשהן מתים כבר מתו ובחיים הן חיים ולמה אמר שהן חיים עודנה לזה מביא ראייה ממשה נגד אברהם וכמו שפירש"י שבא להורות שגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן שהרי משה היה הנבחר מכל הנולד עד שהיה ראוי ליתן התורה על ידו יותר מע"י האבות ומ"מ כשהיה משה חי לא הועיל תפלתו רק בזכות אברהם והוא מהטעם דהצדיק אחר שכבר מת חשיב יותר מצדיק החי הן בקדושו לא יאמין לזה מביא ראיות ממשה ואבות ומה שהביא ראייה מדוד ושלמה להורות דחטאים שנמחלו לבעלי התשובה לא נגמרו והן תלוין ועומדין עד מירוק מיתה כי אם ח"ו יהיה תוהא על הראשונים ועל התשובה שעשה חוזר החטא למקומו ולזה שפיר ראייה מדוד ושלמה דבחי דוד לא היה יכול להראות לו אות שנמחל לו חטאו כי הבחירה חפשית ופן לא יתקיים בצדקתו כל ימי חייו משא"כ אחר מותו הודיעו לו ששוב אין ספק ומביא עוד ראייה ממלך בשר ודם שידוע שמקיימין גזרותיו

בחיים יותר מאחר מיתה ובמשה היה להיפך שבעודו בחיים היו ישראל מהרהרין אחריו עד שאמר כל אחד קינא לאשתו ממה שאחר מותו לא בא ח"ו שום הרהור והרי מקיימים כל גזרותיו בלי שום הרהור והוא מהטעם שכיון שנחשב יותר להקב"ה אחר מותו שנגמר אמונתו בעיני הקב"ה נחשב גם בעיני הבריות יותר ונתחזק עליו גם לבני אדם וזהו ג"כ כונת הכתוב שמשבח המתים יותר מן החיים תמיד ונותן טעם ע"ז מפני שכבר מתו ונגמר אמונתו בעיני הקב"ה מן החיים מהטעם שהמה חיים עודנה ולא נגמר אמונתן כי הן בקדושי לא יאמין אף שאחר מותו הן חשובין יותר רק מחמת שהן עדיין בחיים ובקדושי לא יאמין והמתים שכבר מתו חשובין יותר: שם ודקאמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב וגומר שלח שלמה לבי מדרשא אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה שלחו לו חתוך נבילה והשלך לפני כלבים ואביך הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו ולא יפה אמר שלמה וכו' והוא תמוה מאוד דמה ענין להסמיך אליו השני שאלות ועוד וכי לא היה בבית המלך מה ליתן לפני כלבים לחם או שאר מזונות ואדרבה נבילה בחצר המלך מאי עבידתיה לכן נראה דודאי האי שלחו לבי מדרשא הוא דרך מליצה כלומר מה שאמר כי לכלב חי יצא זה מהדין הנשנה בבי מדרשא דבמת אפילו הוא דוד המלך לא הותר לטלטלו בשבת לכבודו אפילו הוא מוטל בבזיון גדול ולצורך כלבים הותר לטלטל מוקצה להשליך נבילה לפניהם כמו שפרש"י בד"ה ולא יפה אמר ע"ש ולא עוד כשצריכין לטלטל מת בשבת עושין אותו תשמיש לככר ותינוק ומעשה של שימוש הרי גוף האדם המת יהיה איזה מי שיהיה אינו חשוב כלל וכל מי שיש בו חיות אפ"ל הוא בעל חי הגרוע חשוב הוא לפני המקום עד שהותר לטלטל מוקצה עבורם והא דבאמת גוף האדם יקר הערך יהיה גרוע מבעל חי הטעם הוא דבכל בעל חי גלגולם ונצוצות קדושים ובודאי יהיה להם לסוף העלאה דהא אפילו נפש אדונינו דוד היה מובלע בתוך עם טמא עמון ומואב וזה כונת הכתוב כי מי אשר יבחר מכל החיים יש בטחון כי לכלב חי וגו' כלומר כי מי אשר נבחר להתגלגל באיזה בע"ח שיהיה יש לו בטחון שיתקון ויעלה מעלה והגוף של אדם הוא להיפך שמבואר בתיקוני זוהר תיקון מ' דכל גופא דלא אשתלם למגנא יהיה: ואל עפר ישוב ואין אדם יכול לידע אי אשתלים גופא או לא ולכך לא הותר לחלל שבת עבורו משא"כ החי יהיה איזה בע"ח שיהיה יש בו גלגולים ונצוצות ולכל יש בטחון כו' ומכ"ש בע"ח שהן אבל צדיקים שקונין קדושה כענין חמורו של ר' פנחס בן יאיר ולזה אמר דכלבים של בית אבא רעבים מותר אף לחתוך נבילה לפניהם אף שהוא מוקצה ודוד אבא מת ואסור לטלטלו אפילו מפני כבודו וע"ז סמך במה שאמר כי לכלב חי וזהו שאמרו בש"ס ע"ז ולא יפה אמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב: פרק במה מדליקין דרחים רבנן הו"ל בנין רבנן וכו'.

נראה דהיא מידה כנגד מידה דיודע שאין אהבה כאהבת בן לאב ומשום דהוא רחים רבנן הו"ל בנין רבנן כדי שיאהב לרבנן ולהמוקיר רבנן הו"ל חתני רבנן דחייב אדם בכבוד חמיו ושכרו מידה כנגד מידה שרבנן יכבדוהו ודחיל מרבנן הוא גופיה צורבא מרבנן דכתיב ויראת מאלקיך את ד' תירא לרבות ת"ח והרי שכרו אתו מידה כנגד מידה כיון שהוא ירא מרבנן הוא צורבא מרבנן כדי שיראו ממנו: שם מעשה באחד שבא לב"ש ואמר גירני ע"מ שתלמדני כל תורה כולה כשאני עומד על רגל אחד דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל א"ל דעלך סני לחברך לא תעביד זהו כל התורה כולה ואידך

פירושא הוא זיל גמור והוא תמוה דהיאך יהיה כל תורה תלוי ע"ז וכן נראה שהכונה דב"ש בכל מה שדחה לכ"א באמת הבנין רימז לו כשם שא"א לבנין לחבר אחד לחבירו רק באופן שיהיה שוין בכל אופן בקו המשקלות וכיון שאין אתה רוצה להיות שוה ממש לנו א"א לקבלך וזה בגר הראשון שאינו מאמין תורה שבע"פ גערו בנזיפה ולא דחפובאמת הבנין משא"כ בגר שרצה לקבל כל התורה ששימינו כהן גדול ולא רצה להיות שוה מכל וכל ורימז לו באמת הבנין שא"א להתחבר עד שיהיה שוה לגמרי משא"כ הגר שלא רצה לקבל תורה שבע"פ מהפך כל התורה על פיה ולכך גערו בנזיפה וכוונת הגר במה שאמר ע"מ שתלמדני כל התורה כ"ז שאני עומד על רגל אחד כי הרמב"ם כתב כי רגל הוא שם המושאל לסיבה כמו לרגל הילדים לרגל המלאכה וזהו שאמר לו הגר ע"מ שתלמדני כל התורה כ"ז שיעמוד על רגל אחד היינו שיעמוד לו כל התורה על סיבה אחת וטעם אחת שיהיה לו סיבה אחת על כל התורה כולה לאיזה טעם וסיבה משמש תחתיו ואמר לו הלל סיבה של כל התורה הוא המצות שבין אדם למקום הוא שיהיה טוב לך והמצות שבין אדם לחבירו הוא שלא להרע לחבירו וזהו שאמר לו שסיבת כל התורה הוא דעלך סני לחברך וכו' כי מצינו הרבה פעמים שנחסר וא"ו החיבור כמו וכפר אדמתו עמו שמשפטו אדמתו ועמו והרבה כיוצא בזה וזה כוונתו ג"כ כאילו אמר סיבת כל התורה הוא דעלך סני לחברך לא תעביד כלומר שסיבת התורה הוא לעשות שלא יהיה רע לו ולחבירו ואידך פירושא זיל גמור: שם א"ר יצחק לעולם יבקש אדם רחמים קודם שיחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר אמר מר עוקבא מאי קרא כי יפול הנופל ממנו להביא ראיה והוא תמוה א' דלמה לו הטעם דאם יחלה הא אפי' בלאו האי טעמא יש לבקש שלא יחלה ולא יצטרך לרופא ב' דאמר שאם יחלה אומרים לו הבא זכות הא ודאי דלא חשיב קב"ה דעביד דינא בלא דינא ובודאי אם עדיין לא חלה אומרים לו הבא זכות והפטר מדינא ג' למה ליה להביא ראיה דלכאורה א"צ קרא לזה ולזה נקדים מה דאמר בר"ה הכל נדונין בר"ה וגמר דין שלהן נחתם ביוה"כ דברי ר"מ ר"י אומר אדם נידון בכל יום שנאמר ותפקדנו לבקרים ר' נתן אומר אדם נידון בכל שעה שנאמר ולרגעים תבחננו אמר ר"י כמאן מצלינן האידינא אקצירי כמאן כר"י ורבנן הא כתיב ולרגעים תבחננו האי לעיוני בעלמא בתוספות בד"ה כמאן מצלינן וא"ת לרבנן מי לא מצלינן רפאינו וברכת השנים ועוד רבי יהודה דאמר אדם נידון בר"ה הא אמר הנכנס לבקר את החולה אומר המקום ירחם עליך ועל חולי ישראל ואומר ר"ת דשלא יחלה לא מצלינן אלא לר"י אבל שיתרפא מצלינן לכ"ע דמתי יחלה נגזר מתי יתרפא לא נגזר ואמרין בנדרים דמריעי היינו רבנן והיינו שלא יחלה ודבריהם נראין קצת דוחק דודאי כשנגזר החולי נגזר בכמות ובאיכות כמו שאמרו חללים רעים ונאמנים נאמנים בשליחותן ובגזירתן ועוד קשה הא דאמר בש"ס האי לעיוני בעלמא דל"ל לעיין הא בר"ה הכל נסקרין בסקירה אחת והוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות בצפיה אחת ועוד קשה הא בד' חלוקי כפרה שעבר על ל"ת דתשובה תולה להגן מיסורין ויה"כ מכפר מאיזה יסורין הוא תולה אי מיסורין שנגזר ביוה"כ אפילו תשובה אינו מועיל ואי מיסורין על עבירות של אחר יה"כ"פ הא אחר יוה"כ לא נגזר כלל ועוד קשה לר"י מה צורך ליום הדין דר"ה הא נידון בכל יום ולכן נראה דיש שני מיני יסורים יסורי עונשין ויסורין של אהבה כמבואר בברכות בהא דאמר ר"י נגעים ובנים אינן

יסורין ע"ש בהכותב בשם הרמב"ן שדחק עצמו בטוב יסורין של אהבה וכתב דהבאין על השוגג מחמת שלא נזהר הוי יסורין של אהבה והנלענ"ד דיש שני מיני יסורין א' כענין תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם והיינו שבאין לעוררו בתשובה וזה דומה לאיש שנתעלף ומכין אותו למען יתרפא וישיב רוחו עליו וזה בודאי יסורין של אהבה כיון שבאין על להבא לרפואה ויש ג"כ יסורין עונשין כמלך שמעניש על חוטא שחטא כנגדו עד שלפעמים יש יסורין שאפי' תשובה אין מועיל כמו שאמר עבר על כריתות ומיתת ב"ד תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם (ועיין בפירושי לאיכה אקרא דאני הגבר) וזהו כוונת הש"ס במה דאמרו האי לעיוני בעלמא כי בר"ה וביוה"כ נגזר הדין מהיסורין העונשין וזהו בכלל משפט שמייסר ועושה משפט למי שחטא כנגדו משא"כ בשאר ימות השנה אין דינן דין משפט העונש כלל כי השי"ת ברחמיו קבע ימים אלו לעשות בהן משפט היותו ימי רצון כמו האב שממתין להעניש להבן עד שתהיה האם ג"כ למען לא תניחו לכעוס הרבה כמו כן ממחין הקב"ה עם דין העונש עד שיהיו ימי רצון משא"כ יסורין הבאין לעוררו בתשובה ולא לעשות דין רק כמו שמכין לאיש שנתעלף נקרא עיוני בעלמא כדרך שהרופא משגיח על איש שלא יחלה ואם רואה שעולה בו איזה אבעבוע חותכו תיכף או אם רואה שאכל אכילה גסה נותן לו תיכף דבר המוריק אותו המאכל וזה א"א להמתין עד יוה"כ כמו שא"א להמתין לאיש שנתעלף רק צריך הכאה לעוררו בתשובה כדי לרפאותו ולפ"ז א"ש גם קושית התוספות דודאי אין שייך תפלות אחרים רק ביסורי עונשין כדרך שהתפלל משה על העונש שרצה הקב"ה להעניש לישראל אבל במה שמייסרין לאיש בכדי להזכירו לשוב הדומה למכין לאיש שנתעלף לא שייך תפילת אחרים עליו כיון שא"א להתפלל רפאינו בלא השיבנו שא"א לרפואה בלא התשובה וכמו שלא שייך לבקש להמכה לאיש שנתעלף שתשיב רוחו עליו שלא להכותו כיון שהכאה הוא לטובתו וגם לא שייך לבקש שהשי"ת יתן לו לב להשיב כי כבר למדנו זה הרב המהרש"א בח"א דלא שייך להתפלל על התשובה רק האדם על עצמו כמאמרם ז"ל הבא לטהר מסייעין אותו ואם אתם פותחין פתח כמחט סדקית אני אפתח לכם כפתחו של אולם אבל האדם על חבירו אין שייך להתפלל בענין תשובה ולפ"ז מקשה הש"ס שפיר כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי דהיינו שיועיל תפלת אחרים באמצע השנה בשלמא מה שמתפללין רפאינו בלשון מדבר בעדו א"ש כמו שמתפללין השיבנו שרבים המתחילין בתשובה מתפללין השיבנו כמו שמתפללין רפאינו משא"כ להתפלל על אחרים ודאי לא מצלינן באמצע השנה מטעם הנ"ל רק אליבא דר"י וזהו ג"כ הכוונה במה שאמרו תשובה תולה מהיסורין ויוה"כ מכפר היינו שתשובה מגין מהיסורין שאלולי התשובה היה בא עליו יסורין כדי.

לעוררו בתשובה משא"כ יסורי עונשים אין נדונים רק בר"ה ויוה"כ לרבנן ולר"י אפילו יסורי עונשים בכל יום והקושיא שקשה דא"כ מה תוספת יש לר"ה משאר ימים וקרא כתיב בר"ה כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב נראה דהנה בר"ה אמרינן וכל העולם יעברון לפניו כבני מרון מאי כבני מרון כבני אימרנא (פי' כבשים שמונין אותן לעשרון) ר"ל אמר כמעלות בית חורון (כשהדרך קצר ואין שנים יכולין לצאת) ר"י אמר שמואל כחיילות של בית דוד (כך היו מונין אותן זה אחר זה בצאתם למלחמה) שאין

לזה פיל מה ענין שלשה משלים אלו ולתרץ נראה דהנה הצדיקים אינן ביחד למשפט עם הרשעים כדכתיב ע"כ לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים כי יודע ה' דרך צדיקים פיל ידיעה הוא לשון חבה וקורבה כמו מודע לאישה ובודאי הצדיקים נידונין תחלה והנה הרמב"ם כתב דבתחלה נדונין כ"א בפרטות.

ואח"כ נדונין כל העיר ואח"כ כל המדינה והעולם ולזה רמזו אלו המשלים דמתחלה כשבוררין הצדיקים מן הרשעים ליתן להם שכר ונידונין לחיים כשמעבירין בני העולם מעבירין אחד אחד בלי שום דין על רשעתו עד שמגיע לצדיק ליתן לו שכרו ולזה המשילו כמו שמעבירים את הצאן עד שמגיע להעשירי יהיה קודש וה"נ מעבירין על אנשי עולם עד שמגיע לאיש צדיק ופוסקים לו שכרו ואח"כ חוזרין ומונין כל רשע ורשע לדונו בפרטות ואין דנין שנים כאחד דק דנין כל אחד ואחד בכדי שלא יזיק חרון אף של אחד לשני וממשיל לזה כמעביר שורים א' א' בבית חורון שלא ירדוף אחד את חברו ואח"כ כשדנין את הכלל בדברים הנוגע לכלל וכל המשותפין להחטאים במה שאחד יש לו עונש גם על עון חברו כגון שלא הוכיחו או מחמת שהגביר כח הטומאה ועי"ז גרם חטא לחבירו נשקלין ביחד ומי שאין לו שום שותפות בחטא של חברו אינו נשקל ביחד ונשקלין חבורות חבורות ממשיל לחיילות של בית דוד שכל חיל וחיל משגר בפני עצמו מה שצריכין לעשות להם ולפ"ז א"ש דאף ר"י לא אמר נידון בכל יום רק על האדם שאין נידון בפרטות אבל הדין של ציבור שנשקלין הכל ביחד היאך להתנהג העולם בכלל הן לדבר רע ח"ו הן לטוב שצריך לכלל העולם זה לא נדון רק בראש השנה ולפ"ז א"ש הא דלעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה והיינו אפילו לרבנן דלא מצלינן רחמי אמריעי ואקצירי אבל הוא על עצמו יכול לבקש תמיד כיון שהוא מתעורר בעצמו לבקש מטו מהקב"ה אז הקב"ה עוזרו ואין הקב"ה צריך שוב לייסרו לעוררו לתשובה כיון שהוא מתעורר בעצמו ועי"ז אמר שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר קמ"ל בזה לעוררו לבקשת רחמים על התשובה לעולם שלא יחלה כלומר שאם יתעלם מלשוב יחלה והקב"ה אפ"י בלא גז"ד של ר"ה כיון שאם יחלה אינו לעונש רק שאומרים לו הבא זכות כלומר לעשות תשובה: שם בעון גזל וביטול תרומות ומעשרות כו' ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו נראה פירושו דהאי קרא דמבואר בר"ה דף י"ג הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים מרובים לסוף סרחו הקב"ה מורידם שלא בזמנם ועל הארץ שאינה צריכה ופרש"י דהיינו במדבר וזה פיל הכתוב ציה דהיינו מדבר גם חום דהיינו ימות החמה יגזלו מימי שלג כלומר שהמדבר וימות החמה גוזלין המימי שלג שהיה ראוי לירד בימות הגשמים הטעם לזה שאול חטאו ושאל הוא לשון בקשה כלומר שמעיקרא בקשו על הגשמים בראש השנה ופסקו להם גשמים ואחר כך חטאו ולכך מורידם הקדוש ברוך הוא במדבר ובימות החמה: שם זונות מפרכסות זא"ז ת"ח לא כ"ש וצריך להבין המשל הזה נראה דהנה כל זונה ודאי מתאוה שילכו כל הזונים אחריה ויתמלא תאוותה הן מהזנות הן בממון שיפסקו לה כולם ומ"מ מפרכסות זא"ז בחשבם כי ע"י הרבות הזנות בעולם יתרבה תאות הזנות בעולם וא"כ מכ"ש ת"ח שראוי שיפרכסו זא"ז למען הרבות חמדת התורה והיראה בעולם וק"ו טוב הוא דאם כוחות הטומאה מתאוין להרבות טומאה בעולם כ"ש שכוחות הקדושה יהיו מתאוין להרבות קדושה בעולם: פרק במה בהמה תחון זכות אבות כו' הקשה המהרש"א

דהיאך שייך לומר על הרשעים תחון זכות אבות ונראה דהנה הרמב"ם כתב שעונש הגדול הוא הסתרת השגחה דכשהקב"ה בעצמו מייסרלרפואה יחשב שמתכפר עונותיו בזה ולפ"ז שייך שפיר תחון זכות אבות דהיינו שיהא העונש מהקב"ה בעצמו בזכות אבות: שם תמה זכות אבות לכאורה קשה דהא כתיב נוצר חסד לאלפים שאינן אפי' מאה דורות ונראה כי המדה זו בדרך משל למלך שמת והניח אוצר אחד ואמר שאם יצטרך לזה דור עשירי ינתן להם אם לא היו מצטרכים רק דור עשירי לזה היה מספיק להם אך נזדמן שהיו כולם עניים גדולים ונצרכו ונשתמשו הרבה וכן הוא בעו"ה גמרנו ואכלנו צדקת אבותינו גם קרן גם פרי לא מלאו ספק.

עוד י"ל כי בש"ס אמרו גדולה מידה טובה ממידת פורעניות אחד מת"ק שזה לרבעים וזה לאלפים ובפוקד עון אבות אמרו כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן ולפ"ז המדה דנוצר חסד ג"כ באוחזין מעשה אבותיהם מיירי רק שמוסיפין להם שכר דאלת"ה הרי מידה טובה מרובה לאין תכלית בזה רק באוחזין וזה אפי' באין אוחזין וכיון דרק באוחזין הוא שפיר אמרו בש"ס דתמה זכות אבות דבעו"ה אין אנו אוחזין מעשה אבותינו בידינו: שם אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון וכו' עיין מהרש"א שהקשה דהיאך שייך שהמיתה שהוא חמורה תהיה על חטא שהוא שוגג והיסורין שקולין ממיתה יהיו דוקא על עון שהוא מזיד ועוד הקשו דהש"ס הקשה מארבע מתו מעטיו של נחש ומכח זה מסיק דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון דהיאך מוכח מברייתא דיש יסורין בלא עון ונלענ"ד לתרץ דיש שני מינו מיתות מיתה טבעיית אשר הוקצב לו מיום הוולדו ע"י ליחה וזו הטבעי שהחום ניזון מהליחה כמו הפתילה מהשמן ומייבש הליחה הטבעי וממזג הליחה באוכלין ומשקין ונקרא ליחה המזגית וכאשר נתרבה הליחה המזגית על השרשית מיד מת ויש ג"כ מיתה ענשית שמת מחמת עונש חטאו באמצע ימיו והנה מה שאמר אין מיתה בלא חטא כוונתו שאפילו מיתה טבעיית איננו בא רק על חטא דאי לא היה חוטא היה הקב"ה הכל יכול עושה לו נס שהיה חי לעולם כמו לאליהו ומפרש הקרא דנפש החוטאת היא תמות דהיינו אפי' מיתה טבעיית אינה באה רק על נפש החוטאת תדע דמקשה מארבעה שמתו בעטיו של נחש ואם היה כוונתו רק על מיתה ענשית לא היה מקשה כלום מהד' שמתו בעטיו של נחש ולזה א"ש ג"כ קושית מהרש"א דודאי לנס גדול כזה שלא ימות אפילו מותה טבעיית בריך שיהיה נקי אפי' מחטא שוגג משא"כ יסורין שהן מן הסתם עונשין אינן באין רק על עון וכיון שמוכיח מהד' שמתו בעטיו של נחש דיש מיתה בלא חטא וא"כ קשה הקרא דכתיב נפש החוטאת היא תמות וע"כ צריך לפרש דקרא מיירי במיתה ענשית וקמ"ל קרא דאפי' נפש שהוא רק חוטאת דהיינו שוגג ג"כ מתה שלפעמים באה מיתה ג"כ על חטא שוגג וממילא מוכח דיש ג"כ יסורין על חטא שוגג מק"ו דמה מיתה שהיא חמורה מיסורין באה לפעמים על שוגג מכ"ש יסורין שהן קלין ממיתה שבאין לפעמים אף בלא עון מזיד רק אפי' על חטא שוגג ומתורץ ג"כ הקושיא שנייה של מהרש"א: פרק במה אשה חיי וחמרא לפום רבנן כו' והוא תמוה ונראה לפרש דהנה מבואר בש"ע א"ח דאסור להקדים שלום קודם התפלה ובודאי דמפני היראה לת"ח מופלג ודאי דמותר דהא אפי' באמצע הפרק מותר להפסוק ומה שאמר קודם שתייה לחברו חיי דמי להקדמת שלום ודאי דאסור לומר קודם שיברך על היין דהוי כמקדים שלום לחברו קודם לשלום קב"ה וידוע דחז"ל קורין לברכת היין יין כמו

יקנה"ז שקורין לברכה יין וזה שאמר חיי וחמרא לפום רבנן מותר לומר מקודם חיי ואח"כ חמרא כלומר ברכת היין משא"כ כשרוצה לכלול גם התלמידים אז בריך להיות חמרא וחיי כלומר קודם בריך להיות ברכת היין ואח"כ לומר להם חיי לפום רבנן ותלמידהון דהיינו לכלול באמירת חיי לרבנן וגם לתלמידהון: פרק המוציא יין מ"ט גמלא זוטרא גנובתי משום דאכלה כיסי ומ"ט תורא אריכא גנובתי משום דדיירי באגמא ובעי לקרקושו בקי והוא תמוה והנה המהרש"א כתב שגמלא הוא בבל ותורא הוא ישראל ע"ש יוסף שנקרא שור וכוונתו על בלשאצר שנהרג בלילה אחת ע"ש והוא דחוק ולפענ"ד נראה לפרש דהא דכתב דגמלא הוא בבל הוא אמת כמו שאמרו בש"ס אמנם תורא נ"ל שהוא ע"ש שנאמר בפיוט יוצר של יום שני דר"ה כשחושב הארבעה מלכיות שהראה לאברהם וחשיב מלכות האחרון וזה לשון הפיוט ואת התור זה ישמעאל שנמשל לשור והנה גלות בבל לא היה רק שבעים שנה וגלות האחרון הוא כמה מאות שנה וכשהישראל בגלות נאמר עליהן בתוכחה הוא והיה לראש ואתה תהיה לזנב וזה קושיתו מ"ט גמלא זוטרא גנובתי דהיינו שגלות בבל היה הגלות והשפלות על זמן מועט ותורא שהוא מלכות ישמעאל אריכא גנובתי שהגליות והשפלות של המלכות הוא זמן רב והוא ארוך מאוד לזה תירץ של גמלא משום דאכלה כיסי פי' דבש"ס אמרו ראשונים שנתגלו עונם נתגלו קיצם אחרונים שלא נתגלו עונם לא נתגלו קיצם ופירשו בו בבית ראשון שהי' בו פ"ז וג"ע וש"ד וזה היה עון מגולה שלא היו יכולין לחפש עליו הוראת היתר לזה כשנענשו ע"ז בגלות היו מרגישי' תיכף בחטא ועשו תשובה משא"כ אחרונים שהיה בעון שנאת חנם ולא היה העון מגולה אצלם לשוב על העון ולכך נתארך זמן הגלות וזהו ג"כ כוונתו דמ"ט גמלא זוטרא גנובתי פי' שהגלות בבל היה רק על הזמן קצר הוא משום דאכלי כוסי פי' שעשו עונות גדולים שנמשלו לקוצים והיו מרגישי' תיכף לשוב בתשובה משא"כ גלות האחרון שיש עליהן עבירות קטנות שאדם דש בעקביו וזהו אמרו דבעי לקרקושי בקי דכמו שקשה מאוד לגרש הזכובים כי בעוד שמגרשי' זה בא אחרת במקומה כן אותן עבירות שאדם דש בעקביו מי שהורגל לגלגל בעבירות קלות אף אם ינקה עצמו מאותן שעבר יוכשל בעבירות אחרות שאדם דש בעקביו מחמת שאינו משמר עצמו מעבירות קלות והעבירות קלות היו מקנין אותנו העכו"ם על ידי העירוב ביניהם וזהו שאמר דדיירי באגמא ובעי לקרקושי בקי הכוונה שמחמת שהיו מתערבין בין העכו"ם קונין הזכובים מהם ואין אנחנו יכולין לצאת מהגלות עד שנהיה נקיים מכל דבר וזהו גורם אריכת הגלות: פרק רבי עקיבא דריש ההוא גלילאה בריך רחמנא דיהיב לן אוריין תליתאי וכו' נראה לפרש דיש לנו שלשה תורות היינו תורה שבכתב ותורה שבע"פ ונסתרים והן מזככין נפש רוח ונשמה ולא היתה יכולין להינתן רק ע"י משה שהיה נר"נ שלו מזככים ולעם הראוין להיות תליתאי שהיו מזככים בנפש רוח ונשמה בירחי תליתא' ונזככו בשלשה חדשים ושלשה ימים שהיו צריכין להתקדש בפרישה וקדושה: שם ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית וכו' מודעא רבא לאורייתא וכו' הדר קבלוהו בימי אחשוורוש.

עיינ בפרש"י דמה תמהו בזה ועוד קשה וכי צריך הקב"ה לכפות ההר כגיגית לומר שם תהא קבורתכם הא אם היה אומר רק אמית אתכם היו מאמינים לכן נראה דכפיית ההר היינו דבנתינת התורה מחמת קיטרוגם נתהפכו המזלות לרע על ישראל וזה כפיית ההר

שאמרו וכיון דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא שהרי רבא ורב חסדא כו' ויסורין מעבירין את האדם על דעת קונם ולזה אמר דרך מליצה שהוא מודעא רבא ומודעא הוא לשון אונס כמו ויודע את אנשי סכות כ"כ הרמב"ן בפי' כלומר שלפעמים מחמת גודל עניות ויסורין הוא כמוכרח לעבור על דת ואח"כ אמר לבסוף קבלוהו בימי אחשורוש כלומר ענינו הרואות שבימי אחשורוש שהיה להם יסורין גדולים ומתוך יסורים עשו תשובה גדולה ומזה מוכח דהיסורין אין מזיקין אדרבה מועילין להפוך לבבם לטוב וכן יהיה בעת הגאולה שיעמוד להם מלך כהמן בכדי שיחזירו למוטב: שם בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא מ"ה וקשרו לכ"א שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע.

מאמר הלזו תמוה כאשר הקשה המהרש"א דאי בשביל הקדמה אין מחויב לקשור רק כתר אחד ונראה ליישב דהנה רואין אנו שאברהם קיים כל התורה קודם שנתנה ומאין היה יודע התורה אלא ודאי דכל מצות התורה הן תיקוני הנפש ולאשר שאברהם היה השגתו שלמה בתכלית השיג המצות וקיומם אף שלא ניתנו וא"כ הישראל במעמד הנבחר שהיה השגתם בתכלית השלימות האפשרות השיגו ג"כ כל התורה כאברהם ושפיר אמרו נעשה קודם שנשמע ולא נגזר עדיין כי היו משיגים גודל הכרחיותם רק שהיו אומרים ג"כ ונשמע שהיו רוצים ג"כ לשמוע שיגזור עליהם המצות והיו רוצים בשמיעה ג"כ כדי שיהיו מצווים ועושין וא"כ הכל היה ברצונם הטוב העשיה שהרי לא נגזר עליהן והשמיעה ג"כ רצו מרצונם הטוב משא"כ אם היו אומרים נשמע ונעשה דהיינו שיגזור עלינו העשיה בגזירת מלכות ואז נעשה מצד גזירת מלכות לא היה חשוב כל כך: שם בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע כו' מי גילה רז זה לבני שמ"ה משתמשין בו דכתיב עושי דברו לשמוע הכוונה כמו שכל עשיות של מלאכי השרת אינו לשם כוונה אחרת רק שתהיה בעשייתן רצון קונם וא"כ כל עשייתן הוא רק בשביל לשמוע לפקודת הקב"ה כן היו ישראל בזמן נתינת התורה משולל תאוה וכבוד וכל עשייתן לא היה רק בשביל שמיעת קונם ודבר ד' וזהו שאמרו נעשה שעשייתנו יהיה רק שנשמע לדבר ד': שם מ"ד כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים למה נמשלו ישראל לתפוח הקשה התוס' דקרא זה נאמר על הקב"ה כדאמר כן דודי וכו' עי"ש וי"ל דהכי אמר קרא דכמו מי שמוצא תפוח דהיינו אתרוג בעצי היער הוא חביב עליו מאוד הואיל והוא פרי חשוב מאוד וגם אין שכיח כמו כן מצאוני בין הבנים כלומר שהבנים אומרים כן להקב"ה שהקב"ה מצא בנים שהיה אז כפירות חשובין כדכתיב ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים ואמרו על דור המדבר לא היה משה ראוי רק לאותו הדור וגם לא היה אז כל העולם חשובין רק כעצי היער שלא היה אז אדם חשוב לכלום ולזה שאלו למה נמשלו ישראל לתפוח ולא לפירוק חשובין שנשתבחו בה ארץ ישראל ואמר מה תפוח פריו קודם לעליו מדמה המעשה לפרי והשמיעה לעלין כי השמיעה כלי לעסק התורה ולשמוע מפי הרב ועסק התורה והשמיעה מהרב הוא שומר לאדם כדכתיב מזימה תנצרכה וכמו שהעלהשומר לפרי לכך ממשיל המעשה לפרי ושמיעת התורה לעלה השומר לפרי והן הקדימו נעשה לנשמע שהתאוו להמעשה קודם שמיעת התורה: שם דקדמיתו פומייכו לאודנייכו וכו' ברישא איבעי לכו למשמע אי מציתו קבליתו וכו' א"ל אנן דסגינן בשלימותא כתיב תומת ישרים תנחם לכאורה קשה וכי יעלה על הדעת

שהקב"ה ירצה מהן דבר שלא יהיו יכולין לקיים גם תירוצם אינו מובן ונראה דכוונת המין היה דהנה אם מלך ישכור לאחד לעשות איזה פעולה ומבטיח לו שכר הרבה ומתנה עמו שאם יקלקל יתן לו עונש גדול צריך לשקול הספק אם יכנס לזה מפני יראת העונש הגדול כי השכר והעונש היה תלוי בקבלתן התורה כמו שאמרו במדרש איכה ישראל.

חוטאין ולוקין וא"ה חוטאין ואין לוקין והטעם כיון שקבלו עליהם להוות עבדי. ד' ולעמוד בהיכלו והעומד בהיכל המלך צריך לעשות עבודתו בשלימות דכשאינו עושה הרי הוא כמורד במלך בפניו משא"כ באותן שלא קיבלו עליהן עבודת המלך וזה שאמר המין היה לכם לשמוע מעיקרא העונשין הגדולים הניתנין למי שעובר אולי לא מציתו לקבל מחמת יראת העונש הגדול ולזה השיב אנן דסגינן בשלימותא כלומר שאנחנו בוטחים בד' בלי לחקור אחר עתידות וטעמים וזהו הנקרא תם כלומר שאינו חוקר אחר מצות השם וסומך על רחמי וחסדי השי"ת אשר דרכו רק להטיב ואף שאינו משיג הטוב שמחמת זה נקרא תם כי תם נאמר על אינו משיג כדכתיב תם אני לא אדע ולזה אמר קרא תומת ישרים תנחם משא"כ העכו"ם עו"ג אין סומכין בתמימות על השי"ת ומסלפין אורחותם להרהר אחר השי"ת הסלוף הזה ישדם: שם בשעה שעלה משה למרום וכו' תנה הודך על השמים אמר לפניו רבש"ע כו' מה כתיב בה כו' למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם תורה למה תהא לכם שוב מה כתוב בה לא יהיה לך כו' בין העמים אתם שרוין שעובדין ע"ז שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת כו' שוב מה כתיב לא תרצח יצה"ר יש ביניכם והוא תמוה דלמה נקט אלו דהא שום מצוה מהמצוות לא שייך ונראה דהנה עיקר המעלה שיש בישראל יותר מהמלאכים עד שאמרו שעתידין המלאכים לשאול לישראל איה מקום כבודו הוא משום דהמלאכים המה מוכרחים במעשיהם וההכרח לא יגונה ולא ישובח משא"כ צדיקי בני אדם שהן בעלי בחירה ועושין טוב ברצונם יש להן שבח ומעלה לזה באו המלאכים וקטרגו ואמרו תנה הודך על השמים שיתנו להם התורה פי' שיתן בכוחם שהם יהיו יכולין להכריח האנשים שיעשו כרצונם הן טוב הן רע ולהמלאכים יותן הבחירה שאם יבחרו להכריח האנשים שבעולם לטוב שייקיימו כל המצוות שבתורה ונתן להם הבחירה ובאם שיבחרו להכריח האנשים לעשות רע להיות להם קנאה ותאוה וחמדה כמו שהיה בימי מנשה ולגנוב ולרצוח ולנאוף יענוש וכלל הדבר שביקשו המלאכים בחיריים והאנשים יהיו מוכרחים על ידם והשיב להן משה תשובה נצחת דהנה כלל המצוות הן אז באמונת אלקות ב' שיעשו זכירה לדברי אמונה כגון שבת לאמונת החידוש וכיוצא ג' מצוות אשר לא היה צריך לצוות עליהן כגון אכילת שרצים וכיוצא שאפי' אותן שלא קיבלו התורה עושין כן שהקב"ה צוה להרבות שכרן וזה כוונת ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה כלומר שהרבה להם תורה ומצוות דברים שלא היה צריך לצוותם כמו אכילת שקצים ורמשים כדי להרבות שכרן וגם אמרו חז"ל ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן ע"י יסורין ולזה השיב משה למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם כלומר אנחנו סבלנו יסורין אבל אתם למה ינתן לכם כיון שלא סבלתם יסורין ועוד שמלבד היסורין שסבלנו היה לנו נסיונות כי ירדנו למצרים מקום זוהמא והיינו גדורין בעריות ב' לאו לא יהיה לך ג"כ יש שכר כשבחרין בזה מחמת שיש האומות המפתות אותנו לעבוד ע"ז משא"כ במלאכים ומה"ת יבחרו להכריח האנשים להאמין אמונת רעות וכן הוא הטענה

ברציחה וניאוף כיון שאין יצה"ר ביניהם מה"ת יכריחו האנשים לרע ונגד המצוה שנצטוונו בכדי להרבות לנו שכר לא שייך בהן כלל כיון שבודאי לא יכריחו האנשים לזה כי הוא נגד הטבע בשלמא להאנשים נותן להם שכר על המעשה אף שהיא גם מחמת הטבע משאו במלאכים שאין להם מעשה ולזה השיב להם נמי כיבוד אב ואם שאף אותן שלא קיבלו התורה עושין כן מחמת טבע ומעשה אין להם ועל מה יקבלו שכר: שם אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מה דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ד' גואלנו גו' (פי' שהיה קשה לו דמקודם אמר כי אתה אבינו ולא הזכיר השם ולבסוף אמר ד' גואלנו ועוד דאברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אין לו פירוש) לעתיד לבא אומר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר אימא ליה ליעקב דהוי ליה צער גידול בנים אפשר דבעו רחמי עלייהו א"ל בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע ומחו על קדושת שמך אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה אמר ליצחק בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי עכשיו בני ולא בניך ועוד כמה חטאו כמה שנותיו של אדם שבעים דל עשרים דלא ענשת עלייהו פשו להו חמשים דל כ"ה דלילתא פשו להו כ"ה דל תרתי סרי ופלגא דצלוי ומיכלי ומישתי פשי להו תרתי סרי ופלגא אם אתה קיבל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך וא"ת כולהו עלי הא קריבי נפשי קמך פתחו ואמרו כי אתה אבינו אמר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה מחוי להו יצחק בעינייהו מיד נושאים עיניהם למרום ואומרים אתה ד' אבינו גואלנו מעולם שמך.

יש בכאן תמיהות רבות א' למה אמר אצל אברהם ידענו ואבל יצחק ואבל ישראל יכירנו וגם בש"ס אמרו אבל אברהם לא בסבי טעמא ואצל יעקב לא בדרדקי עצה הל"ל בחדא לישנא או בשניהם טעם או בשניהם עצה ב' למה לא הלך אצל האבות כסדר אלא בתחלה הלך אצל יעקב ואח"כ הלך אצל יצחק ג' דאם טענת יצחק טענה היא למה לא מוציא אותנו תיכף מן הגלות בשביל הטענה זאת דהא טענת יצחק גם עכשיו טענה הוא ד' דהא אמר דל פלגא דלילתא ודאכילה ושתיה הא כל חטאותנו הוא באכילת אסורות ובביאות אסורות הרי דאנו חוטאין באכילה ושתיה גופיה וגם בלילות ה' ל"ל חשבון זה היה לו לומר תיכף פלגא עלי ופלגא עלך ו' דקאמר ומחוי ליה ליצחק בעינייהו היה לו לומר בפירוש כי האיך שייך רמיזא קמי קב"ה ז' האיך שייך שיטעו ישראל בזה כ"כ לומר שיצחק הוא עושה הגאולה ח' האיך שייך לומר שהקב"ה ילך אבל האבות לייעץ במ והא כתיב את מי נועץ ויבינהו וכבר אמרו רז"ל הוא העד הוא הדיין לכן נראה לי ביאור הדברים בזה דהש"ס בא ליישב למה היה גאולת מצרים בזכות אבות כדכתיב וגם הקימותי את בריתי את אברהם וגם שרשעים הרבה יצאו משם שהרי דתן ואבירם ופסל מיכה יצאו ואותן הרשעים שמתו היה בימי אפילה בכדי שלא יחולל ח"ו כבוד המקום וכבוד ישראל ובעת הגאולה לא נגאלו רק צדיקים גמורים כדכתיב והיה העיר היוצאת אלף תשאר מאה ויהיה ג"כ חבלי משית גדול עד שיפלו רשעי ישראל בחרם העמים בפירסום רב וכללא היא כל היכא דהש"ס רוצה ליישב מה שקשה על הקב"ה מיושב בדרך מליצה כאילו טען עמו על מה עשה ד' ככה לארץ והוא משיב והנה התשובה על הנ"ל כי הקב"ה יש לו מידת צדיק דהיינו שכל עשייתו יהיה בצדק באין שום קיטרוג

משרי האומות והנה בעת הגאולה כשיבא הקב"ה להרים קרן ישראל ברום המעלות אשר אין למעלה הימנו בודאי שיהיה קיטרוג גדול כמבואר בריש ע"ו שיאמרו ישראל שקבלו היכן קיומו עד שיאמר הקב"ה שיבא מהם ויעידו יבא נ"נ ויעיד על חנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם וכו' ע"ש בחידושי במה שפירשתי שם באורך בעזה"י והיינו שיכירו כולם במשפט ד' במה שהרים קרן ישראל הוא משפט אמת וצדק וזהו שאמר שהלך אצל אברהם כלומר שאם ארצה לגאלם בזכות אברהם כמו במצרים ע"ז אמר לא בסבי טעמא כלומר שאין בזכות אברהם שום טעם שהרי ישמעאל ג"כ יצא מאברהם ויש לו ג"כ זכות אברהם וע"ז לא הוזכר ג"כ יצחק שיצא ממנו עשו וג"כ יש לו זכות יצחק והלך אצל יעקב שהיה מטתו שלימה וע"ז אמר לא בדרדקי עצה שמ"מ אין זה עצה גמורה שמ"מ ישאר קיטרוג שאין זכות אבות כדאי להרים הרמה כזו ולכך צריך לעשות שכולם יעידו שישראל ראויין למה שרצה הקב"ה לעשות להרים לישראל למעלה שאין למעלה מזו וכמו שאמרו בע"ז שנבוכדנצר ואיוב ואליהו בן ברכאל יעידו בישראל כיון שלא נשאר רק צדיקים גמורים אשר פשטו צוארם לחרב ונתנסו בנסיונות גדולות ונשתיירו באמונתם והגאולה מחייב להם במידת הדין וידוע שיצחק הוא כינוי לשם מידת הדין וע"ז אמר שהלך אצל יצחק כלומר שראוי לגאלם במידת הדין עד שהתחיל מדה"ד בעצמו ליטען שראוי לגאלם וע"ז עושה בדרך מליצה כאילו יצחק טען וע"ז אמר דל פלגא דלילתא וידוע שהלילה הוא כינוי לגלות וגלות מכפר מחצה ולזה אמר דל פלגא דלילתא היינו הפלגא שכיפרה הגלות ודקאמר דל פלגא ושתיה עשה כיון שהוא תאוות החומר ומ"ש ודצלו היינו התפילות ובקשות שהתפללו מצרות חבלי משיח ומה שאמר ודבית הכסא היינו דהנה החטאים שבדיעות ושבאמונות מחמת איזה מחשבות רעות שהן מותרים השכל מכונה בשם בית הכסא כמו מותרים המאכל ומשתה כמבואר בעין יעקב ולזה עושה החשבון דרך מליצה שלא נשאר רק תרתי סרי ופלגא דהיינו אף שבוודאי א"א שינקה מכל החטאים דמ"מ ישאר להם איזה חטא או הרהור רע שחיובון עליהן עונש גדול ולמה תפס דרך מליצה מיתי סרי ופלגא דידוע דעד שלש עשרה שנה אינו בר עונשין רק קצת עונש דמופלא הסמוך לאיש והא איכא מ"ד דמופלא הסמוך לאיש לוקה על נדרו וכן יהוה ישראל באותו פעם שאין חייבין עונשין רק כמו קטן בר תרתי סרי ופלגא שאינו חייב אלא עונש מעט ולזה שוב יועיל צירוף מדת הרחמים וזהו כוונת אמרם כיון שהישראל יהיה צדיקים וחשבו כי מדה"ד עצמו ראויין הן ליגאל לכך אמרו ליצחק כי אתה אבינו כלומר שאפילו במה"ד זכינו לזה ולבסוף יבינו כי זה במידת הרחמים היה להם ומ"ש ומחזו ליה יצחק בעינייהו כלומר שאין צריך למה"ד רק מעט כעין רמז ומה שאמר אצל אברהם לא ידענו ואצל ישראל לא יכירנו כיון דזכות אברהם אין לו שום טעם חשוב כאילו לא ידעו כלל לאפוקי גבי יעקב דזכות מועיל רק שאין עצתו הגונה מחמת קיטרוג האומות אמר לא יכירנו: פרק הבונה אמר ר"י בשם ריב"ז מנין ללשון נוטריקון מן התורה שנאמר כי אב המון גוים נתתיך ר"י דידיה אמר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית כו' והוא תמוה דבשלמא מה שדרש באברהם אב המון שהתורה בעצמו דרשה נוטריקון ומוכח נוטריקון מן התורה אבל מאנכי אין ראייה מהתורה לדרוש נוטריקון דלא קשה מידי על הקרא להיות מוכרח הדרשה דנוטריקון דק מעצמו דרש נוטריקון ועל זה אנו דנין אם ראוי לדרוש נוטריקון ולתרץ נראה

ומקודם נפרש ההפרש שבין אנכי ובין אני דאנכי הוא משורש אנך (עמוס ז על חומת אנך) והוא קו המשקולת עיין ברש"י שם והוא בשצריך לחבר שני דברים צריכין למדוד כל אחד בקו המשקולת שיהיה שווה למען יהיה תואמים יחדיו ידובקו בלי שום הפסק והיה לאחד ולזה בכל מקום שרוצה לומר שדבר זה ראוי להדבק בחבירו אמר בו לשון אנכי משא"כ אני כשרוצה לומר שהוא הוא בעצמו ששואלין עליו כי הוא לשון מדבר בעדו כי הא' הוא מפעלות המשמשות למדבר בעדו כמו אלך אשמור וכן אותיות נ"י משמשין בסוף למדבר בעדו כמו ישמרני ולכך רות אמרה לבועז אנכי רות אמתך ולא אני שרמזה לו שעל פי רוח הקודש ראוי היא להדבק בו וכן יעקב כשבא ליצחק ושאל לו מי הוא השיב לו אנכי עשו בכורך והיינו שלא רצה להוציא שקר מפיו לכך לא אמר רק לשון אנכי דמחמת שבא לקבל הברכות הראוין לבכור ויעקב בדין היה הבכור שהרי מתחלה בא עליו בדין ליטול הבכורה כמו שפרש"י בפרשת תולדות וגם אח"כ מכר לו הבכורה ולו היה ראוי ג"כ הברכה כמו שפרש"י בקרא דגם ברוך יהיה ולכך השיב לו בלשון אנכי כלומר שבקו המשקולת ראוי להדבק בהבכורה ובהברכה ולכך שאל לו יצחק פעם שנית האתה זה בני עשו ולא סמך עצמו על מה שאמר בפעם ראשון אנכי דאי לאו הכי קשה למה שאל לו עוד הפעם ולפי מה שכתבתי אתי שפיר דעל לשון אנכי אין לסמוך שהוא הוא בעצמו ולכך שאל לו עוד הפעם והשיב אני ולא אמר כבראשונה עשו דמחמת שאמר אני לא אמר בפירוש לשון עשו בכדי שלא לשקר ולזה שפיר היה קשה בקרא דאנכי ד' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים דמשמע שבדין היה הקב"ה ראוי ומחויב לישראל להיות אלקים עליהם ולהוציאם ממצרים וזה א"א לומר כלל דודאי אין זה רק מצד החסד והרצון כי אם יצדק מה יתן לך ולזה ע"כ צ"ל דלכך כתב אנכי למידרש נוטריקון והיינו אנא נפשי כתבית יהבית כלומר התחייבתי עצמי בברית בין הבתרים להיות אלקיך ולהוציאך ממצרים וכיון שהתחייבתי עצמי ראוי ומחויב להדבק בך וכיון שהוא מוכרח לדרוש נוטריקון ממילא מוכח נוטריקון מן התורה: פרק כל כתבי אמר ר"י משום רשב"י אלמלא משמרינן ישראל שני שבתות מיד נגאלין שנאמר כה אמר ד' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתוב בתרי' והביאותים אל הר קדשי וגו' נראה דהנה ידוע כי בעון שמטה ישראל גולין מארצם דכתיב אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן בעון שבת ג"כ גולין ולזה אמר אלמלא שמרו ישראל שני שבתות שהן הן המחייבין גלות מיד נגאלין כנ"ל דאלת"ה למה אמר דוקא שני שבתות: פרק שואל מי ילך ויפתה את אחאב כלומר איזה עון יגרום שיתפתה רש"י בפרק חלק ויאמר הרוח ופירשו זה רוחו של נבות כלומר החטא של נבות ואמר לו צא ממחיצתי כי דובר שקרים כו' כלומר שאמר שע"י חטא זה לא יכפר לו המיתה שיהיה כמו בשאול שאמר לו מחר אתה עמי במחיצתי אבל זה גורם שיצא ממחיצתי: סוף פרק שואל אריא לבי תרי לא נפל והא קא חזינן דנפל ההיא כדרמי ב"א דאמר רמי ב"א אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה לכאורה קשה דהא אפ"ל בחד לא נפל עד שנדמה לו כבהמה עיין מהרש"א במה שדחק עצמו בזה ונראה דהנה כל מין שיש לו נשמה יש לו צלם אלקים לא כן הרשעים כי הנשמה שהוא חלק אלקי ממעל מסתלקת ממנו וזהו שאמרו אריא לבי תרי כלומר דמי שיש לו גוף ונשמה חשיב הוא כבי תרי ולא ודמה לו כבהמה כיון שיש עליו צלם אלקים משא"כ רשע שנסתלק ממנו צלם אלקים לא חשוב אלא כחד

ונדמה לו כבהמה: שם אחים בהספידא דהתם קאימנא נראה לפרש דכשהצדיקים מספרין בזכותו של מת בהספידא שמקילין לו עונשו כמאמרם ז"ל גבי דוד בשביל שאמר ז"פ אבשלום בני אסקי' מז' מדורי גיהנם היינו מטעם שהזכיר זכותו עליו מכל שכן כשהרבה בצדיקים מספרין בזכותו של מת הרי הן כמליצים לפני הקדוש ברוך הוא וזה שאמר רב אחים בהספידא דהתם קאימנא כלומר בכדי שאוכל לעמוד במשפט: מסכת עירובין פרק מבוי אלו ואלו דברי אלקים חיים.

במאמר זה נתקשו בו המפרשים ונ"ל לפרש דהנה בכתובות (דף נ"ז) פרש"י וז"ל אבל כי פליגי תרי אמוראי בדין או באיסור והיתר כל חד אמר הכי מסתבר טעמא אין כאן שקר דכל חד וחד סברא דידיה קאמר מר יהיב טעמא להיתרא ומר יהיב טעמא לאיסורא מר מדמי מילתא למילתא הכי ומר מדמי ליה בענינא אחרינא ואיכא למימר או"א דברי אלקים חיים הם זימנין דשייך האי טעמא וזימנין דשייך האי טעמא שהטעם מתהפך לפי שינוי הדברים בשינוי מעט עכ"ל והכי נמי י"ל בכאן דהיינו שכ"א השיג ברוה"ק דבריו דרך משל סומכוס השיג ברוה"ק דממון המוטל בספק חולקין ולאשר שהשגתו היה באספקלריא שאינה מאירה קסבר שהוא בכ"מ ובאמת הוא רק כשאינן מוחזקין וכן בכ"מ דפליגי תנאים הלכה כשניהם רק שחסר לו לדברי אחד מהן איזה תנאי וכשיהיה התנאי ההוא אז יתקיים דברי שני וכן בגיטין אלו ואלו דברי אלקים חיים זכוב מצא ולא הקפיד נימא מצא והקפיד וכן הוא בכל מקום וכן הוא בדניאל שהשיג דברי אלקים חיים ולא השיג אותן בשלימות עד שהוצרך לפירוש וכן כל תנא השיג דבריו ברוה"ק רק שלא השיגן בשלימות וחסר מהן איזה תנאי או שאר איזה דבר ומחמת שכל מצוה יש לה שורש למעלה ואסור מצד דין והיתר מצד חסד ודבר שיש בו איסור מאיזה תנאי והיתר על איזה תנאי ב"ש שבא להם רוח"ק מצד גבורה ראו האיסור שכתוכה ובאמת שחסר כאן עוד תנאי שתאסר רק שלא השיג בשלימות רק הכלל בחיסרון תנאים המצטרפים ובית הלל להיפך עיין בשל"ה דף כ"ו ותבין דרך משל שנים שמעו מרבן זה אסור וזה מותר ושניהם אמת רק שלכל אחד צריך תנאי מתחלף כמו גבי חתול וחולדה בפרק אלו טריפות ע"ש: שם שני שנים ומחצה נחלקו בית שמאי וב"ה אי נוח לו לאדם שלא נברא משנברא והוא תמוה דודאי לא נתחכמו על מידותיו ח"ו ובפרט שהוא נגד תאמרו יתברך וירא האלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד וגם דיקדוק הלשון ק"ל דאמר נוח לו לאדם דה"ל למימר נוח לאדם אלא נראה דודאי המציאות טוב מאוד רק דפלוגתא הוא על כונה אחרת דהיינו על תחלק הבריאה אם נוח לו לאדם בבריאתו מחמת שיבא אחר כך למדרגה יותר גדולה או אם אינו נוח לו לאדם להבראו מחמת יראתו שלא יעשה רשע ובע"כ הוא נוצר והא דסתם התנא באבות וקאמר שע"כ אתה נוצר היינו לפי שנמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא והדר קאמר ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וא"ל ימשמש במעשיו פי' כי צער גדול הוא להנשמה לירד לזה העולם ע"כ יפשפש ופשפוש הוא תרגום של חיפוש פי' יחפש אחר מצות עשה כדי לקיים כל המ"ע כדי שלא יצטרך להתגלגל וסובר דבשביל חסרון מ"ע ג"כ מתגלגל וא"ל ומשמש במעשיו פי' שימשמש בשעה שבא מעשה לידו שלא יהא בה עבירה ושוב לא יתגלגל וסובר דאינו מתגלגל אלא בשביל תיקון עבירה ולא בשביל חסרון מ"ע ומצינו פלוגתא בזו בספרים: עוד י"ל דהנה בתיקוני זוהר תיקון מ' וכן בזוהר יש מחלוקת דכשהנשמה

מתגלגל כמה פעמים אם הגוף הראשון עומד בתחיית המתים דחד אמר דכל גופא דלא אשתלם אינו עומד בתחיה וחד אמר דכולן עומדין וא"כ לפ"ז א"ש דהנה הנשמה ודאי יש לה תועלת גדול במה שיורדת לעולם מאחר שמשתלמת במצות שוב לא תאכל נהמא דכסופא כמבואר בספרים אבל הגוף דלא אשתלם למאן דאמר דאינו עומד בתחיית המתים ודאי נוח לו שלא נברא כי מה תועלת יש לו בבריאה כיון שאח"כ בלה ובריאתו לא היה רק לצורך הנשמה כמו שאר בעלי חיים הנבראים לצורך האדם וזהו מחלוקתן בנוח לו לאדם היינו גוף האדם דמאן דסובר דנוח לו שלא נברא סבר גופא דלא אשתלם אין לו תקומה ומאן דסובר דנוח לו שנברא סבר דהכל עומדין ונזדככו ולכך טוב לו שנברא: פרק עושין פסין והנה עלה זית טרף בפיה אמרה יונה לפני הקב"ה וכו' אף דודאי יונה אין בר דיעה אך כל מה שאנן לומדין דבר אחד מאיזה דבר חשוב כאילו שמענו ממנו אותו דברי שלומדין ולכן כיון שראינו שהיונה שטרפה עלה זית בפיה אף שהיא דבר מר אף שנח ודאי היה נותן לה דברים טובים לומדים אנו מזה שיותר טוב דבר מר ולקבל מהקב"ה מדבר מתוק ולקבל מיד בשר ודם: שם שלשה פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים לכאורה קשה דמה בא להודיענו בזה לכן נראה כוונתן דשלשה דברים יש שהן סיבות והכנה לגיהנם וחשיב אחד במדבר דהיינו מה שנעשה במדבר במחלקותו של קרח ובזה מרמז עון המחלוקת אשר הוא סיבה לגיהנם וכן מוכרח מהראייה שהביא מהכתוב דגבי קרח וירדו הם כו' ואחד בים היינו מי שיכול להוכיח ואינו מוכיח והיינו החטא שעשה יונה ונענש בטביעת הים: כמו שמביא ראייה מיונה ואחד בירושלים היינו העונות שפשו בירושלים כמ"ש ירהבו הנער בזקן וכו': פרק כיצד מעברין אם הראשונים כמלאכים אנו בני אדם ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים לכאורה קשה דהש"ס יאמר בלשון הסתפקות ונראה כוונתן דמי שמשיג ומבין בעצמו שהראשונים כמלאכים חשוב הוא כבני אדם אבל מי שמדמה בעצמו שהוא חשוב כראשונים שחושב שהראשונים בני אדם כמותו הרי הוא כחמור: שם יש לך היטיב לך וא"ת אניח לבני חוק כו' בני אדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין.

לכאורה קשה דמה תירץ דכיון שהוא אומר שרוצה להניח לבניו חק מה מתרץ במה שאומר הללו נוצצין הלא הוא בעצמו אומר כן כיון שרואה שימות ובניו ישארו רוצה להניח להם חק לכן נראה כוונתן דהנה בצמחי השדה יש שני מינים אחד שזורעין וצומחין ואחד מה שגדל מעצמו והנה אותן שזורעין וצומחין כגון כל מיני תבואה צריך לשייר באותו המין כדי שיהיה לו מה לזרוע אח"כ כי אם לא ישייר על הזריעה לא יהיה לו בשניה כלום נמצא שהתבואה השניה יש לה עזר מהתבואה הראשונה משא"כ העשבים שצומחין מעצמן יכול לכלות הראשונים מכל וכל כי להשניה אין לה עזר מהראשונים וזהו שאמרו יש לך היטיב לך כלומר עשה צדקה ושאר מצות בממונך במה שייטב לך ולא תאמר אניח לבני חק כי אין לבנים מהאבות כי בני אדם דומין לעשבי השדה כלומר לעשבים שאין נזרעין ואין לאחרונים עזר מהראשונים כמו כן ב"א אין לבנים עזר מהאבות והכל תלוי במזל או בהשגחה: פרק הדר אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו: נ"ל ביאור הדברים בזה היינו שיאמר לו דבר הלכה אשר עוסק בו בכל יום וממילא יזכור בו בכל יום כשיגיע לאותו דבר הלכה וזהו

שאמר ואמר לו דבר הלכה אשר מתוך כך יזכרהו ולזה חד פתח בדיני תפלה וחד פתח בדיני ספר תורה: מסכת פסחים פרק אור לארבעה עשר אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו וכו' שנאמר מן הבהמה אשר איננה טהורה והוא תמוה דהא כמה פעמים כתיב טמאה בתורה והעיקר כמו שכתוב בעל המאור דודאי כשצריך התורה להזהיר שלא יאכל מהן הוצרך לגנותו בתכלית המאוס בכדי שיפריש מהן ולא יאכל מהן אבל גבי נח שאינו אלא לסיפור בעלמא אין להוציא דבר מגונה מפיו: פרק מקום שנהגו מפני מה מסרו עצמן חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש (ופרש"י הא כתיב וחי בהן) ומשני שלמדו ק"ו מצפרדע מה צפרדע שלא נצטוו על קדושת השם כתיב ובתנורו כו' והקשה המהרש"א מאי ק"ו הוא הא גבי צפרדע לא כתיב וחי בהן ע"ש ועוד קשה דאטו הצפרדעים משום קידוש השם עשו זאת הא ע"פ נס הטביע הקב"ה בהם כך ולכן נראה דהתוספות כתבו שלא היה ע"ז רק אנדרטי של מלך ולפ"ז קשה להיפך למה באמת הכניסו עצמן בסכנה דמה קידוש השם היה בזה ולכן נראה דנ"נ היה כופר בהשגחת אלקות וכענין שאמרו פרעה שעשה עצמו אלוה שהוא תמוה היאך איפשר לשום אדם להאמין שטות כזה שאדם שנראה חסרונותיו ואמרו עליו שהוא אלהים בודאי שאין שום אדם כופר בסיבה ראשונה כענין שאמרו מי לא יראך מלך הגוים אך נראה שהכחשת פרעה לא היה רק בהשגחה והיה מאמין בדעת הקדמות והעולם כמנהגו נוהג וכן היה דעת נ"נ ונמצא לפי דעתו החסיר' כיון שהוא מלך וכבש כל העולם ומושל על כל העולם לעשות בהם כרצונו ושם אלקים נאמר על המושל ובעל יכולת ולזה חשב עצמו כי הוא אלקי עולם ובאמת אין המלך מושל על שום דבר כי לב מלכים ביד ד' לכל, אשר יחפוץ יטנו ולכך עשה אנדרטי למלך והסיר לב העולם מאחרי ד' לומר שאין שום משגיח אחר בארץ רק המלך המושל בכל העולם ורוב המשתחווים שהשתחוו לאנדרטי היה דעתם כך שאין לירא משום אלקי רק ממלך שהשיא לב רוב העולם לזה אמנם מי שהאמין בד' ולא השתחוו רק לכבוד צורת המלך לא פעל עון ולזה חמ"ו רצו להעביר דעת העם מהכפירה והיה מובטחין שיעשה להם נס בכדי שע"ז יתברר להם אמונה אמיתית שהי"ת משדד הטבע וע"ז יתברר אמונת אלקות ולזה למדו בק"ו מצפרדעים דהנה בצפרדעים מה שנעשה נס זה בצפרדעים וכי עביד רחמנא ניסא למגנא ובפרט שידוד הטבע בזה שנכנסו לאש חיים ויצאו חיים אך כיון שבכל המכות הראה את פרעה שהקב"ה משדד המזל והטבע ובצפרדעים לא ניכר שגם נס כי כל חוברי חבר יכולין לעשות כן משא"כ כשנכנסו לאש חיים ויצאו חיים ניכר לכל שידוד הטבע ונתפרסם אלקותו וזו מה שלמדו מק"ו אם השי"ת עשה נס כזה בכדי שיכיר האמונה האמיתית וכיון שע"י אותן שאינן מאמינין בד' ואינן מצווין שא"א לומר בהם שע"י שמקיימין מצות הש"י נעשה להם נס מכ"ש שיתקדש שם השי"ת כשיעשה לנו נס ומובטחין היה ועשה להם נס כי המערכה משועבד לצדיק כמו רחב"ד שאמר פליג נהרא וכן כל הנביאים עשו כמה מופתים בדיבורים בידועם שהמערכה משועבד להם אך מ"מ לא היו נביאים על האותות והמופתים שעשו והיה להם ספק סכנה והכניסו עצמן בספק סכנה בכדי שיתקדש שם שמים על ידן וק"ו שלהן לא היה רק שבזה יש קידוש השם גדול דהא עביד רחמנא ניסא בשביל זה ולא עביד רחמנא ניסא למגנא: שם ביקש יעקב לגלות את הקץ לבניו ונסתלקו ממנו השכינה כו' אמרו שמע ישראל ד' כו' אמר יעקב בשכמ"ל

אמרו רבנן היכי נעביד נאמרו לא אמר משה התקינו שיהא אמרו בחשאי כו' והוא תמוה הרבה א' מאי טעמא אמרו יעקב ולא אמרו משה ב' מה תקנה יש לאמרו בחשאי אם יש גנאי באמירתה הלא לפניו הכל גלוי ג' איזה גנאי יש בבשכמל"ו ד' למה אומרים אותו ביוה"כ בקול רם.

לכן נראה דהנה ידוע כשישראל עושין רצונו של מקום נותנין עוז לאלקים כדכתיב תנו עוז כי בזה נתגדל ונתקדש ונתוודע כבוד ד' בניסים ונפלאות שעושה וכשח"ו אין עושין רצונו של מקום מתישין כח של מעלה כדכתיב צור ילדך תשי ולפ"ז כשישראל עושין רצונו של מקום נתברך כבוד מלכותו של הקב"ה כי ברכה הוא לשון תוספת ולהיפך ח"ו נתמעט כבוד מלכותו והנה בימי האבות עדיין לא ניתנה התורה וכל חשיבות של אברהם בתחלה לא היה אצל הקב"ה רק בשביל שהיה מכיר אחדותו ואלקותו של הש"ית בפי כל העולם ומחמת זה לבד נתגדל ונתקדש כבוד השי"ת בניסים ונפלאות שעשה לאברהם ולכך כשאמרו בניו ליעקב שמע ישראל כו' כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבינו אלא אחד והיינו שאנו מכירין אחדותו ואלקותו כמוך ממש לזה פתח ואמר בשכמל"ו והיינו שאמר שבזה בלבד די שיתברך ויתקדש ויתוודע שם כבוד מלכותו בעולם אמנם אחר שנתן התורה לישראל ונצטוו בתרי"ג מצות אין די בהכרת אחדותו לבד שיעשה עמנו נסים ונפלאות שיתברך ויתקדש ויתוודע שם כבוד מלכותו בעולם אם לא בקיום תורה ומצות ואדרבה להיפך אמרו הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו אלמא דבהכרת אלוקותו אין די בלי קיום תורה ומצות ולזה משה שהיה אחר נתינת התורה לא אמר בשכ"מ אחר שמע ישראל כי זה מורה שבהכרת אלקותו ואחדותו לבד יתברך שם כבוד מלכותו ואין זה די אחר נתינת התורה כמ"ש לעיל ולזה שפיר אמרו היכי נעביד נאמרו היינו שיאמר בשכ"מ אחר שמע ישראל לא אמר משה ומטעם שהיה אחר נתינת התורה והרי גם אנחנו אחר נתינת התורה לא נאמרו הרי אמרו יעקב והרי עינינו הרואות שדבר גדול הוא שהרי בימי יעקב ע"י כך נתברך ונתקדש שם כבוד מלכותו וראוי לבקש שע"ז יתברך ויתוודע כבוד מלכותו כמו שאנו מבקשין בכל תפלותינו ואומרים חון אום המיחדים שמו ואומרים שמע ישראל והיינו שאנו חושבין אותנו בחסרון תורה ומצות מבקשין שיעשה הקב"ה ברחמיו לנו בשביל זה ולכך תיקנו לומר אותו בחשאי דהיינו שיהיה ניכר לו שיש לו לבקש על בקשה כזו כמו שהאדם מחויב שיקיים תורה ומצות ואז יבא בפרץ לפניו ויאמר בשכמל"ו ולכך ביוה"כ שאנו בטוחים שימחול לנו עונותינו לכך אנו אומרים אותו בקול רם: פרק האשה מ"ד אברהם קראו הר יצחק קראו שדה יעקב קראו בית ונראה כוונתן שבימי אברהם היה השגחת אלקות עדיין מרוחק ודומה אותה כהר כמו מי שעומד על הר ומסתכל למטה ובימי יצחק שנתרבה הזכות והוריד השכינה לחטה דומה אותו כשדה שהיא ארץ מישור אך עדיין לא היה בקביעות רק כעין שדה שלפעמים אדם יורד לתוך שדהו משא"כ ביעקב שכבר נשתלם הזכות קרא אותו בית כמו אדם שדר בביתו בקביעות: פרק ערבי פסחים נזהא דתורא הן הן נזהא דאריה זה זה ליהא דגמלא דא דא ניהא דארבא הילני הייא תליא וחילק חוליא והוא תמוה ונראה לפרש דהנה ידוע דהש"ס קרא לרשעים שור המזיק ואמר דרך מליצה כשפוגע בכך אדם רשע שהוא דומה לשור המזיק שנאמר בו אל תתחר

במרעים אין לו תקנתא רק שינענע בראשו תמיד ויאמר הן הן ואל יתחר במרעים ויתגרה עמו: ניזאה דאריה זה זה.

דידוע שהת"ח נקרא בשם אריה כמו (אבות) והוי זנב לאריות ארי עלה מבבל והכוונה שהזהיר התנא שלא יאמר אדם פלוני כמשה ואהרן פלוני כשמואל הנביא רק ופתח בדורו כשמואל בדורו לכך אמר הלחש שצריך לומר לפני הת"ח זה זה: ניזאה דגמלא דא דא. הכוונה דהנה ידוע שמחויב אדם לגמול טוב במי שגמל עמו טוב והנה אם יקפיד הנגמל לומר שיהא הטוב מה שגמל לו חבירו שוה כמה שגמל עמו יבא שנאה ומחלוקת ולכך הזהיר ואמר ניזאה דגמלא כלומר הלחש של ההגמולים לומר תמיד דא דא דהיינו שיהא שוה בעינו התגמולים הגמול שגמל לו חבירו ויאמר תמיד דא הוא ממש כמו שגמלתיו שלא יבא ח"ו שנאה ומחלוקת: ניזאה דארבא וכו' כי ידוע שעוה"ז מכונה בשם ספינה כמו שאמרו במיתת אברהם ווי לספינתא כו' ורצה ללמוד אותנו איך לנהוג בעוה"ז והנה הערוך בערך הל על הפסוק הלאות אנשים תרגום מהלן ית נבייא ארי תהלון ית פתגמי היוצא מזה דהלין פירושו לשון יגיעה ובערך הייא פיל לשון מהירות ובערך חל פיל חלי הוא לשון חולי וחילוק פיל בערוך לשון דגים קטנים וחוליא פיל לשון מתוק וזה כוונתן הילני היינו היגיעה שאדם יגע בעוה"ז לצורך מחיתו הייא היינו שצריך להיות במהירות כענין שאמרו הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה וגם צריך שיהיה מתוק בעיניו כל מה שיארע לו מהצרות והתלאות שיטיל עליו הקב"ה וזה שאמר חלי דהיינו החלאים והצרות וחילוקי היינו המאכלים גרועים חוליא כלומר שתהיה בעיניו מתוק כדבש ועיין בערוך שחז"ל היו רגילין לומר ה' במקום ח' וח' במקום ה': סליק מסכת פסחים מסכת יומא פרק שבעת ימים שלשה קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו קול המונה של רומי וקול גלגל חמה וקול הנשמה בשעה שיוצאת מן הגוף ובעו רבנן רחמי על הנשמה ובטלוה וי"א אף הלידה וי"א אף רדיא ופיל רש"י היינו גשמים ע"ש והמאמר זה חמוה ונראה לפענ"ד לפרש שלא יהיה כ"כ חמוה דמה שאמר שהקול הולך מסוף העולם ועד סופו היינו שכל העולם בכללו נידון על כך או בשעה זו הדין שורה על כל העולם וחשיב קול גלגל חמה דהיינו השפעת המזלות שמתנהגין לפי מעשה בני אדם כידוע וחשוב עוד קול הנשמה בשעה שיוצאת מן הגוף דהיינו בשעה שמת אדם הדין שורה על כל העולם דאם זכו היה מקוים בהם בלע המות לנצח ומחמת זה הדין שורה על כל העולם ואמר שבעו רבנן רחמי וביטלו היינו שלא יהא הדין שורה על כל העולם ומה שי"א אף הגשמים פיל דאיכא דיעה בגמ' דמטר יורד בשביל יחיד והי"א ס"ל דע"פ כלל העולם נידון הגשמים ואמר עוד שם אלמלא קול המונה של רומי הוה נשמע קול גלגל חמה ואלמלא קול גלגל חמה היה נשמע קול המונה של רומי נלענ"ד לפרש דבשעה שנפלה עטרת ישראל נתמעט ג"כ השפעת המזלות כאמרם ז"ל דבשעה שהיה א"י בידינו היתה מבורכת בשינוי מערך הטבע כמבואר בשילהי כתובות ועכשיו נתמעט וזהו כוונתן אלמלא קול המונה של רומי פיל אלמלא לא היה הצלחת האומות היה נשמע קול גלגל חמה פיל שהיו נראין ביותר השפעת המזלות כאשר בראשונה רק שעכשיו נתמעט ההשפעה בשבילם ואלמלא קול גלגל חמה פיל אלמלא שלא היה נתמעט השפעת המזלות הוה נשמע קול המונה של רומי פירוש שהיה נראה הצלחת האומות גדול עד אין חקר להיותם תחת המזלות: פרק בראשונה והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד

ולא יספר כאן בעושי רצונו של מקום כאן באין עושי רצונו של מקום והקשה המהרש"א וכי אפשר שברגע אחד ישתנו ממספר לאין מספר וגם בלא"ה היאך אפשר כלל שימצאו אישים אין תכלית למספרם כמ"ש במ"נ חלק ב' וגם החוש מכחיש דהא יש מספר לישראל ואדרבה האומות שלא נתברכו הם יותר מישראל ובישוב זה נאמר כיון שהקב"ה הבטיח לישראל שכאשר יעמוד השמים החדשים והארץ החדשה כן יעמוד זרעכם ושמכם וכיון שהיה הבטחתו לישראל יהיו קיימים לעולם ולנצח נצחים ואפי' שבטא גמירי דלא כלה א"כ בודאי אין מספר לישראל בכללות מחמת הרבוי שיהיה להם עד בלתי תכלית משא"כ באותן שיהיו כלים לבסוף ודאי שיש מספר לכללם כיון שיש להם תחלה ותכלית זה שאמרו דלאותן שעושי רצונו של מקום אין מספר והוא מהטעם שיזכו להיות זרעם קיים לעולם משא"כ באותן שאין עושי רצונו של מקום ערירים ימותו ויכלה זרעם ויש להם מספר וא"כ אפי' לאיש אחד צדיק שייך לומר עליו שאין לו מספר כיון שהוא כחני על דבר שאין לו מספר ואין לו תכלית כיון שיזכה להיות זרעו קיום לעולם כמו אברהם: שם שאול באחת ולא עלתה לו דוד בשתים ועלתה לו כו' ואין זה כביכול עול בחיקו יתברך כי שאול חטא במשפט המלוכה על כן הוסר ממנו המלוכה משא"כ דוד חטא בענינים שהן לא במשפט המלוכה ולכך לא הסיר ממלוכה רק בעונשין אחרים: פרק בא לו עכו"ם מרקדין בהיכלו איה גבורותיו כו' לכאורה תמוה וכי משום זה אין ראוי לכנותו בשם גבור ונראה דהרמב"ן כתב דכל התוארים שאנו אומרים על השי"ת אין הכוונה על תוארים עצמיים ח"ו רק על תוארי הפעולות כלומר שהפעולות שאנו רואין אצלנו השי"ת הוא הפועל ולזה כיון ששם גבור לא נאמר רק לומר שפעולות הגבורה שאנו רואין השי"ת הוא העושה וכיון שאינו פועל עכשיו גבורות ונוראות אסור לומר שם גבור מחמת שא"י לומר שוב גבור על הפעולות מורה זה השם על תואר עצמי שאסור לאומרו על השי"ת ואנשי כנה"ג החזירו הדבר ליושנה באמרם שגם עכשיו נכרין פעולות גבורותיו ושוב נופל שם גבור על תוארי הפעולות: פרק אמר להם הממונה מברכתן של צדיקים אתה למד קללתן של רשעים מקללתן של רשעים אתה למד ברכתן של צדיקים מברכתן של צדיקים כו' דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצווה וכתוב בתריה ויאמר ד' זעקת סדום ועמורה כי רבה ומקללתן של רשעים כו' דכתיב ואנשי סדום רעים וחטאים לד' מאוד וד' אמר אל אברהם אחרי הפרד לוט מעליו עיין מהרש"א ולפענ"ד נראה דהנה ידוע דכשנתרבה השפע באמצעות המוכן חל על שאינו מוכן והרשעים א"י לסבול שפע טוב הגדול כמו שהחולה א"י לסבול אכילת בשר שמן והשפע הטוב ימית הרשע כמ"ש העיקרים ואמרו חז"ל לעתיד הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים נהנין והרשעים נדונין בה וכוונה שבהתגברות השפע נדונין הרשעים כמו שהחולה א"י לקבל בשר שמן ולזה אמרו מברכתן של צדיקים אתה למד כו' כלומר אם אתה רואה שהשפע והברכה מתגבר אצל הצדיקים אתה יכול ללמוד שיהיה קללה לרשעים וכן היה באברהם כשאמר הקב"ה כי ידעתיו שהוריד השפע הטוב לכן נעשה כליה לאנשי סדום ומה שאמר מקללתן של רשעים כי ידוע שרובי הרשעים ממעטין השפע מן העולם ולזה אמר אם אתה רואה מיעוט השפע מרשעים יכול אתה ללמוד שיהיה ברכה לצדיקים כי כשנתמעטו הרשעים יכול לחול שפע הטוב ורוה"ק על הצדיקים וכן היה באברהם כשהיה סמוך לסדום ולוט היה עמו לא דיבר הקב"ה עמו וכשנפרד לוט ואברהם נתרחק

מסדום ומלוט נתייחד הדיבור עם אברהם: פרק יום הכפורים תניא א"ר יוסי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בו"ד אדם מקניט את חבירו יורד עמו עד לחייו אבל הקב"ה אינו כן קילל את הנחש כו' והוא תמוה דאטו הקב"ה אינו יורד לחייו הא כמה כריתות ומיתות נכתבו בתורה ואף כרת ערירי שיורד לחייו ולחיי בניו ולפעמים פוגע העונש אפי' למשפחתו לכן נראה לפענ"ד בכוונתן דהנה כל העונשין הנחרצין על החטאים קודם עשייתן דהיינו מי שיעשה כך וכך שיענוש כך וכך ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא לשקול העונש נגד החטא רק ששכל אדם לואה מהשיג המושכל על מכונו משא"כ הקב"ה לו נתכנו עלילות לשקול המשקל במאזני צדק אבל העונש הבא להקנטה פתאום אז מדת הקב"ה רחוק הרבה ממדת בו"ד שבמדת בו"ד כשמקניטין אותו פתאום אינו שוקל העונש נגד החטא כלל רק תיכף מענשו בכעס אף שלפעמים יורד העונש עד לחייו על חטא קל אבל מדת הקב"ה אפי' בשעת הקנטה שוקל העונש נגד החטא שלא יזיק יותר מהראוי כמו בשעה שקילל את הנחש שקללתו היה על גחונך תלך ומחמת זה היה מזונותיו קשים והקדים רפואתו במה שאמר ועפר תאכל למען יהיה מזונותיו מזומנות קילל את כנען במה שאמר עבד עבדים כו' ומה שקנה עבד קנה רבו וממילא אין לו נכסים ליזון ממנו דעבד שקנה נכסים נכסים לרבו תיקן ענשו במה שאמרו שאסור לומר לו עשה עמי ואיני זנך וממילא אוכל מה שרבו אוכל קילל את האשה במה שאחר ואל אישך תשוקתך ופירש"י שאין לה פה לתבוע והיה באפשר שהתשוקה תמית אותה תיקנו במה שהכל רצין אחריה קילל את האדמה במה שאמר וקוץ ודרדר תצמיח והיה באפשר שתצמיח כ"כ הרבה קוצים ודרדרי' עד שיגרע מזונות ההכרחים תיקנו ששיער בחכמתו הקדומה והנעלה מעיני כל שלא ימעט צמיחת הקוצים מזונות של העולם עד שהכל ניזונים מהם ועוד יש לפרש במה שאמר קילל את כנען כו' דהנה בס' אהבת יונתן כתב דבמה שקיללו עבד עבדים קיללו שלא יהיה לו מזל וכשאין לו מזל ודאי לא ניזון רק מתמצית שפע של ישראל וזהו שאמר אוכל מה שרבו אוכל: שם שהיו פורעין עצמן ומתריזין כלפי מעלה כו'.

קשה הדבר לומר שישראל עשו כן לכן נראה שהוא מלשון כי פרעה אהרן ופרש"י שהוא מלשון גילוי שגילו שמצם וקלונם וזהו כוונתן כאן שפורעין עצמן כלומר שגלו שמצם וקלונם ומתריזין כלפי מעלה כלומר שליכלכו עצמן בחטאים ועונות: שם הנותן בכוס עינו כל העולם דומה לו כמישור כו' הדבר קשה שהכתוב השמיענו זה לכן נראה בכוונתו שהיא תוכחת גדול לבל יתגאה האיש בראותו שהשעה משחקת לו ולילך בגאות לבו וכן אם באים עליו יסורין אל יקשה בעיניו דהנה אם מוליכין את האדם לבית המלך להענישו ודאי לא יתגאה בעת הלוכו וכן אם אדם הולך לדרך רחוק ויודע בודאי שירויח שם ממון הרבה ודאי שלא יקשה בעיניו היסורין שסובל בדרך כי שמחת הריוח ממתיק בעיניו היסורין וידוע כי כוס נאמר על עונש עוה"ב כמו שנאמר (תהלים) כי כוס ביד ד' יין חמר מלא מסך ויגר מזה גו' וכן מכנה שם השכר בכוס וזה שאמר הנותן בכוס עינו כלומר בהשכר ובהעונש עוה"ב כל העולם דומה לו כמישור כלומר בין שיהא כל ימיו בנחת או בצער ויסורין בעוה"ז שוה אצלו כי הכל כאין נגד שכר ועונש עוה"ב וזהו ג"כ כוונת הכתוב כי יתן בכוס עינו יתהלך במשרים כלומר כשיתן ועיניו בשכר ועונש העולם הבא יתהלך במישרים היינו שלא יחטא לעולם: שם גדולה תשובה שמביא רפואה לעולם

כו' קשה להבין מה ענין רפואה דאמר ונראה דהנה הרמב"ם במס' סנהדרין כתב דיש אדם שנולד בטבע רע שקשה לו לפרוש מתאוות עריות וכן לפעמים נולד ברתחת הדם עד שא"א לו לפרוש מכעס וכיוצא בזה הרבה ולפום צערא אגרא ולזה א"ש שאם בא לידי חטא ועושה תשובה הקב"ה מרפא טבעו שלא יקשה עליו שוב השמירה מכעס ותאוה וכיוצא בזה: שם גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד כו' ואמר ר"י עד ולא עד בכלל ומי אמר ר"י הכי והאמר ד"י גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה כו' לא קשיא הא ביחיד הא בציבור.

עיין ברי"ף שהקשה אמאי לא משני הא מאהבה הא מיראה ועיין במהרש"א מה שהקשה ולפענ"ד דהכונה שמגעת עד כסא הכבוד ולא עד בכלל דהנה מקום השראת השכינה נקרא כסא הכבוד כי השכינה נקרא כבוד כדכתיב והיה בעבור כבודי גו' ולכך נקרא המקום השראת השכינה כסא (כבוד וכן הוא אומר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו כלומר שמקודם הוה השראת השכינה בשמים ממעל והיו השמים נקראין כסא הכבוד ועתה השראת השכינה ביתר שאת ממה שהיה בראשון בשמים וזה שאמר כסא כבוד מרום מראשון הוא עכשיו מקום מקדשנו והנה כשישראל עושין רבונו של מקום השכינה שורה עליהן כדכתיב היכל ד' המה וכן אפי' ביחיד כשהוא צדיק גמור כמשה ואברהם וכיוצא השכינה שורה עליו ונקרא כסא הכבוד והנה מי שחטא חטא גדול אף שעשה תשובה מאהבה אף שהיה קודם החטא ג"כ צדיק גמור א"א שישרה עליו שכינה שיהיה נקרא כסה"כ דהא אמרו בשבת (דף נו) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וד' עמו אפשר שהשכינה עמו והוא חטא כו' אף שדוד עשה תשובה מאהבה אלא ודאי צ"ל דהחוטא חטא גדול נקרא בעל מום שנתרפא וזהו כוונתו כאן עד ולא עד בכלל כלומר ששוב א"א שיהיה הבעל תשובה כסא הכבוד דהיינו שיהיה הוא מקום השראת השכינה ופריך מקרא דושובו אלי ומשני דצבור שאני דהא מצינו שכמה פעמים עבדו ישראל ע"ז וכתוב עליהם היכל ד' ולא יכול לתרץ כאן מאהבה כאן מיראה דהא דוד עשה מאהבה ואפ"ה אמרינן בש"ס אפשר חטא בא ע"י וד' עמו: שם גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות וקשה להבין שהעון שעשה יחשב לו כזכות.

ונראה דהנה התשובה הוא מצות עשה והדין נותן שהתשובה לא יועיל רק שיכופר לו העון כי זה לבד הוא ג"כ מחסדי הבורא הגדולים וע"ז אמר ר"ל דלא די שמכפר לו העון שעשה ויתר מזה עושה הקב"ה ברחמיו שע"י התשובה נעקר העון לגמרי וכאילו לא עשאו כלל דמי והתשובה שעשה נחשב לו כשאר מצות שעשה שמקבל עליו שכר: שם גדולה תשובה שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם והוא תמוה ועיין במהרש"א במה שדחק עצמו ולפמ"ש לעיל א"ש דהנה כשישראל אחד חוטא נתפסין הכל מטעם ערבות שהוא מצות עשה הוכח תוכיח את עמיתך וא"כ כמו שזה עבר עבירה כמו כן עברו כולם על מצות הוכח תוכיח וא"כ מה בכך שזה שעבר עבירה עשה תשובה מ"מ במה נתכפרו כל העולם במה שעברו על מצות הוכח תוכיח והן מחוייבין לקבל עונשן ולזה אמר גדולה תשובה שאפי' יחיד כשעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם בכלל פי' על חטא זה מעצמו והטעם דאחר התשובה מחשבו הקב"ה כנעקר למפרע וכאילו לא עשה זה שום חטא כלל וחטא זה שוב לא יזכר כלל וכאלו לא היה נעשה כלל

מעולם ונתכפר לכל העולם וכעין שאמרו בנדרים מי שנדר ושמע חבירו ואמר ואני ואני אם הותר הראשון הותרו כולם מטעם כיון שנעקר הנדר למפרע מהנודר הותרו כולן שהיו תלויין בו והיינו דכוותיה שכולן תלויין בעון החוטא וכשנתכפר הוא נתכפרו כולן: שם כי הוה חזי אמבוהא אבתריה אמר הכי אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד נראה לפרש דתיבת כגללו הוא מלשון בגללו כלומר עבדו והכונה דאם יחשוב הכבוד שנעשה הוא בשבילו שהוא ראוי לכך יאבד לנצח.

מסכת סוכה פרק החליל לעתיד לבא יביא הקב"ה היצה"ר בפני הצדיקים והרשעים הצדיקים רואין אותו כהר והרשעים כחוט השערה הללו בוכין והללו בוכין ואף הקב"ה תמה עמהם והוא תמוה בעלמא דקשוט יראה לאחד מהן כזה ולאחד מהן כזה וגם תמוה מה שהצדיקים בוכין ומה שהקב"ה תמה ולכן נראה דהנה כגיטין (דף נב) אמר דהנהו תרי דהוו איגרי בהו שטן כל בי שימשא הוי קא מינצי כו' עד דעבד להו שלמא שמעיה דקאמר ווי דאפקי ר"מ להאי גברא מביתא וכן ידוע מ"ש בכתבי האר"י ז"ל בהא דעתה ידעתי כי אשה ופת מראה את דהוא משום דקודם לא היה לאברהם שום השגה בגשמיות כמו באדם הראשון קודם החטא ובבואו למצרים שהוא מקום זוהמא מטומאה גדולה אף היא הורד ממדרגתו עד שנפל בהשגת טוב ורע שהוא השגת גשמיות ומזה הבין אברהם אבינו גודל הטומאה והזוהמא שבמצרים עד כי נקל בעיניהם הריגת נפשות בשביל תאות הזוהמא של זנות ועיין באלשיך פ' נח חטא של דור הפלגה שהיה ג"כ בדרך זה שרבו להגביר הטומאה בארץ במעשיהם הטמאים עד שהקב"ה בעצמו אמר ועתה לא יבצר מהם את אשר יזמו לעשות ע"ש היוצא מזה כשיש רשעים המוסיפין ונותנין כח בטומאה מזיק גם לצדיקים וצריכין אמיץ כח להלחם עם היצה"ר ולפיכך כשיש רוב צדיקין המחלישין כח הטומאה נקל לרשעים להלחם נגד היצה"ר וזה ענין הערבות כי אל דעות ד' ולו נתכנו עלילות ויודע הכח אשר נתן הצדיק בהטומאה מחמת חטאו עד שלא היה כח ברשע להלחם נגד היצה"ר משא"כ אילו לא היה חטא הצדיק היה נקל בכח הרשע לכבוש היצ"ה ולכך היה דורו של משה כולן צדיקים וכן משה אמר גם בי התאנף ד' למענכם.

ובזה א"ש שלפני הרשעים מראין אותו כחוט השערה היותו מקודם באמת כחוט השערה וכענין שאמר ישעיה הוי מושכי עון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה וכאשר הרשעים חוטאין בעוונות הרבים מוסיפין כח בטומאה ועושין אותו כהר ולזה מראין אותו בפני הצדיקים כהר מחמת שכבשו אותו אף אחר שנעשה כהר ע"י עוונות הרשעים ואמר הללו בוכין והללו בוכין שגם הצדיקים בוכין שגם הם גרמו במה שהרשעים עשו אותו כהר ולזה אמר שאף הקדוש ברוך הוא תמה עמהם כלומר שברוב חסדיו להגדיל שכרן עושה הדבר כהר גדול וכאילו יש בו תמהון גדול במה שכבשו הר כזה: מסכת ראש השנה פרק ארבעה ראשי שנים כמאן מצלינן האידינא אקצירי כו' עיין מה שפירשתי בזה בשבת פרק במה מדליקין בדיבור המתחיל אמר רבי יצחק לעולם יבקש אדם רחמים קודם שיחלה כו' ע"ש: שם אמר רבי כרוספדאי אמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורים ואחד של צדיקים גמורים ואחד של בינונים צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינונים תלויין ועומדין עד יוה"כ כו' מאי קרא ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו

מספר זה ספרן של רשעים גמורין כו' ר"נ בר"י אמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת מתני זה ספרן של רשעים כו' ע"ש והוא תמוה וישתומם עליה כל מעיין חדא קושית התוספות הלא אנו רואין צדיקים מחים ורשעים חיים כו' ועוד וכי משפט החיים והמות לבד הם בידו הלא הרבה שלוחים למקום להעניש בהם עוברי רצונם ועוד קושית המהרש"א מה היה לדוד לבקש שלא יכתבו בספר הרשעים ועוד מה זה ענין הבקשה שלא יכתבו בספר הצדיקים ממ"נ אם הם רשעים בודאי לא יכתבו בספרן של צדיקים ואם הם צדיקים היאך שייך לאדוננו דוד לבקש עול מאל אמונה וגם תפלת משה אין לו ענין כלל לבקש שבאם לא יסלח לישראל שימחנו מספרן של רשעים מה שייכות יש למשה בספרן של רשעים וגם אין שום טעם לבקשה ועוד קשה הא דאמרן בר"ה שתחלת דין בר"ה וגמר דין ביוה"כ וכן הוא בפייט ר"ה בראש השנה יכתבון וביום צום כפור יחתמון מי הוא ואיזה הא בין צדיקים ובין רשעים נכתבין ונחתמין בר"ה ובינונים אף בכתובה תלויים עד יוה"כ ועוד קשה לצייר ענין הכתיבה והחתימה כי צריך הקב"ה לעיוני בדינו והלא הכל סוקר בסקירה אחת ויותר קשה מ"ש בזוהר שבהושענא רבא מוסרין פיתקין מה ענין מסירת פיתקין הללו וגם קשה מה שאמרו חז"ל דבר"ה מסתפרין ולובשין בגדי לבינים ושמחים ולשמחה מה זו עושה בשעה שישראל נתונין בדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו: ונראה לפענ"ד לתרץ הכל בטוב טעם בעזה"י דאיתא בקידושין (דף לט) כל מי שזכיותיו מרובין מעונותיו מריעין לו וכל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו מטיבין לו כו' ומסיק דעבדין ליה יום טוב ויום ביש כו' והיינו כי עונש הצדיקים בעוה"ז ועונש הרשעים בעוה"ב וזהו כונת מאמר ר' כרוספדאי שלשה ספרים נפתחין בר"ה והיינו ספר גזירת עונשין לכתוב לכל אחד החריצות דין שלו על כל חטא וחטא הדין שלו כפי דינו יתעלה ובר"ה הוא תחלת דין כלומר אין האדם נידון בר"ה רק ששוקלין אותו אם עונותיו מרובין מזכיותיו או אם זכיותיו מרובין מעונותיו והוא צדיק ונחרץ לחיים דהיינו שכל עונש הפשעים שעשה יהיה בעודו בחיים חיותו אבל עדיין אין פורשין פרטי העונש על כל חטא וחטא עד יוה"כ שהוא גמר דין ושל רשעים נכתבין עונשי החטאים שלהם למיתה דהיינו שעונשין שלהן יהיה אחר מיתה ופרטי עונשין אין להם מבוא לכותבם רקאחר מיתה ושל בינונים תלוין כו' ומיושב קושית התוספות ויתר הקושיות יתבארו בסוף הדיבור וא"ש בקשת דוד ג"כ דהנה הרמב"ם כתב על הא דואם תלכו עמי בקרי אף אני אלך עמכם בחמת קרי דהיינו כשתאמרו שהוא מקרה אף אני אניח אתכם תחת המקרה ויסרתי אתכם שבע על חטאותיכם כי המקרה לא ישגיח כו' מוכח מכאן דהסתרת פנים הוא עונש גדול שאין למעלה הימנו ועוד נלענ"ד כי כל הרעות הבאין על האדם אחר הסתרת פנים אין מנכין כ"כ על החטא כמו העונשין המגיעין ממנו יתעלה על החטאים כי דרך משל כשעבד מורד על אדוניו וחוטא נגדו וכשהאדון קוצב דין עליו זה העונש שעושה לו עי"ז נתקרה כעס המלך בזה משא"כ כשיש לו יסורין מחמת איזה מקרה שאירע לו לא נתקרה כעס המלך בזה ובזה א"ש בקשת דוד היות שמצינו שלפעמים התפלל דוד על שונאיו שיקבלו עונשם בחיים למען יתפרסם כדכתיב אל תהרגם פן ישכחו עמו הניעמו בחילך והורידמו ולפעמים מצינו שהתפלל שימותו כמבואר הרבה פעמים בכתוב ולכך התפלל כאן על האפיקורסים שהעונש שלהם לא יהיה ע"פ השגחה כלל רק שיהיו תחת המקרה ולזה אמר שלא יהיה בספרן של רשעים

שיהיה להם דין שמים אחר מותן וגם לא בספרן של צדיקים שלא יהיה להם דין שמים בחיים והכונה שלא יכנסו תחת השגחת הש"י כשאר אנשים שיש להן שלשה ספרים שפורטין בהם עונשין הראוין לכל כת וכת כי בודאי כל כת יש להם עונשין על עונותיהם לפי ערך כל כת ועל אותן אפיקורסין ביקש שלא יכנסו בכתב של שלשה ספרים רק יפלו תחת המקרה וזהו ג"כ טענת משה שאם אין אתה רובה לישראל לישא חטאתם כי כבדה מחני נא מספרך היות כי הרמב"ם כתב שהמזל שומר המין וכללות המין לא יכלה וזה שאמר משה הגם שא"א להכחיש שהטוב הנצמח מהעונש שע"פ השגחה יותר מהעונש שע"פ המקרה אין להאריך מ"מ כיון שהשגחתך מחייב לפעמים כליה א"כ אני מבקש ממך על הבטחתך שהבטחת לי ואעשה אותך לגוי גדול מחני נא מספרך כלומר לא יהוה העונש שוב ע"פ השגחתך כי אילו יתחייבו כליה ולא ישאר שום ישראל בעולם משא"כ כשהעונשין תחת המזל הן והמזל שומר המין ואז אף אם דור ההוא יהיה רע מ"מ כיון שישאר המין אפשר שהדור הבא יהיה טוב וכשהתרצה לו הקב"ה הבטיחו שהשגחה שלו לא יתחייב כליה עכ"פ כמו שפרש"י בפרשת נצבים שאמר להם משה מה היום מאפיל ומאיר כו' והכונה כמו שהמזל שאף שמאפיל לזה ומאיר לזה וא"א שיהיה מאפיל לכל כמו כן יהיה השגחת השי"ת שלא יהיה מאפיל לכולם ח"ו וגמירי דאפי' שבטא לא כלה ולפ"ז א"ש הכל וגם קושית הרמב"ן שתמה מה ענין שלשה דינים דהיינו דין של ר"ה ודין של יוה"כ ודין של אחר מיתה ליום הדין דקאמר בש"ס ולפי הנ"ל א"ש דדין ר"ה אינו רק אימת יהיה לו העונשין אם בחיים אם במותו ופרטי העונשין של צדיקים על כל חטא וחטא הוא ביוה"כ ופרטי העונשין של רשעים שהן אחר מיתה נדונין אחר מיתה ובהושענא רבא מוסרין פיתקין להממונים על העונשין דעל הכל יש ממונים כדאמרינן בפסחים בפרק ע"פ שרא דעניותא נבל שמו והא דמתינין על הושענא רבא במסירה לממונים הוא משום שיש ממונים הרבה על כל עונש וכ"א הוא רע יותר מחבירו כענין שאמר משלחת מלאכי רעים קין שבחג נדונין על המים שהוא החיות של אדם ודין זה על הכלל וכשהדין ח"ו לרע על הכלל מקבל החוטא היחיד ג"כ רע באמצעות הכלל וראוי למעט העונש הפרטי הנגזר עליו בר"ה ולמסור אותו ביד ממונה שאינו רע כ"כ ולהיפך כשמקבל טוב באמצעות הכלל מחמירין עליו בעונש הפרטי והושענא רבא הוא סוף ימי החג שדונין בה על המים לכך ממתנין במסירה לממונים על העונשין עד הושענא רבא ונתיישב ג"כ קושית התוספות דמצינו צדיקים מתים דלפי מה שכתבתי דמה שאמרו שהרשעים נכתבין למיתה והצדיקים לחיים אין הכונה אם יחיה רק העונשין של החטאים אימת יהיה אם בחיים אם אחר מיתה אבל ממי שיחיה ומי שימות לא מיירי כלל ולזה א"ש מה ששמיחין בר"ה כי לענין זה כמעט מובטחין אנחנו שנצא זכאין בדין כי רב חסד מטה כלפי חסד ולזה אין מזכירין העונות בראש השנה למעט הקיטרוג מדין גדול כזה אבל ביוה"כ שפורשין פרטי העונשין בוכין ומתענין ומתודין וא"ש נמי הפיוט דכותבין בר"ה וחותמין ביוה"כ דהכונה בהחתימה דהיינו פרטי העונשין שהן באמת ביוה"כ והא דאחר בש"ס נכתבין ונחתמין היינו הדין שאימת יהיה משפט העונשין שלו אם בחיים אם לאחר מותו נכתב ונחתם בר"ה שלזה נגמר הדין ג"כ בר"ה: שם ורב חסד מטה כלפי חסד חד אמר כובש וחד אמר נושא

ופרש"י כובש היינו שכובש כף של זכיות ומכריען ונושא היינו שמגביה כף של העבירות והוא חמוה דודאי אין חילוק כשמגביה כף או מכביד להשניה.

ונלענ"ד לפרש דהנה בודאי מתן שכר של המצות שהצדיקים עושין דהיינו צדיקים שזכיותיהם מרובין מעונותיהם יותר גדול ממתן שכר מצות של הרשעים שעונותן מרובין מזכיותן אפי' הם עושין מצות שוות וכן עונשן של העבירות של הרשעים יותר גדול מעונש העבירות של צדיקים אב"א גמרא ואב"א סברא אב"א גמרא דבש"ס קידושין אמרו בהדיא דעבדין ליה יום טב ויום ביש והיינו דמי שזכיותו מרובין מעונותיו נותנים לו שכר מצותיו בעוה"ב ועונש עונותיו בעוה"ז ולרשעים בהיפך ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז ובודאי טובות ורעות עוה"ז אינן מתייחסין כלל ביחס אחד עם טובות ורעות עוה"ב וגם מסברא נראה שיגדל שכר הצדיקים משכר הרשעים דהצדיקים נקראין בנים למקום ונקראין עושי רצונו והרשעים נקראין עבדים ובודאי שיוגדל שכר הבן משכר העבד ועונש העבד יוגדל מעונש הבן וזהו פלוגתת הש"ס גבי בינונים דכתיב ורב חסד מטה כלפי חסד וע"כ א"א שיהיה להבינונים כל מעלת הצדיקים ובודאי מחויבים שיהיה להבינונים קצת ממעלת הצדיקים וקצת מחסרונות שיש לרשעים ובהא פליגי דחד אמר כובש דהטיית המאזנים כלפי חסד הוא רק כשבא לשקול המצות של הבינונים ליתן עליהם שכר ואז המצות שלהן נראין אצל הקב"ה כאילו הן מכריעין ונותנין להם שכר מצותן בעוה"ב כמו לצדיקים ממש אבל העבירות כשבא לשקול אותן להעניש עליהן אז אין מטה כלפי חסד הכף שיהיה נידון כצדיקים ממש שיענשו בעוה"ז כמו צדיקים ואף שאינו מסתבר שיהיה לו דין רשע ממש מ"מ גם דין צדיק אין לו ונגד זה יש להבינונים ספר אחר שאינן נכתבין לענין העונשין לא בספרן של צדיקים ולא בספרן של רשעים ויליף לה מקרא דכובש דמשמע ליה שמכריע כף הזכות וע"כ אינו מטה מכח מידה דורב חסד דהיינו שיהיה לו כל מעלת הצדיק רק בשעה שבא לישקול נגד תשלומי השכר ומר סבר נושא פי' שאינו מטה כלפי חסד רק בשעה שבא לישקול בכדי לידע איזה עונש שיתן להם על העונות נושא אז כף המאזנים כלומר שהעונות נראין אצלו קלים כאילו היה מוכרעים ונגד תשלומי העונשין דנין אותו כבדיק ממש להקל העונש ליתן אותו בעוה"ז כאילו היה צדיק גמור ונגד הזכות יש לו ספר אחר ויליף אותו מקרא דנושא דמשמע ליה שאינו מטה כלפי חסד רק בשעה שבא לישקול בכדי להעניש על העונות ולפ"ז א"ש מה שאמר בש"ס גבי בינונים תלוין ועומדין זכו נכתבין כו' ולא אמר נחתמין כמו בצדיקים ורשעים ולהנ"ל א"ש דפרטי עונשין של הבינונים לחד מ"ד שנדונין כראוי משפט פרטי עונשיהם הן לאחר מיתה: שם מ"ד ורב חסד ואמת מעיקרא ואמת ולבסוף ורב חסד והקשה המהרש"א דא"כ היה לו לכתוב ההיפך ואמת ורב חסד והפירוש הברור כך הוא דהנה משלו משל במדרש למלך שכעס על בנו ונשבע לזרוק אבן בראשו ויש בו כדי להמיתו מה עשה צוה לפוצץ האבן על חתיכות קטנות מאוד ולזרוק בראשו לאחדים ונתקיימה השבועה והבן לא מת וכך הבורא יתברך מתנהג עם ישראל שהגזירה היוצא מלפניו פורע לאחדים ונתקיימה גזירתו וישראל לא כלו ולפ"ז א"ש שאף במחשבה גזר הגזירה באמת כפי הדין הקצוב מ"מ לבסוף ורב חסד היינו שפורע הגזירה הנקצבת ברב חסד כמאמר המדרש שמפוצץ האבן נמצא במחשבה האמת קודם הורב חסד ולבסוף בשעת פרעון

העונש כשפורע לן באחדים פורע לו ברב חסד וכשכלה פרעון העונש נגמר הגזירה באמת כפי שקצוב עליו בדין הרי האמת קודם הורב חסד: שם מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ כו' הדבר קשה לאומרו ונראה הכונה שבשעה שביקש משה היה מעורר כל י"ג מדות של רחמים לרחם על ישראל והיינו שנתעטף כש"ץ כלומר שסיבב עצמו בכל המדות בכדי לרחם והראה למשה כשהישראל חוטאין שיעשו גם כן כסדר הזה כלומר שסיבבו עצמן בכל המדות של רחמים לרחם על אחרים ובודאי גם הקדוש ברוך הוא רחם עליהם ויעשה נס: שם כבני מרון הכא תרגימו כבני אימרנא.

עיינן מה שפירשתי בזה בשבת בפרק במה מדליקין בד"ה אמר רבי יצחק לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה וע"ש: שם קרי ליה צום וקרי ליה ששון אלא לאו הכי קאמר בזמן שיש שלום כו' ותמה הט"ו בא"ח סי' תק"נ מאי פריך דהא ודאי הכי קאמר מה שהיה מקדם צום יתהפך לששון ולשמחה ועיינן שם שדחק עצמו מאוד ועוד קשה מאין יצא להש"ס מקושיא זו דבזמן שאין שמד ואין שלום דרצו מתעניין ומה שנראה לפענ"ד דהנה לכאורה הוא תמוה ההבטחה זו דמה ענין יש להפוך אלו הצומות לששון ולשמחה וכי מי שאירע לו צרה בתשרי וניצל מהצרה בניסן יעשה בתשרי על יום הצרה משתה ושמחה ודאי דאין ראוי לקבוע יום משתה ושמחה אלא ביום שניצל מהצרה כמו ביציאת מצרים שנקבע יום השמחה ביום היציאה ממצרים ולא ביום שנכנסו למצרים וזה קושית הש"ס קרי ליה צום וקרי ליה ששון כלומר היאך שייך שיום הצרה יקבע ליום ששון ולזה נאמר לתרץ אף דודאי אין ראוי לקבוע יום שמחה ביום הברה מ"מ אם בכח מה שנעשה הצרה ביום הזה היה סיבה שינצל אח"כ מהצרה כגון ביום שנחלה היה רופא של המלך כאן ועי"ז נתרפא ואילו לא היה נחלה ביום הזה רק ביום אחר לא היה הרופא כאן ולא היה נתרפא בודאי ראוי לקבוע זה המשתה דהא ביום זה הוא סיבה להנס והנה אמרו בש"ס צדקה עשה הקב"ה להקדים שני שנים לונושנתם שאם לאוהיה מקוים בהם ח"ו אבד תאבדון ונמצא שביום ההוא היה התעוררות רחמים גדולים למען לא יקוים בהם ח"ו כי אבד תאבדון וראוי לקבועו יום משתה ושמחה בזמן הגאולה כי ע"י התעוררות הרחמים שהיה ביום ההוא באת הגאולה והנה ידוע כי ביום שיש צרה גדולה בעולם קונה אותו היום תוקף הדין ובו נפקד עונשין שעיינינו רואות שהמן כשנפל הגורל ביום מיתת משה שמח ואמרו ע"ז שלא היה יודע שביום שמת משה נולד משה משמע שאם לא היה נולד באותו יום היה ח"ו כליה בעולם מחמת תוקף הדין שהיה שולט באותו היום רק המסבב סיבות סיבב שאותו היום נולד משה וקנה ג"כ אותו יום ג"כ הארה משפע רחמים ולכך ראוי כיון שהיה ג"כ סיבה להגאולה ביום ההוא מחמת שהקדים שני שנים לכך ראוי שיוקבע ביום הזה הששון של נס הגאולה וממילא בשעה שהדין בעולם כגון שיש שמד מצא מין את מינו ונתעורר הדין ביום זה ולכך מתעניין ובשעה שאין שמד ואין שלום כיון שהזמן ממוזג מדין ורחמים ממילא רצו מתעניין: פרק אם אינן מכירין ת"ר מ"מ לא נתפרסמו שמותיו של שבעים זקנים שלא יאמר אדם לחבירו פלוני כמשה ואהרן פ' כאלדד ומידד פ' כנדב ואביהו כו' והוא תמוה דמ"נ אם חש לדור שראו הזקנים הלא ידעו גדולתן ואכתי יאמרו פלוני כזה וכזה ואי חש לדור שלא ידעו גדולת הזקנים אפי' אם יתפרסמו שמותן אכתי לא ידעו אם זה שנתפרש שקו היה גדול בחכמה אם לא ועוד מאי קושיא הוא שלמה היה לו להתורה לפרש שמותן ולכן נראה לפענ"ד

דהקושיא הוא כך כיון שאדם עוני בשר לו שאפי' שמואל הנביא טעה כאשר צוה לו הקב"ה למשוח מלך לזה קשה כאן כיון שהקב"ה צוה למשה לבחור שבעים זקנים היה לו להקב"ה לפרש שמותן מי ומי שיבחר כי רק הש"י יודע לבחור המבוכרים ולזה מתרץ שלא יאמרו פ' כמשה ואהרן כלומר הנך רואה שהקב"ה אינו רוצה לפרש שמותן כי סמך עצמו שמי שיבחרו הוא יסכים על ידן כדכתיב לאל גומר עלי ואמרו חז"ל אתם אפי' מוטעין ולזה ג"כ בדורנו מו שישראל בוחר בשכלם הקב"ה מסכים על ידן והוא הקדוש ושוב לא יאמרו פלוני שנתמנה מפי הציבור פ' כזה או כזה: פרק ראוהו בית דין אתקין רבה בר אבון תשר"ת תש"ת תר"ת משום ספק אי גנוחי גנח או ילולי ליל או תרווייהו ולכאורה קשה הדבר לומר שהיה מסופקין בדבר שהיה נוהג בכל שנה שלא ידעו היאך נהגו בשנים שעברו וגם דברי הירושלמי שהביא התוספות בדף ט"ו בד"ה כדי לערבב השטן תמוה.

וליישב נאמר דהנה עיקר הטעם במצות שופר הוא מטעם שכתב הרמב"ן בפ' לך כשהנביאים רוצים לעשות דבר שיהיה מתקיים היו עושין פועל דמיון כמו בירמיה שאמר לו הקב"ה שיזרוק אבן לים ואמר ככה תשקע מלך בבל וכן חץ תשועה לארם ע"ש ריש פ' לך וזהו הטעם בכל המצות שלנו כשאנו צריכין לעורר איזה דבר מלמעלה אנו צריכין לעשות איזה דבר למטה בדברים גשמיים ולכך עושין פשוטה לפני התרועה ופשוטה לאחריה לעורר שיהיה ג"כ למעלה כן שיתרבה החסד על הדין כי התרועה שהוא הגנוחי או הילולי הוא דין ולהתקיעה שהוא סימן לחסד ושמחה כענין שנאמר וביום שמחתכם ומועדיכם ותקעתם בחצוצרות הזכיר הכתוב על השמחה התקיעה ועל הצר הצורר כתב והרעותם בחצוצרות ובתקיעתנו מעוררים שיתהפך התרועה שהוא ג"כ מידת הדין לתקיעה שהוא השמחה מחמת שיתרבה החסד על הדין והנה התרועה שהוא הילולי הוא נגד מדה"ד הקשה שילולי הוא על המת והגנוחי שהוא מדת הדין הרפה הוא נגד הדין של צדיקים והגנוחי והילולי ביחד הוא נגד הבינונים שהן עומדין בר"ה בספק גנוחי וספק ילולי שהן תלוין ועומדים ולזה שפיר אמר רבה ב"א שמשום ספק עושין תשר"ת תש"ת תר"ת שאין אנו יודעין איזה דין יש עלינו אם דין של צדיקים ואז התרועה הוא הגנוחי אם דין של בינונים והוא תשר"ת ואם של רשעים והוא תר"ת ולכך עושין תשר"ת תחלה שלעולם יחזיק אדם עצמו כבינוני וזהו ג"כ מ"ש התוספ' בר"ה דף ט"ז כד שמע שיפורה זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד שמע תנין אמר זהו ודאי שיפורה דיתקע בשופר גדול ומטי זימנא להתבלע ומתערבים כו' והוא תמוה דמה"ת יתבהל בפעם שנית יותר מפעם ראשון ולפמ"ש א"ש דכשאנו תוקעין מעוררין המדה שיקרא שופר למעלה וכד שמע השטן קול תנין כלומר כשמתעורר השופר אז ודאי בהיל ולזה תיקנו רבנן ג"כ תקיעות דמעומד שבשעת תפלה נעשה ג"כ פועל הדמיון להתפלל ע"ז שיתהפך הדין לרחמים ובתפלה פועלין הרבה ואילו מחמת תפלתינו יתעורר השפע של מעלה ויתערבב השטן שלא יהיה יכול לקטרג בתפלה ולהכי אין חיוב לתקוע בתפלה רק תשר"ת שלעולם יחזיק אדם עצמו כבינוני כיון שכבר יצאו ידי חובתן: מסכת תענית פרק מאימתי מנ"ל דמדבר בתפילה והשיב דתניא לאהבה את ד' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה כו' אלא עבודה שבלב זו תפלה וכתוב בתריה ונתתי מטר כו' ולכאורה קשה אמאי קרי לתפלה עבודה שבלב הא עיקר תפלה הוא בפה

ועוד כיון דכבר קבעה לתפלה על הגשמים בברכת השנים למה להו תו לתקוני הזכרת גשמים ומקודם נאמר הטעם למה נקרא תפלה עבודה שבלב ונראה דהטעם הוא דלא שייך לקרוא עבודת המלך במי שבא להתחנן ע"ע לפני המלך ליתן לו מתנת חנם או לעשות לו איזה טובה ולומר על שעשה זו שמבקש זו עבודת המלך רק שזהו יקרא עבודת עצמו אמנם אם מתאוה לעבוד עבודת המלך לאהבתו אותו ויש לו סיבות המונעות אותו מלעבוד עבודת המלך ומבקש מהמלך להסיר ממנו סיבות המונעות אותו בכדי שיהיה יכול לעבוד עבודת המלך כי חולת אהבת (עבודה) עבודת המלך בוערת בו לזה ראוי להקרא עבודת המלך שבלב ולפ"ז כיון שכל תפלתינו שאנו מתפללין על בני חיי ומזוני אינו ראוי להיות שיהיה לשום הנאת הגוף והחומר כי לא לזה ברא אותנו רק החיוב הוא שיהיה עיקר כונתנו בתפלתנו על בני חיי ומזוני בכדי שיסיר מאותנו סיבות המונעות אותנו לעבוד עבודתנו ושיהיה אהבת עבודת השם בוער בלבנו וכמ"ש דוד המלך ע"ה לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה לזה ראוי להקרא לתפלה עבודה שבלב כיון שכל עיקר התפלה הוא בשביל שמתאוה בלבו לעבוד עבודת השם והנה השפעת הש"י מכונה בשם גשם כדכתיב (הושע ו) ויבוא כגשם לנו דכמו שהגשם צריך שיתעוררו העבים מלמטה ואח"כ ממותקין בעבים דהיינו שמקבל שפע רוחני למעלה ואז יכולין להרבות הארץ ולהולידה ולהצמיחה תדע דממים של מטה אין הזרעים יכולין להתגדל כמבואר בר"ה כן א"א שיתעורר השפע בלו אתערותא דלתתא וכמו שהגשם הוא חיי הגופות כמו כן שפע הקב"ה הם חיי הנשמות ולכך ממשיל שפע הקב"ה לגשם ואמרו חז"ל במדרש כשישראל עושין רצונו של מקום הגשם יורד מן השמים ואם לאו יורד מן הים וידוע שכשהשפע יורד מן השמים שמשפיע להזרעים ע"י שפע קודש עד שמוליד להאוכלין שפע קדושה משא"כ כשירדין מן הים לבד שאין בהם שום שפע קדושה וידוע כשהקב"ה רוצה להשפיע מידת טובו לעולם אף שישראל עושין רצונו של מקום מ"מ צריך לזה מדת נצח וגבורה לנצח מידת הדין כי לעולם מדה"ד מקטרג כי אין אדם צדיק כו' ולזה קראו אותו גבורת גשמים ולזה מזכיר אותו בברכת אתה גבור שיש בהם מדת גבורה ואח"כ שואלין על המטר ואמר שאם ח"ו חטאינו רבו כל כך עד שאין אנו ח"ו ראויין לגבורת גשמים מבקשין שעל כל פנים לא יגרום חטאינו ממניעות המטר מכל וכל שלא יהיה ח"ו כליה בעולם ולזה אמר שואלין מטר ולא אחר גבורת גשמים: שם אתיא חקר חקר.

עיינ בתוס' שהקשו דליתני כח או גדולה ולענ"ד נראה ליושב דהנה לכאורה קשה להבין דמאי נפקא מינה דהגשמים נקראין גבורות וגם מה ענין גבורה יש בהגשמים ונראה שרצה להורות לנו שלא נאמר שהגשמים באים בשיעור ובזמן שהיוצר הטביע בשעת בריאת בראשית ונוכל לחשוב זמן הגשמים בחשבון הילוך החמה והמזלות ולזה אמר שאף שבאמת יכולין לחשוב זמן הגשמים כמ"ש רש"י בשבת גבי היודע לחשוב תקופות ומזלות ע"ש מ"מ יש גשמים שאין באין לפי חשבון כי יש ב' מיני גשמים גשמים באים מן הים וגשמים באים מן השמים כנ"ל וכמו שמחלק הש"ס גבי טל שיש טל של ברכה ושאינו של ברכה ה"נ יש גשמי ברכה והן הבאין מן השמים וגשמי שאינו של ברכה והן הבאין מן הים והנה הגשמים הבאין מן הים הן ע"פ הילוך המזלות החמה אבל גשמי ברכות הבאין מן השמים הן באין ברצון הבורא ולא ע"פ חשבון הילוך המזלות ולזה בא

הכתוב לומר אין חקר כלומר שאין יכול לחקור זמנים ע"פ החקירה הטבעיית ויליף חקר חקר מבריאת בראשית וכמו שבריאת העולם נעשה ברצון הבורא יתברך ולא בהכרח כמו כן הגשמים היורדין מן השמים אין יורדין רק ברצונו ולא בהכרח כלל והנה כשהקב"ה רוצה להשפיע מידת טובו בעולם בא מידת נצח וגבורה לנצח מדה"ד כמש"ל ובזה מיושב קושית התוס' ומש"ה לא נאמר לשון כח וגדולה דזה מורה על כח טבעי ולכך אמר לשון גבור להורות שבא ברצונו ע"פ ניצוח מדת הדין: שם אמר ר"י שלשה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח כו'.

יש הרבה תמיהות ועיין תוספות שהקשו דהא מפתח של גשמים ושל תחיית המתים נמסרו לאליהו ולאלישע ועוד קושית תוספות דלא חשיב מפתח כלי זעמו ועוד קושית מהרש"א דאמאי לא מייתי קרא וירא ד' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ונראה ליישב דהא ודאי דאין כונת הש"ס לומר דאין מוסר אותו לשליח כלל לעולם ומדקאמר לא נמסרו שהיא לשון עבר מוכח שכוונתן לומר שכשהקב"ה עושה ניסים בשלשה דברים הללו אינו דומה לשאר ניסים דאפילו בקריאת ים סוף אחרו חז"ל תנאי התנה שיקרע והיינו דבהיות שהכל גלוי לפניו וצופה ומביט עד סוף כל הדורות והיה גלוי לפניו כל הניסים והטביע כך בטבע בשעת יצירת בראשית ומסרו לשרי הטבע וזהו כונת אמרם תנאי התנה הקב"ה ואמר כאן שהניסים בג' דברים לא נמסרו לשרי הטבע בשעת יצירת בראשית רק נשארו ביד הקב"ה לבד וזהו כונת רש"י כגון יורקמי שר הברד כו' שהן השרים הממונים משעת יצירת בראשית ולזה אמרו לא נמסרו בלשון עבר דהיינו בשעת יצירת בראשית אבל בודאי שהקב"ה מסר אותן לצדיקים שבכל דור לעת הצורך כמ"ש בחוני המעגל שמתחטא כבן לפני אביו ועושה רצונו כו' וכן אלישע ושונמית שאמר את חובקת בן וטעם חשיבות אלו שנשארו ביד הקב"ה לכך נראה שהניסים שנעשה לכל ישראל הוא מוכרח ואינו תלוי בבחירה תדע דהא בשעת קריעת ים סוף אמרו הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי ע"ז ואפ"ה נקרע הים וכיון דהדבר מוכרח ואינו בבחירה ולכך הותנה במעשה בראשית אבל הניסים שנעשה ביחיד שהדבר תלוי בבחירה ובהכשר מעשיו וכיון דהדבר תלוי בבחירה לא היה אפשר להתנות במע"ב ולכך לא הביא קרא דפקידת שרה כיון שאז היה שורש לכל ישראל היה ג"כ הדבר מוכרח ולכך לא הביאו ג"כ מפקידת לאה שהיא שורש לכל השבטים רק פקידת רחל שהיה יוסף עתיד לצאת מלאה ונתחלף להיות לבת כדי שיצא יוסף מרחל וכיון דפתיחת רחמה של רחל ביוסף ניסא דיחיד הוא לא היה אפשר להתנות במעשה בראשית וחשיב נמי גשמים כי כבר כתבתי ההפרש שבין מטר לגשמים שהמטר יורד בטבע שהתנה בשעת יצירת בראשית שלפעמים נמנע בחטאינו ובתפלינו הוא שלא ימנע אבל הגשם הוא השפע הטוב היורד מהקב"ה ולא נמסרו לשרי הטבע וכן תחית המתים שעתיד להיות בסוף יהיה ביד הקב"ה כיון שהן לצדיקים שנפשותם הן למעלה משרי הטבע ולוה לא חשיב פתיחת כלי זעמו שזה יהיה ליום הדין הגדול כמ"ש התוס' אחר ביטול כל הטבע כדכתיב ההרים ימושו וגומר לכך א"צ לחשבם ולכך מקשה הש"ס שפיר דאמאי לא חשיב פרנסה דפרנסת ישראל הן תחת יד הקב"ה לבד ולא תחת הטבע: שם א"ר בר' יצחק מאי דכתיב ובאחת יבערו.

פרש"י בד"ה ובאחת יבערו גו' דאי לא ג"ש הוּו משמע אטומים כעץ עיין מהרש"א שתמה ע"ז ולענ"ד נראה בכוונתו דהיה קשה לרש"י דל"ל ג"ש דלכאורה הלשון הכתוב לבד מוכח דמיירי בע"ז דהא כתיב מוסר הבלים עץ הוא ומשמע לכאורה אעץ הכתוב מראש הכתוב מיירי דהיינו עץ מייער כרתו שהוא ע"ז ולמה להו הג"ש ולזה כתב רש"י דבלאו ג"ש היינו מפרשים דאטומים כעץ ולזה הוצרך ג"ש דמיירי בע"ז: שם אמר ר"י יעקב אבינו לא מת אמרו לו וכי בכדי ספדו ספדנא כו' אמרו לו מקרא אני דורש כו' מה זרעו בחיים כו' קושית המפרשים ידוע א' מה תירוץ הוא זה שמקרא הוא דורש ועל הקרא גופיה קשה וכי בכדי חנטו חנטיא ב' דלמה ליה הקישא דמה זרעו בחיים הא מפורש בקרא וגאלתיך ממרחק ונראה לענ"ד לתרץ דהנה ידוע מה שאמרו חז"ל דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד והיינו כי בתורה יש תיבות משותפים ומשואלים משא"כ אמורא צריך לפרש דבריו וידוע ששם מת הנזכר בתורה הוא שם משותף כמ"ש חז"ל ד' נקראין מתים עני ומצורע ומי שאין לו בנים כו' והביאו ראייה ע"ז מקרא ולזה כשאמר ר"י יעקב אבינו לא מת והבין המקשן שבלשון עצמו הוא אומר ובלשון אמוראי כוונת מת מת ממש ולכך הוקשה וכי בכדי חנטו חנטיא ומתרץ ע"ו מקרא אני דורש כלומר אף שבלשון קרא לא נקרא מת והנה האלשיך כתב בתהלים קי"ד כי שלומי אמונת ישראל אשר לא למדו ממעשה האומות הם נקראו בית ישראל ואותן אשר נטמעו ועשו כמעשיהם יקראו בית יעקב ע"ש הרי מבואר שהכשירים זהו הת"ח מכוונה בשם ישראל ועמי הארץ והרשעים מכוונה בשם יעקב וידוע שמי שאין לו בנים נקרא מת בלשון תורה ולא דוקא מי שלא היה לו בנים רק מי שזרעו כלה ואין לו קיום נצחי נקרא אין לו בנים דמה תועלת יש בחיי הזמן כשאין בו קיום נצחי וזהו כונת אמרו יעקב אבינו לא מת כלומר אף אותן המכונים בשם יעקב אינן בכלל מתים בל יחיו (ישעיה כ"ו) שאילו היו בכלל מתים היה יעקב אבינו נקרא מת כיון שאין בנים שהרי כל אותן בנים שיקראו בבחינת יעקב כלה ולא נקרא חי וקים רק שם ישראל ולזה אמר שגם יעקב אבינו לא מת כלומר שגם אותן המכונה בשם יעקב יתקיימו לנצח ולא יהיו בכלל מתים בל יחיו וממילא יעקב אבינו לא מת כיון שגם הבנים המכונים בשם יעקב יהיה להם תיקון ויתקיימו לנצח ולזה לא היה יכול להביא ראייה מקרא וגאלתיך ממרחק שמשם אין ראייה שיש להם קיום נצחי רק שיהיה בעת הגאולה שכולם יראו בנחמת ציון ואפשר שיהיה ח"ו בל יחיו ויבושו ולזה הוצרך להביא ראייה מה זרעו בחיים כי זה נקרא על מי שהוא כוחני לחזור ולצמוח עד בלתי תכלית וזהו אמרם מה זרעו בחיים זרעו נצחיים אף הוא בחיים כלומר אף הבנים המכונים בשם בית יעקב לא יכלו ויחיו בחיים הנצחיים כמ"ש ואתם בני יעקב לא כליתם וממילא יעקב אבינו לא מת כיון שאף בניו שלא יהיו רק מכוונה בשם יעקב יתקנו ויחיו בחיי עולם והרי יש לו בנים וכאילו לא מת: שם א"ר אבהו גדול יום הגשמים כו'.

נראה בכוונתם דמה שאמרו גשמים היינו גשם היורד מן השמים והוא השפע רוח קדושה שבאים ע"י התעוררות דלמטה כחו הגשם שבא ע"י האד העולה מן הארץ: שם וכל העוסק בתורה כו' עיין בתוספות דהקשו דהא כתיב לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה כו' ע"ש ותירצו דהיינו לקנטר ע"ש ולכאורה קשה דהכא והתם חד לישנא נקט בלשון שלא לשמה ונראה לענ"ד דהתם דאמר דיעסוק אדם בתורה ובמצות לומר דלומד

התורה לידע מצותה היאך לעשות ולכך אף שאינו לומד לעשות רק להיות רב לידע הלכה למעשה דוה נקרא שלא לשמה מ"מ כיון שלומד לידע מצותיה יבא ג"כ לידי עשייה וזהו שאמר ג"כ מתוך שלא לשמה בא לשמה משא"כ הכא שאמר שעוסק בתורה שלא לשמה ולא אמר בתורה ובמצות משמע שאין לומד להלכה למעשה רק לידע להקשות על דברי חבירו מורה הלשון שהלומד הוא רק לקנטר: שם אם ישוך הנחש בלא לחש לעתיד לבא מתקבצין כל החיות אצל הנחש ואומרין לו ארי דורס ואוכל אתה מה הנאה יש לך אמר להן מה יתרון לבעל הלשון והוא תמוה דהיאך יתישב בזה הכתוב דאם ישוך הנחש בלא לחש וגם הענין תמוה לומר שנתקבצו החיות לישאל להנחש לכן נראה שהוא דרך מליצה דהנה כל החיות והשרצים והדברים המזיקין שבעולם אינו רק מחמת החטאים שבעולם שהחוטאין משרישין כוחות הטומאה ומהם באים דברים המזיקין בעולם וראייה לזה שלעתיד לבא כתוב וגר זאב עם כבש ופרה ודוב גו' לא ירעו ולא ישחיתו גו' והנה כמעט כל החטאים באים מרוב תאוה ולזה חקר התנא ואמר בלשון מליצה דאלו החיות שואלין זה להנחש דבשלמא ארי וזאב מזיקין בשביל תאוה כמו החטאים הבאים בשביל תאוה משא"כ היזק הנחש שמזיק בלי תאוה איזה ענין חטא יש בעולם שיעשה האדם בלא תאוה והשיב שהוא מחטא לשון הרע שהוא ג"כ בלא תאוה כי מה יתרון לבעל הלשון וזה פירוש הכתוב אם ישוך הנחש בלא לחש כי בש"ס אמרו גבי קטורת יבא דבר שבלחש ויכפר על דבר שבלחש מוכח דלה"ר מיקרי דבר שבלחש וזה שאמר אם ישוך הנחש בלא לחש כלומר וכי היה הנחש נושך אם לא היה לחש דהיינו לשון הרע בעולם ואמר שהיחוס שיש ללשון הרע לנשיכת הנחש הוא משום דגם בעל הלשון אין יתרון ודמי ממש לנשיכת הנחש: שם אשכחיה ר"י לינוקא דר"ל אמר ליה מאי עשר תעשר א"ל עשר בשביל שתתעשר א"ל מנא ן הא אמר ליה זיל נסי אמר ליה ומי שרי לנסות להקב"ה והכתיב לא תנסו אמר ליה חוץ מזו דכתיב ובחנוני נא בזאת גו'.

יש בכאן תמיהות רבות א' דבקרא כתיב תעשר והוא דריש תתעשר ב' דאמר ליה מנא לך הא הא קרא יתירא קדריש ג' דקאמר ליה זיל נסי היאך שייך לומר לקטן שינסה במעשר הא קטן לאו בר חיובא דמעשר הוא ועוד דממ"נ אי כל המעשרים מתעשרים וכל שאינן מתעשרים מתרוששים למה היה לו לומר נסי הל"ל בא וראה אילו המעשרים מתעשרים ואלו דאין מעשרים מתרוששין.

ואי לפעמים אף מי שאין לו מה לעשר מתעשר וכן לפעמים מי שמעשר מתרושש למה אמר ליה זיל נסי. ועוד דמהיכא תיתי ישתנה מצות בדקה משאר מצות שאסור לנסות בהן לכן נראה דהנה התינוק הבין במה שאמר לו בשביל שתתעשר כוונתו כמו למען יאריכון ימך בשאר מצות דהיינו ששכר מצוה הוא אורך ימים ובשכר מצות צדקה הוא עשירות ולכך הקשה לו מנא לך דמהיכא תיתי ישתנה מצוה זו משאר מצות דכתיב בהם אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ודרשו חז"ל דלמימינים בה דהיינו שעושין לשמה אורך ימים ולמשמאלים בה דהיינו שלא לשמה עושר וכבוד ובצדקה תהא אפי' לשמה עושר וכבוד ומה שאמר לו זיל נסו נראה דהנה לכאורה קשה דאמאי לא נדרש עשר תעשר כמו ביעקב עשר אעשרנו ודרשו חז"ל שתי מעשרות דהיינו חומש והכי נמי נדרש עשר תעשר לכן נראה דבאמת ה"נ נדרש כך דהנה מבואר שיש ג' גבולים במעשר

א' במעשר גמור הוא חיוב כמו שאר מצות עשה ובודאי בזה אסור לנסות רק צריך ליתן לשמה ב' שיתן שתי מעשרות דהיינו חומש ודבר זה אינו חובה ויכול להתנות בו תנאי דהא ועקב ג"כ התנה בו תנאי שאמר אם תתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כו' עשר אעשרנו והתנאי הוא כעין נסיון שאמר אם יהיה כך אעשה כך ג' יותר מחומש יש בו איסור כמו שאמרו חז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וזה שאמר זיל נסי כלומר מה ששאלת לו על תעשר השני ואמרתי לך בשביל תתעשר כונתי דבמעשר השני יכול אתה לנסות ולומר שתתן אם אתעשר או בשביל שאתעשר ומה שאמרו חז"ל האומר סלע זה לצדקה ע"מ שיחיו בני או ע"מ שאתעשר הרי זה צדיק גמור במעשר השני אמרו דיעקב נמי במעשר השני התנה וזהו שאמר לו חוץ מזו היינו אף דבכל המצות אסור לנסות מ"מ במעשר השני שהוא רשות מותר לנסות והביא לו ראייה מדכתוב הביא את כל המעשר ובחנוני וכל ריבויא הוא לרבות מעשר השני אבל ודאי דאין להביא ראייה מן המתעשר דודאי עשר ומן המתרושש שלא עשר שלפעמים אף המעשר מתרושש אף דהתורה העידה שמי שמעשר מתעשר דנראה ששכר המעשר הוא העושר מ"מ הא כבר העידה התורה שיש עונות שהעושה אותם מתרושש כמאמר החכם בעד אשה זונה עד ככר לחם וכן המלוה בריבית נכסיו מתמוטטין והרבה כיוצא בהן ולו נתכנו עלילות מי נדחה מפני מי ועוד נראה דהמעשר אין שכר כלל בשביל הצדקה כי שכר מצוהבהאי עלמא ליכא אך הוא על דרך הא דכתיב רודף צדקה ומצא צדקה ופריך הש"ס וכי משום דרודף צדקה וכו' ומשני שהקב"ה ממציא לו מעות שיעשה מהן צדקה והיינו שהקדוש ברוך הוא ממצוא לו מעות הרבה שיהיה לו מה לעשר וכן היא כונת ר"י ממה שאמר בשביל היינו שהקב"ה ימציא לו מעות כדי שיהיה לו מה לעשר וזה ג"כ כוונת הקרא עשר תעשר כלומר אם תעשר פעם אחד יהיה לך הרבה לעשר והא דאמר בשביל שתתעשר היינו שיכול ג"כ לכוין לזה רק דעיקר כוונתו יהיה שיתעשר למען יוכל לעשות טוב בחייו ולא יהיה כוונתו להתעשר בשביל הנאת עצמו רק יהיה כוונתו בשביל עשיות הטוב ואז ממילא יתעשר כדכתיב רודף צדקה ימצא צדקה ולפי זה לא קשה מה שהקשה הרי"ף א"כ כל בני אדם יהו עשירים ולפי הנ"ל א"ש מפני דרוב בני אדם אין כוונתן בשביל כך רק להנאת עצמם ובזה אתי שפיר ג"כ מה שאמר עד שיבלו שפתותיכם לומר די שלכאורה קשה היאך אפשר שימצא מי שיאמר די לעשרו והא אין אדם מת וחצי תאותו בידו ולפי הנזכר לעיל אתי שפיר שהכוונה שלא יאמר די לנתינת הצדקה אף שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש לפי שהקדוש ברוך הוא ימציא לו מעות שכל אימת שיצטרך ליתן צדקה יהיה לו מה ליתן משיעני מעשרו ולא יהיה אפשר כלל בשפתיו לומר די מחמת שיהיה לו כ"כ הרבה שיראה בעוני שנתינת הצדקה יהיה פחות מחומש: שם אשכחיה ר"י לינוקא דר"ל דיתיב ואמר אולת אדם תסלף דרכו וכו' עיין מהרש"א ורי"ף ונראה לענ"ד דהנה הכתוב הזה יש לפרש בתרי אנפי אולת אדם תסלף דרכו ואח"כ כשנענש על חטאיו על ד' יזעף לבו מחמת שבדעתו שלא חטא כלל וזהו מלא בתורה כמ"ש המהרש"א דכתיב איש כי תשטה אשתו אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות לכן על כרחך כל מאמרי איוב שחשב בדעתו שלא חטא ע"כ רמיזין באורייתא אמנם יש לפרש פירוש אחר בכתוב דהנה כי מאתו לא תצא הרעה רק ע"י מעשה רע נברא מלאך משחית והוא המייסרו כדכתיב ותמוגגיניו ביד עונינו וזהו שאמר

הכתוב אולת אדם תסלף דרכו ועל ד' וגו' כלומר שכ"כ תסלף האולת דרך האדם עד שתולה הרע שבא עליו בד' ואומר שד' עשה זאת ולכך כשרואה שהוכה בלי חמלה וזעף לבו ואינו יודע כי המלאך שברא במעשיו הוא המכה אותו בלי חמלה והשתא אתי שפיר מה שהביא ראיה מהכתוב מה זאת עשה לנו אלקים שתלו הדבר אף שהכירו בחטאים כדכתיב לעיל מינה אבל אשמים אנחנו וגו' מכל מקום שלא כהוגן אמרו מה שאמרו מה זאת עשה אלקים לנו: פרק סדר תעניות אלו בסורא הוי דברתא ובשבבותיה דרב לא הוי דברתא סברו משום זכותא דרב אתחזו להו בחלמא דלאו משום זכותא דרב אלא משום ההוא גברא וכו' ותמה המהרש"א דהא בכלל מאתים מנה ודרך נזר הקודש ידוע ולענ"ד נראה לתרץ לפי מה שכתבתי לעיל (סוכה פרק החליל) דאפילו כשהצדיקים חוטאין מוסיפין כח בטומאה וצריכין אומץ כח להלחם נגד היצר הרע ולהיפך כשיש רוב צדיקים המחלישין כח הטומאה יקל לרשעים להלחם נגד היצה"ר וזהו ענין הערבות כי אל דעות ד' ולו נתכנו עלילות וידוע הכח אשר נתן הצדיק בחטאו להטומאה עד שלא היה כח בהרשע להלחם נגד היצר הרע משא"כ אילו לא היה חטא הצדיק היה נקל לרשע לכבוש היצר הרע לכך היה דורו של משה כולן צדיקים וכן משה אמר גם בי התאנף ד' בגללכם ולפי זה אתי שפיר דודאי אין מעלין במשקל אחד הצדיקים והרשעים רק אותן הצדיקים שיש להם סיבה קצת בחטא החוטאים והחטא נחשב על כולם ולזה מושקלים ביחד ולזה לפעמים הצדיקים מכריעין עד שמצילין הרשעים לאפוקי אם צדקת הצדיקים גדולה עד מאד עד שאין להם סיבה בחטא החוטאים אלו אינן נשקלים כלל עם החוטאים שאין להם שייכות ביחד כלל ולזה אף שאמר הקדוש ברוך הוא הניחה לי ואכלם אמר למשה ואעשה אותך לגוי גדול ולא הכריעו הדוד למשה ולא משה להדור שלא נשקלו כלל ביחד כמ"ש ובזה אתי שפיר מהא דרב דאתחזי להו בחלמא דלאו משום דזכותא דרב הוא דנפישא טובא פי' שאילו היה רב נשקל עמהם היה מכריע את כולם רק שרב להיותו זכותו נפיש טובא לא נשקל עמהם כלל שלא היה לרב שום שייכות בחטאם כלל רק ההוא גברא נשקל עמהם להיות זכותו לא היה מכריע רק שכונה שלו וזה ג"כ מאמר אברהם האף תספה צדיק עם רשע והיינו אם תשקלם ביחד בודאי חטא החוטאים תכריע כי הצדיקים לא היו צדיקים גמורים כמבואר במדרש שהיה רק צדיקים דרופתקי ולזה ביקש שאם יהיה חמשים צדיקים שבחסדי השי"ת יהיה מטה כלפי חסד שיכריעו אותן החמשים הצדיקים כל המקום ואף שחטא החוטאים יהיה המכריעים לצדקת הצדיקים מ"מ במיתת הצדיקים יש חילול השם שיאמרו לית דין ולית דיין ח"ו חלילה לך להמית צדיק עם רשע לזאת ביקש שיהיה מטה כלפי חסד וצדקת חמישים הצדיקים יכריע: שם אמר כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על אותו פסוק וכו' אפשר ע' שנין בחלמא דמי מי איכא דניים ע' שנין יומא חד הוי קאזיל באורחא חזייה להאי גברא דנטע חרובא א"ל מכדי חרובא עד שבעים שנין לא טעין פשיטא לך דחיית ע' שנין ואכלית מיניה אמר ליה אנא עלמא בחרובא אשכח כי היכי דשתלי אבהתי אנא נמי אשתל לבנאי יתיב וקא כריך ריפתא אתיא ליה שינתא וניים הדרא עליה משונתא ואיכסיא מעינא וניים ע' שנין כי קא אתער חזייה לההוא גברא דקאכיל מההוא חרובא אמר ליה ידעת מאן שתליה להאי חרובא אמר ליה אבוה דאבא אמר ודאי ניימי לי ע' שנין חזא לחמרי' דקא ילדי רמכי רמכי אזל לבית וכו' ולא נהגו ביה יקרא חלש דעתיה ובעו רחמיה דלימות.

וקשה במאמר זה טובא א' היאך נרמז במקרא דאיכא דניים ע' שנין ב' למה היה צריך להעשות נס כזה ולא עביד רחמנא ניסא למגנא ומקודם נפרש מזמור זה שאמר דוד שהוא גם כן קשה טובא דמה ענין היינו כחולמים ומה אז ימלא שחוק פינו גם סוף דבריו הן כפולין הזורעים בדמעה הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע וגם הוא בשינוי לשון ונראה בכוונתי דהנה הקב"ה הגלה אותנו למען נרגיש בצער כדי לשוב אליו בתשובה שלמה ולקבל היסורים בשמחה כי הגלות הוא סיבת הטוב כמאמרם ז"ל ג' מחנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן על ידי יסורין ובאמת אנחנו אין מעלין על לבנו סיבת הגלות רק כאחד אשר חלם לו חלום שיש לו יסורין ובחלום ודאי שאינו מעלה על לבו שיש להיסורין איזה סיבה וכעין שכתב הבינה לעיתים זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם כלומר בגלות מחפשינן על המחמדים אשר היו לה בימי קדם וא"כ מהראוי היה שהגלות לא יהיה שוב סיבה להטוב אך רחמי הקב"ה גדולים עלינו וזהו שאמר בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים אז נשיג האמת ונשיג שהיינו כחולמים שלא נתננו על לבנו לשוב ועוד אמר שאז ימלא שחוק פינו כלומר גם בזה היינו כדרך שמי שחלם לו שנשבר רגלו והיה בוכה בחלום וכשהקיץ שוחק על בכיתו שרואה שלא הוה לו על מה לבכות וכמו כן אנחנו בגלות כי כשיש לנו איזה צער מהגלות ואין אנו יודעין ומשיגין שהוא סיבה לטוב גדול אשר אין הצער מאריך וכשישוב שבות ביון אז ימלא שחוק פינו כי שמחה נאמר על שמחה והנאה שיש לאברים ושחוק הוא על דבר שחוק וליצנות כמובן יהיה פינו מלא שחוק על הצער שנצטערנו בהגלות כי נשכיל שזהו היה סיבת הטוב אז יאמרו בגוים הגדיל ד' לעשות כלומר שמה שהיינו סוברים שהגדיל עמנו בעת הגלות אדרבה שהיה הגדולה שלהם שעי"ז זכה לגדולה כזו שובה ד' את שביטנו כאפיקים בנגב כלומר כי כל הגאולה שהיה לנו היה בהיסח הדעת וזהו כמו מי שיש לו ארץ יבשה ואח"כ נפתח בתוכה אפיקי מים פתאום עד שנשתבחה הארץ מאוד מאוד והמשיל לזה כי כמו שבשדה העני שאין לו תבואה לזרוע ניטל באריסות אבל עשיר זריעה לחלק עמו באלומות וכשהארץ יבישה ומסית להעשיר ליתן זרע לזרוע ומחמת גודל רחמנות וגודל פיתוי נותן לו העשיר ומחמת שהארץ יבישה אינו מקוה אל הטוב הנה העני הזורע זרע בדמעה ואבלו לא שייך לומר שהולך כי הוא עומד במקומו וזורע ואינו בוכה רק בשעת הטורח ואחר הטורח מאי דהוי הוי כי אם לא יצמח לא יהיה לו הפסד משא"כ העשיר הולך ומספר תמיד מה שגרם לו הפיתוי ולכך כתב אצלו נושא משך הזרע שהוא נושא וסובל הצער כל ימי המשך של הזרע ואח"כ כשהקדוש ברוך הוא מצליח את הקרקע הפועל העושה קוצר ברנה והנותן הזרע המקבל האלומות לביתו כדרך כל נותני מעות לחצי ריוח נושא האלומות ברינה והנמשל כי הגלות הזה התלמידי חכמים העניים לומדים ועוסקים במצות והעשירים מספיקין להם פרנסתם לכ"א מספיק בעשייתו ואינו מאמין בעצמו אם טוב הוא וכן העשיר אינו מאמין אם נתינתו עושה פירות דנפיש רמאים ובשעת תשלום שכר העני העושה מעשה הנמשל לזרוע וקוצר שכרו ברינה והעשיר הנמשל לנושא משך הזרע ישא אלומות וזה ענין חוני המעגל שהיה מצער על מקרא זה שהכתוב מעיד שהישראל לא יתנו לב בגלות לשוב עד ד' ואח"כ כשפגע בהאי גברא שהשיב לו ששותל לבניו כדרך ששותלין לו אבהתי כעס עליו וע' שנין לאו דוקא אלא זמן רב שיותר קרוב שלא יחיה בהגיע זמן עשיית פירות וכעס עליו

ונענש כדרך שנענש רבי שמעון בן יוחאי ונכשל גם הוא בזה כי העולם מוכרח להתנהג בכך כדרך שאמרו אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי ולכך נענש ואהדר לי משונתא היינו שלבו נעשה לב האבן עד שלבו השיאו לילך ולעסוק במו"מ ואיכסי מעינא כלומר מהת"ח ונס' ע' שנין שהיה כישן בעלמא ואח"כ ראה שחמרי' אוליד רמכי רמכי היינו שחומרו נתקשה הרבה בהרבה ענינים וראה אחר כך שבר בריה היה אוכל מזה וראה שכך הוא נימוס הקב"ה לברוא ת"ח וגם אנשים שיספיקו ויעסקו בצרכי העולם להכין לראוי לו אמר שנימי ע' שנין הנני רואה שנשתנה עולמו ואיתער משינתא וחזר לבית המדרש ולא נהגו בו יקרא כדחזי מחמת שפירש מהן מקודם רק העיקר הוא שכ"א מה שחננו בוראו הן בלימוד הן בעסק משא ומתן יעשה בהן הטוב: שם רבי חנינא בן דוסא כו' יתבאר לקמן בדבור המתחיל רבי אלעזר בן פדת דחיקא ליה טובא וכו': שם רבי אלעזר בן פדת הוי דחיקא ליה מילתא טובא וכו' עיינו רבנןלשיולי ביה חזיוהו דבכי וחייך וכו' א"ל מ"ט בכית וחייכית א"ל דהוה יתיב עמי קב"ה ואמרו ליה עד מתי נצטער בהאי עלמא וא"ל אליעזר בני ניחא לך דאחריב עלמא והדר איברי ואפשר דמברית בשעתא דמזוני (ועיין במהרש"א שהכוונה להפוך עולמו של ר' אליעזר לבוראו שנית) אמרי קמיה רבש"ע כולי האי ואפשר אמרי ליה דאחיי טפי או דחיינא א"ל דחייית אמרי לקמי' א"ה לא בעינא א"ל בהאי אגרא דאמרת לא בעינא יהיבנא לך בעלמא דאתי תליסר נהרי דמשחי אפרסמונא דמענגו בהו וכו' והוא תמוה הרבה חדא דאטו לא היה אפשר להקדוש ברוך הוא לשדד המזל כמו שעשה לאברהם ב' מה ששאל דחיי נפישין או דחיינא מה ענין לשאלה זו אטו משום שיהיה שני דחיי שעה אחת או יום אחד יותר שוב אינן נחשבין יתר שנותיו אף אם הם רבים בשלמא אם הי' שואלו על השנים שיחיה אם הם רב או מעט ניחא ולכן נראה בהקדים הא דרחב"ד דא"ל דביתהו עד אימתי נצטער וניזול אמר לה מה נעביד א"ל מטיבותא דגניזא לצדיקים לעוה"ב בעי רחמי דליחבו לך מידי בעי רחמי ויהבו לי כרעי דפתורא דדהבא חזו בחלמא כולהו צדיקי דאכלי אפתורא דתלת כרעי ואנן אכלינן אפתורא דשקיל חד מיניה א"ל בעי רחמי ונשקלו בעי רחמי ושקלוהו תנא גדול היה נס האחרון מן הראשון דגמירי משמיא מיהב יהבי מישקל לא שקילי ועיין מהרש"א דחד כרעא היינו שהתפלה היא מג' עמודים שהעולם עומד עליהם ור' חנינא בן דוסא היה רגיל להתפלל וכו' יע"ש והוא חמוה דמה ראה רחב"ד לבקש לחסר עצמו מעוה"ב ולהחליף עולם עומד בעולם עובר ועוד מה המשל הזה שאמר שניתן לו כרעא דפתורא דדהבא.

ולכן נראה דהנה בנדה (דף ט"ז) אמרינן דריש רחב"פ אותו המלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל הטיפה ומעמיד לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני ואילו צדיק ורשע לא קאמר שהוא לכאורה תמוה מאוד דלמה לו להקב"ה לגזור על הוולד קודם שנולד גזירות רעות להיות עני וחלש וטיפש על לא חמס עדיין בכפו והיה לו להמתין ליתן לו כפי מה שראוי לו כפי מעשיו כיון דצדיק ורשע לא קאמר ועוד קשה מה לו למלאך לישאל כל זה מה לו בכך מה שיהי' ג' קשה למה לו להעמיד הטיפה לפני הקב"ה ישאלו לו סתם בן פ' מה תהא עליה עשיר או עני וכו' ולתרץ זה נ"ל דהנה הרב המורה פ' ל"ג ח"ג כתוב והביאו הרב בעל עקידה שער ס"ג כי לפעמים יש לימוד זכות על פושעים ומורדים כי רבים

מהם היותם על השיעור מהרוע לא ה' רוע בחירתם אלא מצד חוזק חומרם ורוע תכונתם הטבעית מעת הוולדו כי מי שטבעו חום ביותר הוא בעל תאוה גדול וכן יש שמצד טבעו הוא כעסן ויש אשר לפי טבעו א"א להכעיסו בשום אופן ע"ש והנה זה אי אפשר לומר כלל שיהיה אדם שאין לו בחירה וע"כ שבחירתו קשה ולפום צערא אגרא וגם הוא חכם ומעמיד לו הענין הראוי לו שיהי' יכול להיות בעל בחירה כגון ד"מ אותו שהוא נצחן בטבעו ואם יהיה לו ג"כ עשיר יהיה בחירתו קשה מאוד מאחר שיהיה ביכלתו לעשות מה שלבו חפץ ולא יבצר מעמו מה שיזם לעשות וכן חי שהוא בעל תאוה בטבעו ג"כ בחירתו קשה מאוד כמו שפירשו בפ' כי תשא על הקרא דאנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלקי והב ופרש"י שאמר אתה גרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטיאו משל למלך שהי' מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו והושיבו בפתח בית הזונות מה יעשה הבן שלא יחטא וכוונתו ג"כ על דרך זה לומר שהי' בחירתם קשה עד מאוד וכיוצא בזה הרבה וע"ז נאמר כי אל דעות ד' ולו נתכנו עלילות ולזה א"ש שהמלאך המעמיד הטפה לפני הקב"ה שיהי' הטפה ההוא מושגח מאתו יתברך מהותו וטבעו שמחייב לו הלידה אם הוא חם ביותר או אם טבעו מחייב לו להיות כעסן וכיוצא ואז הוא יתברך גוזר עליו מה שיהי' עשיר או עני בכדי שיהא ראוי לעמוד הבחירה בידו והמלאך הוא מוכרח בדבר כי הוא האמצעי הממונה מהבורא ית"ש והולידו למען דעת באיזה שעה להקליט הזרע ולהולידו אמרו בשבת שמזל שעה גורם ולפי מה שצריך להיות אם עשיר או עני אזי מקליטו ומולידו באותו שעה הראוי לזה ובזה אתי שפיר הא דר' חנינא בן דוסא כי בודאי לא ביקש רק שינתן לו מפירות מצותיו כי יש הרבה דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעוה"ב ובודאי שכולם היה ברחב"ד כי הלא אמרו שכל העולם לא ניזון אלא בשביל חנינא בני וביקש שינתן פירותיו.

בעוה"ז אמנם הא שבאמת לא נתן מפירות מצותיו הטעם הוא כי לעולם אין נותנין דבר שיהא מזיק לו וכיון שהקב"ה הי' יודע שהעניות הוא מוכרח לו לקיום בחירתו כי דרך משל מי שהוא נדיב לבורך בטבעו אין הנתינה מצד בחירתו לטוב רק שטבעו מכריחו שאפי' באומות נמצא מתנדבים לפי טבעם משא"כ כשהוא נותן בגודל עניותו ונותן מלחמו לדל לש"ש הוא הצדקה גמורה וכן לפעמים כשהוא עשיר והוא קמצן בטבעו א"א לו לקיים כל צרכו וכדבעי לי' למיעבד לא עביד וכיון שהיה העניות מוכרח לרחב"ד לא הי' באפשרי לינתן לו מפירות מצותיו להעשירו ולזה כשביקש שינתן לו עושר הי' כוונתו שיעמיד עמוד של גמילות חסדים בעשרו ולזה נתנו לי כרא מיפתורא דדהבא והוא בד"מ שנתנו לו להעמיד הרגל של ג"ח בעשרו ולזה נתנו לו מפתורא דדהבא כלומר מגודל עשירות ואח"כ הראו לו בחלומו שאי אפשר לו להעמיד הרגל של ג"ח בעשרו כי בעושר נתבטל בחירתו כמש"ל וממילא לא יאכל בעוה"ב כ"א אפתורא של שני רגלים ולכך ביקש רחמים למיהדר ולמישקל ולזה אמרו שגדול הנס האחרון מן הראשון כי היה זה נחשב לו לחטא במה שביקש רחמים להפוך רצון הקב"ה עליו והיה לו להאמין כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד וכי מוכרח לו שיהי' כפי מה שהוא וזהו ג"כ הענין של ר"א בן פדת שאמר לו הקב"ה ניחא לך דאחריב עלמא והוא כמו שפי' מהרש"א דהיינו שיחרוב עולם שלו כלומר כיון שלפי טבעך שנולדת בו א"א לך להתקיים

בתורתך רק בעוני כאשר יצרתך בזה אם לא שאשנה טבע הוולדך וינתן לך טבע אחר שיהא ראוי שתתקיים הבחירה אף בעשיר ואפשר שתברא בשעתא דמזוני כלומר מי יודע אם יוגמר בחירתך לטובה כאשר נגמר עכשיו ולזה שאל לו דחיי טפי או דחיינא כוונתו לא הי' מחמת שלא רצה לסבול יסורי עניות ח"ו כי האיש שהוא כמו ר"א בן פדת מחויב לקבל הכל באהבה רק שהיה ירא מחמת שאמר שלשה דברים מעבירים את האדם על דעת קונו ואחד.

מהם עניות ולכך היה מתאוה ומבקש שיותר טוב שינתן לו כח הבחירה בעושר ולזה כשאמר לו הקב"ה דמה שחיות הוא יותר ממה שיחיה וגמירי דאם עברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חטא וכבד נגמר בחירתו לטובה בענין ההוא ולכך אמר לא בעינא שישתנה טבעו ויותן לו כח בחירה חדשה ולכך נתן לו הקב"ה שכר מה שבחר ברצון הקב"ה וזהו ג"כ מאמר התנא עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו כלומר שתעשה מה שרצונו של הקב"ה עליך שתהי' עני תקבלו בשמחה בהיותך עני כיון שרצון הקב"ה הוא כך כדי שיעשה רצונך כרצונו כוונתו כי הבא לטהר מסייעין לו ואם תרצה לקבל בשמחה רצון הקב"ה או יעשה רצונך כרצונו כלומר שיייע אותך שלא יהי' רצונך רק על מה שהוא רצונו: מסכת מועד קטן פרק ואלו מגלחין.

אם בארזים נפלה שלהבת וכו' אם לוינתן הועלה בחכה וכו' אם בנחל שוטף וכו' נראה לפרש דמה ענין בשלשה משלים הללו דהנה בקרא מפני הרעה נאסף הצדיק איכא מ"ד שלא יבא הרעה ואיכא מ"ד שלא וראה הרעה. והנה למ"ד שלא יראה הרעה דהיינו שמתחיל בצדיקים בכדי שלא יראו הרעה ואח"כ באה הגזירה על הכל וא"כ הגזירה באה על כולם ולכך מדמה אותה לשלהבת שמתחיל בגבוהים ומסיים בשפלים ולמ"ד שלא יבא הרעה מדמה לחכה כי כמו שהחכה אם תופס דג גדול ממילא ניצולין הקטנים הכא נמי חוטף הצדיק וניצולין כולם מ"מ אמר מה ועשו דגי רקק שלבסוף כאשר לא ישובו בתשובה יחזור השטן ויקטרג ולא יהא מי שיתפוס בחטאם ונשארה הגזירה עליהם והנה לפעמים יש צדיק גדול שדוחה הגזירה לגמרי כענין שאמרו הקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטל ולזה מדמה לנחל שוטף ששוטף ומדחה החכה מן הדגים וכיון שהחכה גדולה כ"כ עד שיכול לילך לנחל שוטף כגון הכא שתפס לרב אשי מה יעשו מי גיבים שאינן יכולים לדחות הגזירה מעליהן והא דכעס רב אשי ואמר דחכה בצדיקים ליכא הוא מטעם שכתבתי בתעניות בפ' סדר תעניות אלו בד"ה בסורא הוי דברתא דצדיק גמור אינו נשקל עם הרשעים לתפוס בעונם וכן מה שכעס על ר' אבין ואחר בכו לאבילים ולא לאבידה היינו דצדיק גדול אף לאחר מותו ממליץ ומגין על הדור ולא שייך לומר לגביה אבידה דאבידה היינו שנאבד מן העולם ואין בו שוב תועלת להאובד אבל צדיק גמור אף אחר שמת זכות עומד להדור: שם היום קשה לישראל היום בא השמש בצהרים.

פי' דאמרינן בסוכה דף כ"ט חמה לוקה וכו' באמצע היום קשה לכל העולם וזהו שאמר היום בא השמש בצהרים והיינו שקשה לכל העולם: שם ויהי כקרוא היהודי שלש וארבע דלתות ויקרע מה ד' דלתות דא"ל ליוהיקים ירמיה כתב ספר קינות אמר מה כתיב בה א"ל איכה ישבה בדד אמר אנא מלכא א"ל בכה תבכה א"ל אנא מלכא א"ל דרכי ציון

אבילות אמר אנא מלכא היו צריה לראש כי ד' הוגה מיד קדר כל האזכרות ושורפה לכאורה קשה היאך שייך אמר אנא מלכא הא אין מלך בלא עם.

ונראה דהנה בירמיה אמר רגע אדבר על גוי וממלכה לנתוש ולנתוץ וכו' הרי דלפעמים מצינו שהנביא מדבר בשם ד' להביא הרעה ואח"כ נתבטל כחו שאירע לא נשי נטה וחשב יהויקים שירמיה מתנבא הגזירה להתרות כדי שישבו ולזה אמר אנא מלכא דהיינו שאוכל לעשות כמו שעשה המלך מננוה שיתבטל הגזירה וכן בכולן ואח"כ כשקרא לפניו כי ד' הוגה על רוב פשעיה והוגה הוא מלשון הגו סיגים מכסף והיינו שכבר סר ד' מהם ומנע מהם דרכי התשובה ולזה לא האמין לו וחשדובנביא שקר שמתנבא בשם ע"ז והיה דומה כס"ת שכתבו מין שצריך לשורפו: שם בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא שהרי רבא ורב חסדא והוא תמוה שא"כ אין כאן השגחה.

ונ"ל שזה המאמר הוא לאחדים עם מאמר ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא וזהו מאמרם ג"כ כאן דלאו בזכותא תליא מילתא פי' שבזכות לא ישתדד המול כשיש לו מזל גרוע כמו שאמר לר"א בן פדת ניחא לך דאחריב עלמא אולי תברי בשעתא דמזוני כי השי"ת לגודל רחמנותו אין מחליף עולם עומד בעולם עובר ונותן להם שכר מרב טוב הצפון אבל בעד עונש העבירות בודאי הקב"ה משדד המזל לרעה להענשו בעוה"ז למען יהיה נקי בעוה"ב לרחמנות וזהו הטעם צדיק וטוב לו צדיק ורע לו דלאו בני חד מזלא הם כמו רבא ורב חסדא רק לפעמים בזכות אבות ג"כ משתנה המזל.

כי זכות אבות אינו מועיל רק לעוה"ז ולא לעוה"ב וזהו מאמר הש"ס ג"כ צדיק בן צדיק עיין שם: מסכת קידושין פרק האשה נקנית יודוך ה' כל מלכי ארץ בשעה ששמעו אנכי ולא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו הוא דורש כיון ששמעו כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו לדברות הראשונות נלע"ד לפרש דהנה כל המצות הם לטוב לנו דאם יצדק מה יתן לו וכן מפורש בתורה דכתיב ויצונו ד' לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו לחיותנו וגו' וזהו מאמרם ז"ל.

בשעה ששמעו אנכי אמרו לכבוד עצמו הוא דורש פירוש שהמצות אינן אלא לכבוד עצמו שרוצה שיתפרסם אלהותו בעולם ולא היה כלל בשביל טובותינו וכאשר שמעו מצות כבוד ראו שרוצה שיהא טוב הסידור בנינו ומשגיח על טובותנו וסיים ג"כ למען יאריכון ימיך ראו בעצמם שרוצה במאוד לטובתם והודו שכולם היה בשביל טובותינו כנ"ל ואפילו הפירסום אלהותו היה גם כן בשביל טובותינו וזה היה הכוונה באומרם ז"ל שמסוף דבריך ניכר ראש דברך אמת ירבה כי אמת נאמר על דבר שאינו מצפה לתשלום גמול וזה אמרו אה"ע מתחלה סברו כי הוא רוצה גם לטובתו לפרסם גודל מלכותו וזה אינו אמת לאמותתו כיון שמכווין בזה טובתו.

אמנם כאשר שמעו סוף דבריו שכוונתו אינו רק לטובת זולתו לשמור מצותיו ולטוב לנו ומזה הבינו כי גם דברות הראשונות היו רק לטובתינו וזה אמת כי אינו לגמולו רק לגמול את בריותיו: מסכת סוטה פרק אלו נאמרין ואמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עיני שנאמר טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך.

והוא תמוה א' דמה היה קשה לו על הפשוט כדכתיב יבורך ב' והא קיימא לן אורח מברך ונראה לי הכוונה דהנה אף שהאומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני הרי זה צדיק גמור מכל מקום לא מקרי טוב עין אלא מי שהוא נותן בשביל שמרחם על העני זה הנקרא טוב עין והיה קשה להם מאי דכתיב טוב עין הוא יבורך הא אפילו אם אינו נותן צדקה רק בשביל עצמו נתברך אמנם כשהוא טוב עין ומשפיע לאחרים שלא בשביל עצמו מעורר גם כן צינור המשפיע על אחרים וזה כוונת הש"ס אל תקרי יבורך אלא יברך דהיינו שמשפיע לאחרים בזכותו וזה אי אפשר רק על ידי מי שהוא טוב עין וזהו כוונתן גם כן במה שאמרו אין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין.

דהנה הרמב"ם במ"נ ח"א כתב דהא דאמר בש"ס שנותנין כוס של ברכה לדוד בעת הגאולה דהיינו שכוס של ברכה נקרא שפע שמשפיע על ידו וזהו כוונתן כאן אין נותנין כוס של ברכה לברך פירוש אין ממשיכין השפע רק על ידי מי שהוא טוב עין: בפרק עגלה ערופה משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא אמר ליה רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא אמר ליה רב נחמן לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא.

והוא תמוה היכן ענותנותן כיון שמשבחין עצמם בזה והנראה בכוונתן דהנה בלאו הכי קשה אהא דתני משמת רבי בטלה ענוה והלא היה תנאים הרבה וכי לא היה בהם עניו רק רבי. ולזה נראה בכוונת התנא ונמשיל לזה משל שפעם אחת נסע אחד לקבץ מעות וקרא שמו מוכיח מעיר גדולה בראד ועמד לדרוש ואמר שאינו יודע כלל ואינו בן תורה מ"מ לא שקר מיליו שהוא מוכיח מבראד בהיות שהיה עשיר וגביר גדול בעיר זו וירד מנכסיו עד שאין לו לחם ושמלה וכל הרואה רואה שאין העושר קנין עצמי ואין מוכיח גדול מזה ומרבי גם כן יכולין ללמוד שאין במה להתגאות כי ברבי היה תורה וגדולה במקום אחד עד שאמרו בבבא מציעא דף פ"ה אהורייריה דבי רבי הוי עתיר משבור מלכא והיה נשיא בישראל והיה בעל יסורין גדול מאוד ובשעה שהיה יוצא לנקביו אזיל קלא בתלתא מילא ואין אדם מתפעל אלא מראיית עין וכל מי שראה גדולת רבי ויסורין שלו נשבר לבו בקרבו והיה רואה שאין לו במה להתגאות לא בעושר ולא בגדולה כי מה בצע בעושר וגדולה מי שיש לו יסורין כאלה וכל אדם מעותד לזה ויקר פדיון נפשו וחדל לעולם נמצא יסורין של רבי היה מעורר ענוה בלב כל אדם ולזה אמר רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא כלומר כי ממני גם כן יכולין ללמוד כל העולם שאין להם במה להתגאות שהיה לו גם כן תורה וגדולה במקום אחד שהיה נשיא כמ"ש משמת רבה מלך רב יוסף ונעשה בעל יסורין גדול ונעשה סגי נהור וסומא חשיב כמת ועוד שחלה ושכח תלמודו ובכל פעם הזכיר לו אביי ואמר ליה רבי לא כך שנית ואין לך צער ושפלות גדול מזה ולזה שממנו ג"כ יש ליקח ראייה להיות עניו שאין לאדם במה להתגאות לא ששיבח עצמו חס ושלום בעניו וכן הוא הפירוש של יראת חטא דכל יסורין של רבי היה על חטא קל שעשה וממילא היה לכל העולם יראת חטא ולזה אמר רב נחמן לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא שהיה יודע בעצמו שגם כן נענש על חטא קל.

ובזמן הזה ודאי דיכולין ללמוד שרואין כמה עשירים שנפלו לשאול תחתית ואין לך דבר שמחזיר למוטב רק כשהן מעוניין ומדוכין ביסורין ורוב טובה הוא דבר המחטיא את ישראל שהרי מרוב זהב עשו את העגל וכל המידות הרעות באות מזה מהשפעת רוב

הטובה בגאות ורכילות ולשון הרע באמרם מי אדון לנו כי העניינים מחמת שלבם נכנע יש יראת אלקים בלבם ועשיית הרע היא המביא הרע לעולם: מסכת בבא קמא פרק ארבעה אבות וכבוד עשו לו במותו וכו' אלא שהניחו ספר תורה על מיטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה וכו' אמר לו אפילו קוים אמרינן לימד לא אמרינן והאמר מר גדול תלמוד תורה שהלימוד מביא לידי מעשה לא קשה הא למיגמר הא לאגמורי תוספות וקשה: לרבינו תם ואדרבה בסוף פרק קמא דקדושין דייק מהכא דתלמוד עדיף וכו' ונלע"ד לתרץ כי בודאי כשמשבחין דבר אחד מחמת שמביא לידי דבר אחר ודאי זהדבר אחר הוא חשוב יותר כמו שחשיב זריזות מביא לידי זהירות וחשיב עד רוח הקודש ובודאי דרוח הקודש הוא חשוב יותר מכולם וכן אם יאמר אדם מאה זהובים חשובים מאוד דיכול לקנות בעדן אבן טוב מורה הלשון דאבן טוב חשוב יותר דהא מכח זה מחשיב המנה אמנם אם יאמר מאה מנה חשובים מאוד דיכול לקנות בעדן מאה אבנים טובות נהי דמורה הלשון דמאה אבנים טובות חשובים יותר מכל מקום מורה גם כן שמאה מנה חשובים יותר מאבן טוב אחד ולפי זה אתי שפיר דהנה בכאן לכאורה קשה דלפי הס"ד דקיים אמרינן לימד לא אמרינן דהיינו לימוד של עצמו כדמוכח מדברי התוספות ולכאורה תמוה מאוד דהא תלמוד תורה הוא אחת ממצות עשה וכיון דאמרינן קיים זה כל מה שכתוב בזה על כרחך קיים גם כן מצות עשה של תורה שנאמר בה והגית בה יומם ולילה ולמה לו להקשות מהא דתלמוד מביא לידי מעשה וע"כ צריך לומר דלומר למד כל מה שכתוב בזה דהיינו שלמד כל התורה כולה הוא שבח יותר גדול מקיום כל התורה לפי הס"ד ושפיר אמר דלמד כל מה שכתוב לא אמרינן רק לחזק ועל זה מקשה שפיר דהא קיום כל התורה עדיף מלמד כל התורה דהא אמרינן גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה אלמא שמעשה הקיום של כל התורה עדיף מלימוד כל התורה משא"כ בקידושין שנחלקו אם תלמוד גדול או מעשה גדול פ"כ או אפשר לומר דפליגי לענין נתינת שכר של הקב"ה דזה דמי להא דמקשה בכל מקום הילכתא למשיחא וכן אי אפשר לומר דפליגי איזה גדול דמביא לידי מעשה וכיון דמעשה הוא רק מעשה פרטי וידוע שתלמוד דף אחד בלול מכמה הלכות מעשים ובודאי דעדיף ממעשה פרטי שהרי לימוד זה מביא להרבה מעשים כן נראה לפענ"ד ליישב: פרק שור שנגזז את הפרה שאל ר' חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן כי טוב ובדברות אחרונות נאמר בהן כי טוב ופירש"י גבי כיבוד אב דכתוב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך אמר ליה עד שאתה שואלני למה נאמר בהן טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו שא"י אם נאמר בהם טוב כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהיה רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי בהגדה אזיל לגביה א"ל ממנו לא שמעתי אלא כך שמעתי א"ל שמואל בר נחום הואיל וסופן להשתבר מאי הוי אמר רב אשי חס ושלום פסקה טובה מישראל והוא תמוה הרבה א' דגברא רבא כר' חייא בר אבא לא ידע מאי מקרא כתוב ב' דא"כ ח"ו פסק האריכות ימים מישראל ג' מפני מה לא אחר בלשון המקרא לא נאמר למען ייטב לך גם תמוה כל השינויים שבדברות הראשונות לאחרונות ולהבין מה שאמר שמואל שמור וזכור בדיבור אחד נאמרו והאבן עזרא בפרשת שמות הרגיש כבר בזה ליישב בדוחק עיין שם: וליישב זה נראה דמה ששאל לו מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב ולא אמר שמקשה מפני מה לא נאמר למען ייטב

לך כלשון הכתוב לזה נראה דהנה ידוע המחלוקת דחכמים אמרו שכל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו שמפרש למען ייטב לך בעוה"ז ור' יעקב פליג וסובר דלמען ייטב לך ליום שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך והיינו לעולם הבא שעולם הבא נקרא טוב ולזה הקשה לו שהסוברים כר"י מכל מקום בדברות הראשונות לא נאמר טוב כלומר מפני מה בדברות השניות קורא עולם הבא עולם טוב ובדברות הראשונות אינו קורא בלשון טוב וזה תמיה גדולה והשיב לו שא"י אם נאמר טוב שא"י אם הפירוש למען ייטב לך נאמר על עולם הטוב ואפשר דהלכה כרבנן דייטב לך כפשוטו ואז לא יקשה כמו שאבאר והלך אצל ריב"ח וא"ל שסופן להשתבר דהנה אם נפרש כפשוטו למען ייטב בעולם הזה לא קשה דבע"ז דף ד' אמרו דבקרא (דברים ה') למען ייטב להם ולבניהם עד עוצם טובה הוא דהוי הא מיתה איכא והיינו שבשכר קבלת התורה הובטח להם טובה בעולם הזה וזה שאמר אני אמרתי אלקים אתם ח"ט אכן כאדם תמותון היינו שבעשיית העגל פסק הטובה שהובטח להם ולפי זה בדברות הראשונות שנכתבו קודם שעשו את העגל שכבר הובטח להם טובה בשכר קבלת התורה ואם כן למה יש להבטיח טובה על מצוה פרטיות של כיבוד אב ולא קשה רק על דברות האחרונות שהרי התורה כולה היא כתובה לפניו במרום ומפני מה כתובה בדברות האחרונות למען ייטב כיון שכך היתה כתובה לפניו במרום קודם שעשו את העגל ועל זה השיב לו מפני שסופן להשתבר כלומר שהידיעה והבחירה אמת וכיון שידוע שסופן להשתבר וחס ושלום פסקה טובה מישראל שכבר אבדו הבטחה שהובטח למען ייטב להם ולבניהם.

ולכך הוצרך להבטיח בדברות האחרונות טובה על מצות פרטיות ואריכות ימים הוצרך גם כן להיות בדברות הראשונות שהרי מותה היה אף קודם שעשו העגל ובתירוץ זה אתי שפיר כל השינויים שמצינו בין דברות הראשונות לאחרונות שקודם שעשו את העגל בקבלת הראשונות ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עד שאמר אני אמרתי אלקים אתם ובטל יצה"ר מהם וכשעשו העגל חזר זוהמתן ואלו הן השינויים שבין דברות הראשונות לדברות האחרונות ממצות שבת מתחיל השינויים דבראשונות כתיב זכור ובשניות כתיב שמור בראשונות כתיב הטעם משום כי ששת ימים ובשניות כתיב הטעם כי עבד היית במצרים בראשונות כתיב כבוד את אביך ואת אמך ולא כתיב כאשר צוך ובשניות כתוב כאשר ק בראשונות לא כתיב למען ייטב ובשניות כתיב למען ייטב בראשונות כתיב לא תענה עד שקר ובשניות כתב עד שוא בראשונות כתיב לא תחמוד בית רעיך ואח"כ לא תחמוד אשת רעיך ובשניות כתוב קודם לא תחמוד אשת רעיך ואח"כ לא תחמוד בית בראשונות כתיב אצל בית ועבדו לא תחמוד ובשניות כתיב לא תתאוה: ולפי הנזכר לעיל מתורץ הכל שבראשונות נתבטל היצר הרע משא"כ בשניות אחר שעשו העגל שחזר זוהמתן והוצרך להזהירם באיומים ולכך באחרונים הוצרך לייראם כעבדים שהיו עבדים וכשלא ישמרו את השבת יחזור ויגלם בין האומות לעבדים וגם הוצרך להזהירם במצות לא תעשה כי שמור פן ואל הוא לא תעשה מה שאין כן בראשונות שכבר ניתן להם חירות ממלכיות נפסק היצר הרע מהם ואין מהצורך ליראם במלכיות רק להיות כמצווים ועושים כל מה שהיה אפשר להזהירם במצות עשה הזהירם במצות עשה וזהו שאמר זכור ושמור בדיבור אחד נאמר שלא תאמר מחמת השינויים להכחיש הידיעה מהם ח"ו ולומר שמקודם בחשבם שיקבלו התורה ויתבטל היצר הרע

הזהירם בזה הלשון ולזה (שאמר) שחס ושלום אל יעלה על דעתכם כך רק בשעה שאמר זה אמר זה כי הידיעה אמת ועם כל זה נאמר בכפל בשינויים כי הבחירה ג"כ אמת מה שאין האוזן יכול לשמוע היינו אין להשיג דבר זה כלל בשכל ב"א ולכך לא כתב בראשונות כאשר צוך כי לא נצטוו רק מפני שיהיה כמצווין (ועושיין) ובודאי לא יעשו רק מפני המצוה שהרי אין להם יצר הרע ותאוות עולם הזה כלל אבל בשניות שיש להם יצר הרע הוצרך לכתוב כאשר צוך שלא לחשוב בשעת עשיה בשביל קבלת תועלת להבא או לשעבר ולזה הזהיר שלא יעשו רק בשביל כאשר צוך ד' בראשונות כתב עד שקר הוצרך להזהיר כשפסק היצר הרע רק על שקר המועט בראשונות שהצווי לא היה רק בשביל שיהיה רק כמצווה ועושה ולכך בראשונות אמר קודם אשה שהוא רק כמצווה ועושה דאמרינן בש"ס שמקודם יבנה בית ואחר כך ישא אשה ולכך הזהיר מקודם שבשעת עשיית הבית יהי' כמצווין בלא תחמוד בית ואחר כך בשעת לקיחת אשה הזהיר בלא תחמוד אשה והרמב"ם כתב כי לא תתאוה נאמר על חמדת הלב ולא תחמוד נאמר על מי שעושה תחבולות וסיבות ליקח של חבירו ולזה בראשונות לא הוצרך להזהיר על תאוות הלבויית רק על מעשה שנעשה בפועל להיות כמצווין ועושיין ולא הוצרך להזהיר רק על החמדה בפועל ולכך נאמר מקודם לא תחמוד ואחר כך לא תתאוה ולזה נאמר (ירמיה לא) כי הנה ימים באים וכרתי בריתי את ישראל ברית חדשה לא כברית אשר כרתי אתכם בהוציאי אותם ממצרים אשר הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בכם כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם אל ד' נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה וגומר הכוונה שלא יהיה התורה אצלם באזהרה כדרך שהיה בדברות השניות רק מצד עצמם ירצו לעשות המצות והתורה יקבלו רק לענין שיהיו כמצווין ועושיין: פרק הכונס דף נ"ח האי מאן דקץ כופרא מאי משלם א"ל משלם דמי כופרא והא הווי תמרי אלא משלם דמי תמרי אמ' להו והא לאו תמרי שקיל מיניה אמרו ליה אומר לן אתה א"ל בששים והוא תמוה א' מאי קבעי ליה דוקא בכופרא דהוא דקל הא שאלה זו היה יכול לשאול על כל האלנות שלא גדלו עדיין.

ב' דא"ל משלם דמי כופרא ואקשי להו הא הוי תמרי מאי קושיא הא השומא הוא כפי מה ששוה למוכרו והקונה כופרא ודאי יודע שיגדלו עליו תמרים ומשלם לפי שווים דהא כל השומות הן כמו עכשיו דהא כשהזיק בהמות גם כן יש לומר שעתיד לגדל הרבה וולדות ג' כשחזר בו ואמר משלם דמי תמרי הקשה לו להיפך הא לאו תמרי שקיל מיניה מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר ד' כשאמרו לו אמוד לן את א"ל בששים פרש"י דשמין בין ששים אילנות כמה היה שוה ואם חסר אחת כמה הן שווין ואותו הסך הפחות משלם והתשלומים מעט מחמת זה אם כן במה תירץ הקושיא שהקשו מעיקרא דהא מעיקרא כשאמרו לו משלם דמי כופרא היינו הדקל בפני עצמו הקשה להו דהא הוי תמרי דהיינו דמסתבר ליה שצריך לשלם יותר ואחר כך הופחת התשלומין יותר ובזה יתורץ לו הקושיא שהקשה אתמהא ונראה לפענ"ד דהאי דברי אגדתא דברי מליצה הן דהנה ידוע שהצדיקים נמשלו לתמר כדכתיב צדיק יפרח וידוע שהצדיקים נתפסין בעון הדור ולזה שאלו לו האי מאן דקץ כופרא והיינו דקל נערה כלומר בדיק כשהוא עדיין רך בשנים כשמת בעון הדור ולזה שאלו מאי משלם דהנה ודאי כשהצדיקים נתפסין בעון הרשעים יש על הרשעים עון גם כן על מיתת הצדיקים שנתפסו בעבורם

מאי משלם כלומר איזה עונש מגיע עליהם א"ל משלם דמי כופרא כיון שעדיין לא סיגל הרבה קורה ומעשים טובים ועל זה הוקשה לו הא הוי תמרי כלומר אילו לא היה מת אפשר שהיה מסגל תורה ומעשים טובים ולכך חזר בו ואמר דמי תמרי חזר ושאל לו הא לאו תמרי שקל מיניה כלומר הא הבחירה חפשית ומי יודע מה שיהיה אחר כך ועל זה השיב לו בששים כלומר דהנה העונש המגיע לרשעים בשביל מיתת הצדיקים אינו בשביל שהופסד הצדיק שאינו יכול לסגל עוד תורה ומצות דודאי אם היה מחמת זה היה משלם דמי תמרי היינו מה שהופסד להצדיק במיתתו על פי ידיעת הבורא דהידיעה הוא אמת רק שהצדיק אין לו הפסד בזה כדכתיב (קהלת) מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה ועיין ברש"י שם רק העונש הוא לרשעים דכל שיש יותר צדיקים בעולם יותר מתרבה השראת השכינה בישראל ומחמת מיתת הצדיקים נתמעט ומחמת זה יש עונש על הרשעים שממעטין השראת השכינה בישראל וזהו שהשיב לו בששים דהנה בשיר השירים בקרא דהנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה פרש"י היינו ששים רבוא מישראל עיין שם והיינו דאין השכינה שורה על פחות מן ששים רבוא מישראל ובודאי דהרשעים אינן מן המנין כי קשר של רשעים אינן מן המנין וזהו כוונתו מה שאמר בששים היינו מה שמיעט השראת השכינה מחמת העולם חן ששים רבוא צדיקים ועל ידי זה נתמעט ההשראה וכפי אותו המיעוט מגיע עליהם העונש דודאי גם בפחות מן ששים רבוא גם כן יש השראת שכינה כדאמרין באבות מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה וכולי אך דכשיש ששים רבוא אז השראת השכינה בשליחות וכפי שממעט כפי זה בא עליהם העונש וכיון דהעונש לפי שעת המיעוט שנתמעטה בשעה זו שוב לא קשה קושיא הנזכר לעיל ודו"ק: מסכת בבא מציעא פרק השוכר את הפועלים אמר רב מה דכתיב מי כהחכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ דבר זה אמרו חכמים ולא פרשוהו וכו' עד שהקב"ה פרשו שנאמר על עזבם את תורתך ואמר ר"י אמר רב על שלא ברכו בתורה תחלה והוא תמוה למה לא פרשוהו חכמים והנביאים הא לא חרבה ירושלים עד שעבדו ז' בתי דינין ע"ז וגם ה' בה גילוי עריות ושפיכות דמים כמבואר כמה פעמים בנביאים והגמרא מלאה מזה לכן נראה דהקושיא דעל מה אבדה הארץ היינו היאך באו לידי עבירות גדולות עד שיתחייבו אבידת הארץ ועל זה השיב הקדוש ברוך הוא על שלא ברכו בתורה תחלה פי' דברכו הוא מלשון חשיבות והיינו שמתחלה לא נחשב לימוד התורה ביניהם והיינו שלא ברכו בתורה כלומר שלא נתפארו והחשיבו התורה ביניהם ומחמת זה שעזבו את תורתך היינו לימוד התורה ממילא באו אח"כ לידי עבירות גדולות כאלה: שם ורחצו רגליכם אמר ר' ינאי ב"ר ישמעאל אמרו לו וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם כבר יצא ממך ישמעאל לכאורה אין ענין לומר שיש אומה שמאמינים שהאבק שמתדבק בכף רגליהם מעשה אלקים ב' קשה אטו בבית אברהם לא היה אבק על הקרקע והנראה לפרש בזה דהנה הרמב"ם כתב דהרגל הוא שם הנשאל על הסיבה שהסיבה נקרא רגל כמו ויברך אותך לרגלי שהפירוש כמו בסיבתי וזהו כוונתם כאן שיש אומה שמאמינים ואומרים שהסיבה שמסבבין מחמתן הוא הנותן להם מחי' ובאמת זה שבא על ידי סיבותיהן נמשל לאבק פורח וזהו אמרו שמאמינים לאבק שברגליהם דהיינו לזה שבא מסיבותיהן ולזה אמר להן אברהם ורחצו רגליכם פירוש הטהרו עצמיכם מסיבותיכם והאמינו שאין ממש בסיבותיכם בלי עזר

הקדוש ברוך הוא והשענו תחת העץ פירוש הצדיק מכונה בשם עץ כמו שפירש רש"י בקרא דהיש בה עץ בפרשת שלח ואמר להם שישענו בבל הצדיקים שיגינו עליהם: שם עד אברהם לא הוי זקנה מאן דבעי משתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק בעי רחמי והוי זקנה שנאמר ואברהם זקן בא בימים והוא תמוה.

א' היאך שייך לומר דעד אברהם לא הוי זקנה הא ודאי החומר כשנזדקן נחלש וכי היה מעשה ניסים קודם אברהם שלא יזדקן החומר ב' קושית המהרש"א למה לא מביא הכתובים דמקודם ואני זקנתי ואדוני זקן ג' קשה וכי הוא צריך להביא ראייה שעכשיו הוא זקן הלא החוש ועיקר הראייה צריך שמקודם לא הוי זקנה אם כן מאי ראויה מייתי מהנך קראי ד' למה היה לו למבעי רחמי ע"ז וכי ליכא טביעת עין ע"ז.

והנראה לי בזה ומקודם נקדים מה שפירשתי בקהלת (ב' ט"ו) בפסוק אמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר ודברתי בלבי שגם זה הבל כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם עם הכסיל והוא תמוה ויתבארו מתוך הביאור לכן נראה דבכאן מתחיל לחקור אם יש השארה לנפש ועיין בקהלת שהארכתי וכאן אין מקום לקבל ארוך.

דהנה הפילוסופים מכחישים השארת הנפש ומוכחין זה דעל כרחק אם הנפש נצחו ודאי הוא חלק אלקי ממעל ויש כביכול עול בחיקו יתברך שיתן לזה נשמה יותר גדולה מלוח והיה ראוי להיות נשמה שוה לכל אחד ועל כרחק הנשמה הוא רק כח הבנה המורכב בחומר כמו חוש הראות וראוי שיאבד באיבוד החומר כמו שאר חושים והב"ע סתר דבריהם ואמר שכח השכל שבאדם אף שבתחלת הלידה הוא רק כח הכנה לקבל זריחה מלמעלה כשאר חושים מכל מקום הוא כח לקבל התעצמות שעל ידי מעשים טובים ועיון מושכלת יכול להעשות ממנו עצם נבדל ולפי דעת המקובלים אחר לימוד תורה ומעשים טובים ניתן לו נפש מלמעלה חלק אלקי ממעל וזה מאמר שלמה שמביא בתחלה הוכחת הפילוסופים ואמר אמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני כי לחומר קרא כסיל והנשמה הוא עיקר האדם דהיינו שחשב בדעתו שהנפש יקרהו ההעדר כמו החומר וראייה לזה כי למה חכמתי אני או יותר דאי לא תימא הכי רק שהנפש הוא חלק אלקי ממעל אם כן תיקשי למה חכמתי אני אז יותר כנ"ל ואחר כך סתר זה דהנה יש להביא ראייה להשארת הנפש דכל החושים נחלשים המה לעת זקנה כמבואר בש"ס דעיניהם של זקנים כהות ואזניהם כבידות אבל השכל מתגבר לימי הזקנה כמאמרם ז"ל זקני ת"ח כל זמן שמזקינין דעתן מתיישבת עליהן ואם השכל יהיה כח המורכב בחומר כשאר חושים היה ראוי להיות נחלש לעת זקנה אלא ודאי דהשכל הוא חלק אלקי ממעל רק שהחומר מגרע כוחו לכך כל שהחומר יותר נחלש השכל יותר מתגבר וזהו שאמר שלמה על דברי הפילוסופים הנ"ל שגם זה הבל ומביא ראייה הנ"ל על זה ואמר כי אין זכרון לחכם וגומר כלומר שעיינו הרואות שהשכל והחומר אין להם זכרון בשוה.

דהא בשכבר הימים הבאים הכל נשכח כלומר דכשהימים מתחילין לשקוע לעת זקנה הכל נשכח שכל החושים נחלשין משא"כ השכל יותר מתגבר ומכאן ראייה איך ימות החכם עם הכסיל. כלומר היאך שייך לומר שהשכל יהיה אבוד באיבוד החומר כיון שהם חלוקין זה מזה דזה נחלש וזה מתגבר וזהו כוונת המאמר עד אברהם לא הוי זקנה דהנה

הא בהא תליא דאם נאמר שיש השארה לנפש יש מעלה וחשיבות גם כן לזקנה דכיון שהוא חלק אלקי ממעל נתחזק יותר בהחלש החומר אבל אם נאמר חס ושלום שאין השארה לנפש והוא רק כח המורכב בחומר ממולא אין מעלה וחשיבות לזקנה דלעת הזקנה נחלש כמו שאר חושים המורכבים בחומר.

והנה עד אברהם לא היו מאמינים בהשארת הנפש כי כל האמונות האמיתיות הביא אברהם אבינו לעולם וזהו שאמר עד אברהם לא הוי זקנה כלומר לא היה שום חשיבות לזקנה מאן דבעי משתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק פי' דהנה ידוע כי אברהם מנהיגו של כל העולם כלו כמאמרם ז"ל בב"ב שאמרו במיתת אברהם וויי לעולם שאבדה מנהיגה וויי לספינתא דאזלא קברניטה ובודאי כל מי שהיה רוצה ליטול עצה נטל מאברהם ואחר כך כשנולד יצחק והיה חכם כאברהם וכיון שלא היו מאמינים בהשארת הנפש והיו חושבין להזקנה חיסרון להשכל לא היה משתעי רק בהדי יצחק כשהיו צריך להשיאו עצה בהדי יצחק משתעי בהדי אברהם.

פירוש אחר שנטל עצה מיצחק חזר אצל אברהם מחמת שהיה זקן וראה הרבה מעשים לפניו כן הוא הדרך לישאל לזקנים אולי נזדמן לפניו מעשה כזה וראה בחוש וכיון שדבר זה תלוי באמונת השארת הנפש ובחסרון אמונה זו נטפל אמונת שכר ועונש שלעולם הבא ולכך בעי רחמי שיכנסו דבריו באזניהם שיאמינו בהשארת הנפש והוי זקנה היינו שנתחשב הזקנה ולזה אתי שפיר קושית המהרש"א דלא היה יכול להביא ראייה מן ואדוני זקן ומן ואני זקנתי דשם מיירי בעניני לידה ובודאי בדברים הטבעיים התלויים בחומר הוי זקנה ולכך מביא ראייה מואברהם זקן בא בימים שמשם ראייה שהשכל נתחזק בזקנה מחמת שיש השארה לנפש מדכתיב ואברהם זקן בא בימים דלכאורה הוא שפת יתר דמה בא להשמיענו דכיון שהוא זקן ודאי שבא בימים אלא להורות זה דהנה הרבה פעמים בתורה נקראין החכמים בשם זקנים כמו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים שפרשו אל החכמים וכן אמרו בש"ס זקן זה קנה חכמה ולזה אמרו זקן בא בימים להורות כי החכמה שלו שכל שנתרבה הימים נתרבה השכל יותר ומה שלא הביא ראייה מואברהם ושרה זקנים באים בימים דשם נכתב אצל דברים הטבעיים מעניני הטבעיים ובודאי דלשון זקן מורה שבעל זקנה טבעיות היינו שבאו בימים כאלו עד אשר חדל להיות לשרה אורח כנשים כולי מה שאין כן הכא דמיירי בעניני נשואי יצחק שצריך להיות לזה עצה וחכמה מפרש זקן לשון חכמה ובוזה יתרצו כל הקושיות למעיין בעזרת השם יתברך: שם עד יעקב לא הוי חולשא בעי רחמי והוי חולשא דכתיב ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ויש לדקדק א' דמהיכי תיתי לא היה החולשא לחומר וכי מעשה ניסים היה ב' והלא ישמעאל היה חולה מקודם.

ג' קושית התוספת בבבא בתרא על הא דאמר מרגליות טובה היה תלוי בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא תראנו משם ד' הא אין צריך להביא ראייה רק על שמקודם לא הוי חולשא כי על מה שהוא עכשיו החוש מעוד ומה מביא ראייה מקרא זה הא מכאן אין ראייה רק על מה שהוא עכשיו חולה לכן נראה דהנה ידוע שיש יסורין של אהבה כדכתיב כי את אשר יאהב ד' יוכיח וכתוב וד' חפץ דכאו החלי כמבואר בברכות ועוד אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה אבל האפיקורסין

מכחישיין בכל זה כמאמר טורנסרופוס הרשע בבא בתרא פרק ראשון שאמר אם אלקיכם אוהב עניים למה אינו מפרנסן.

וזה אמרם עד יעקב לא הווי חולשא פירוש לא היו מאמינים שיש מעלה לחולשא לומר שמי שמתייסר הוא מאהובים של הקדוש ברוך הוא וכשבא יעקב היו רואין שיש מעלה לחולשא מדכתיב ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ויקח שני בניו לברכם אף שבודאי כבר ברכם יעקב כמה פעמים בתוך אותן י"ז שנים שהיה במצרים א"ו משום שהיה חולה והשכינה מראשותיו ויש אז מעלה להברכה יותר ועינינו רואות דיש מעלה לחולשה: שם עד חזקיהו לא הוי חולה דאתפח והוא תמוה דהא ישמעאל חלה ואיתפח וגם הוא נגד הטבע ונראה דזה גם כן מענינים האלו דהנה ידוע שלפעמים הקדוש ברוך הוא מייסר את האדם כדי לעוררו בתשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשונו מדרכיו כי זה חסד הבורא ולא היו מאמינים בזה עד שראו בחזקיהו שהיה חלה את חליו אשר ימות בו ועשה תשובה ונתוספו ימים על ימיו אז האמינו גם בזה: סליק מסכת בבא מציעא מסכת בבא בתרא פרק השותפין והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככובים לעולם ועד כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמיתו וגבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקת וכתבו התוספות וז"ל אור"י דצריך לומר דרקיע מזהיר טפי מכוכבים דהא בסוף פרק אלו עוברין משמע דגבאי צדקה עדיפי ממלמדי תינוקות והוא דחוק דהא עינינו רואות שהכוכבים מאירים והרקיע אינו מזהיר ועוד מה שייכות דגבאי צדקה לדיין שדן דין אמת איזה יותר יש ביניהם ומה ענין לדמותם לזוהר הרקיע וכן מה ענין מלמדי תנוקות לכוכבים לכן נראה דלשון זוהר נאמר על דבר שאין לי שום גוון כמו הזכוכית שקוראין אותו המחקרים היולי לקבל כל הצורות שעומדים לנגדו אם שחור מראים שחור אם ירוק ירוק מה שאין כן דבר שיש לו איזה גוון שוב לא יכול לקבל איזה גוון אחר ולזה מדמה הדיינים וגבאי צדקה לזוהר הרקיע כי הדיין מלבד שצריך לדקדק שלא יהיה נגד הד"ת צריך גם כן לדקדק שלא יהיה דין מרומה ולכך צריך לחקור אחר כל דיבור הבע"ד להכיר מדבריו אם שקר אמר או אמת ולזה צריך שלא והא בדמיונו שום גוון לנטות על איזה צד שאזיכול להכיר תוכו של כל אחד ואחד וכן הגבאי צריך לדקדק על החלוקה למי צריך ליתן יותר בלי שום נטיה וכיון שאין שום גוון בשכלו מדמה אותו לזוהר הרקיע וקורא אותו משכילים שצריכין להשכיל מה שבלב חבירו ומצדיקי הרבים ככוכבים וכו' קורא למלמדי תינוקות וממשיל אותן לכוכבים שהן מאירים לאחרים ובזה מיושב הכל ושוב לא קשה קושית התוספות גם כן ודו"ק: שם זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה וענים מרודים תביא בית כו' אמר מר עוקבא אף על פי כן נחשב לצדקה דכתיב ונוגשיך צדקה.

לכאורה תימה דהא לקמן אמרינן שביקש ירמיה אפילו כשמבקשים לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים ונראה הכוונה דעיקר הצדקה היינו כיון שהמס שמטיל המלך על כולם מקילין על העניים ונוטלין העול של העניים על העשירים אף שמדינא גם כן הוא כך מכל מקום נחשב הוא לצדקה: שם וילבש צדקה כשריון מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לחשבון גדול וכו' ר"ח אמר מהכא כבגד עידיים כל צדקותינו מה בגד זה כל ניחא ונימא מצטרפת לחשבון גדול וכו' נראה דכוונת השני משלים אלו דהנותן צדקה לשמה מדמה אותו לשריון שכמו שהשריון הוא דבר המגין

כמו כן צדקה כזו מגין מן היסורין כדכתיב וצדקה תציל חמות ואמרין לקמן שצריך דוקא נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה אבל הנותן צדקה שלא כדינא שאינה מצלת כדמשמע התם מדמה אותה לבגד עידיים דכמו שבגד עידיים מכל מקום מלבוש הוא הכא נמי צדקה כזו חשוב על כל פנים כבגד עידיים וכשאין עושה כלל נחשב מערטילאי ממצות צדקה: שם כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה נראה הטעם דאילו היה מאמין שהכל בא מהקדוש ברוך הוא ודאי שהיה נותן כדאמרין תן לו משלך שאתה ושלך שלו ועל כרחך שחישב כוחי ועוצם ידי עשה את כל החיל הזה ולכך חשוב כאילו עובד עבודה זרה: שם רבי יוחנן רמי כתיב לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות וכתוב לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות שתי בדקות הללו למה אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינא של גיהנם ואיזהו שמצילתו מדינא של גיהנם האי דכתיב ביה עברה דכתיב יום עברה היום ההוא ואיזהו שמצלת ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה וכו'.

שיש בזה הרבה תמיהות א' דאמר ר"י רמי דמשמע שהכתובים סותרין זה את זה ולבסוף לא מקשה רק שני צדקות הללו למה דמשמע דלא מקשה רק שהוא יותר ולא סתירה ב' כיון שמוכיח איזהו מצילתו מדינא של גיהנם ממילא מוכח דהכתוב השני הוא מצילתו מדינא של מיתה משונה. ג' דמעיקרא דמקשה איזהו שמצילתו מגיהנם מקשה איזה קרא מיירי מזה כדמוכח מהא דמשני האי דכתיב ביה עברה וכי מקשה איזהו שמצילתו ממיתה משונה ומשני נותנה ואינו יודע למי נותנה כו' משמע דהקושיא היה איזה צדקה מצילתו ממיתה משונה ד' האי הצדקה שמצילתו מגיהנם ודאי דצריכה להיות חשובה ביותר מהצדקה שמצילתו ממיתה משונה והצדקה שנותנה ואינו יודע למי נותנה היא החשובה ביותר מכל הצדקות: ולתרץ כל זה נראה דהנה יש שלשה מיני צדקות א' מהא חיובית דהיינו לעשר מכל הרווח שיהיה לו כדדריש בספרי הובא בתוספת ב' צדקה שאינה חיובית רק שיש מצוה אם נותנה ג' צדקה אסורה דהיינו יותר מחומש כמו שאמרו חז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש [אמנם לפעמים יש חיוב יותר מחומש כמו שיתבאר לקמן].

ולפי זה אתי שפיר הכל דר"י הקשה שני קושיות א' שהכתובים סותרים זה את זה דכתיב אחד אומד לא יועילו אוצרות רשע דמשמע דאוצרות שאינן אוצרות רשע רק שאצר בצדק מועילין והכתוב השני אומר לא יועיל הון ביום עברה דמשמע כל הון אפילו שאספו בצדק וביושר אינו מועיל ב' הקשה שני צדקות הללו למה וע"ז משני אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינא של גיהנם והיינו שיש שני מיני צדקות אחד שהיא חיובית דהיינו מעשר דכתיב עשר תעשר והשניה דהיינו עד חומש שאינו חייב רק נדבת לבו וביותר מחומש איכא איסורא והנה הצדקה שהוא חיובית אין בה כח רק להצילו אם נתחייב באיזה עון מיתה משונה הצדקה מצילו דאין הפרש בין צדקה חיובית שהוא מצות עשה לשאר מצות עשה דאמרו חז"ל דאין מצוה מכבה עבירה והצדקה שנותן יותר מחיוב דהיינו עד חומש מצילו אפילו מדינא של גיהנם ועל זה אמר איזהו שמצילתו מדינא של גיהנם ומשני זה שכתוב בה עברה והיינו הכתוב דלא יועיל הון ביום עברה והון נאמר גם כן על תורה ומצות כמו שדרשו חז"ל והובא ברש"י על

הכתוב ורועה זונות יאבד הון זה הונה של תורה וזהו שאמר לא ויעיל הון ביום עברה כלומר כי תורה ומצות אין מצילין מדינה של גיהנם אם עבר עבירה שחייב בה גיהנם כי אין מצוה מכבה עבירה רק צדקה יש לה כח יותר להציל אותו מדינא של גיהנם וע"כ צדקה שאינה חיובית דהיינו הצדקה שיתן עד חומש דהצדקה שהוא חיובית לא עדיפא משאר מצות שאינן מצילין מיום עברה אבל הכתוב השני דאמר לא יועילו אוצרות רשע וע"כ האי אוצרות רשע דקאמר לאו היינו מה שאוצר בגניבה וגזילה דע"ז לא שייך לומר לא יועיל דהם מזיקין ואת נפש בעליו יקח כמבואר במשלי א' אלא ע"כ האי אוצרות רשע דקאמר היינו שמבקש טצדקי לפטור עצמו ממעשר כמו שאמרו חז"ל (ברכות דף ל"ה) עכשיו מכניסין דרך גגות וחצירות לפטור ממעשר וזה גם כן נקרא רשע וכן אמרו בפאה פרק ז' משנה ג' המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי הוא גוזל את העניים ולכך אמר לא יועילו אוצרות רשע דהיינו מה שבקש טצדקי לפטור עצמו ממעשר לא יועילו ועל זה אמר צדקה תציל ממות היינו כשנותן צדקה החיובית מצילו ממות והיינו ממיתה משונה דממיתה טבעיית כל אדם לא ינצל ועל זה אמר איזהו צדקה המצלת כלומר באיזה אופן צריכה להיות נתינת הצדקה ועל זה אמר דכל צדקה אפילו הוא חיובית מחויב להיות שלא יתבייש את העני והנה מה שכתבנו למעלה דיותר מחומש הוא עבירה.

נראה לענ"ד דבמקום שיש סכנת נפשות מחיובות הוא דמבואר בבא מציעא בפרק איזהו נשך גבי שנים שהיו מהלכין בדרך והיה ביד אחד קיתון של מים איכא למאן דאמר שישתו שניהם וימותו ואפילו ר' עקיבא דדריש חייך קודמין היינו כשיש גם כן סכנת נפשות לו אבל כשאין סכנה רק לחבירו ואצלו ליכא רק ביזבוז ממון מחויב ליתן לו כדי להציל אותו ועל זה נאמר הלאווין שבתורה לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך אבל סתם נראה לפענ"ד דליכא רק מצות עשה תדע דהא אמרו גבי פרוטה דר"י העוסק במצוה פטור ממצוה ואם היה בצדקה גם כן לאווין לא שייך לומר גביה פטור ממצוה דהעוסק במצוה אינו דוחה לא תעשה שבתורה: שם משה כתב ספרו ופרשת בלעם והוא תמוה דהא פרשת בלעם מגוף התורה הוא וכל התורה כולה משה כתבה לכן נראה הכוונה דהנה מה שאמר בלעם לבלק ודאי לא בלשון הכתוב בתודה אמרה דאם כן לא הוה משיג בלק מה שאומר בלעם דמנין היה יודע בלק לדבר בלשון הקודש ובלשון סתום אך משה כתב כוונת התורה שהשיג בלעם בלשון זה שכתוב בתורה שיש על כל קוץ וקוץ תילי של רמזי סודות: שם גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם נאמר עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ובאיוב נאמר איש תם וישר ירא אלקים וסור מרע.

וזה תימה שנאמר חס ושלום שאיוב היה גדול מאברהם והכתוב אומר כי אחד קראתיו ובכל יום הזכרת זכות אברהם בפניו ובאיוב אמרו שביקש להפוך קערה על פיה ולזה נראה דכללא הוא בתורתנו הקדושה כי כל המוסיף גורע ולזה אמרו והנה טוב מאוד זה המות שאין לו פירוש כלל ולזה נראה כי נחזי אנן שכשהכתוב רוצה להפליא בטוב אמר טוב מאוד ועל ארץ ישראל נאמר טובה הארץ מאוד ובהשם יתברך אשר הוא עוקר הטוב לא נאמר רק טוב לבד כמ"ש טוב ד' לכל ולא טוב מאוד וע"כ כי על מי שהוא טוב בשליחות נאמר בו רק טוב ועל שאינו טוב בשלימות נאמר בו כי טוב מאוד

לומר שהוא טוב הרבה וממילא נשמע שיש בו קצת רעה רק שיש בו הרבה טוב ולזה כאשר נאמר שראה השי"ת המציאות כי היא טוב מאוד מורה על זה שיש בו גם כן קצת רעה וחסרון ולזה אמרו בש"ס כי הוא המות כמאמר בחינת עולם ולא מצאתי בו חסרון רק המות והוא ההעדר הכרוך בעקב כל חי וזהו כוונת גם כן כאן בהא דגדול מה שנאמר באיוב כי הבעל עקידה כתב דכל הדברים יש לתאר ע"ש התכלית ולזה סתירת זקינים בנין ע"ש התכלית ומפרש הא דכתיב ועתה בתתך אתנן כן זונה יקרא שמך כי יש זונה האוהבת עצם הזנות ויש אשר אינה עושה הזנות רק בשביל האתנן ולזאת לא יקרא זונה רק נבלה ולזה אמר הכתוב ועתה בתתך אתנן לכן נקרא זונה שמך עכ"ל והנה אברהם אבינו ע"ה הי' ביטול המציאות וכל מעשיו לא היה עושה רק בשביל יראת השם כי ודאי שיש אדם שהוא ישרן גדול בטבע ושונא גזל ואפילו מבין העכו"ם ימצא כך אבל אברהם לא היה עושה רק מיראת השם כי תמיד היה יראת ד' על פניו וכמ"ש הכתבי האר"י ז"ל בהא דעתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשכת וכו' כי אפילו הפרשה משחיטת בנו שהוא דבר טבעי לא עשה רק מיראה וכיון שכל הדברים נקראין על שם התכלית ע"כ לא היה נקרא דק ירא ד' מה שאין כן איוב היה תם וישר בטבע ולא מחמת יראת השם רק דברים שטבען הי' להיפוך פורש עצמו מיראת ד' ואם כן היה לאיוב הרבה דברים שתכליתן לא הי' יראת ד' ולזה אמרו בש"ס אף שנאמר באיוב ירא ד' כמו באברהם אל תשוה אותן ביחד כי גדול מ"ש באיוב כל המוסיף גורע כי היה באיוב הרבה דברים שלא היה תכליתם יראת ד' לכן קראוהו בהרבה דברים מה שאין כן באברהם כי אחד קראתיו כי כל דבריו היה תכלית יראת השם: פרק המוכר את הספינה האי גלא דמטבע לספינתא מתחזי כי צוציתא דנורא חיוורתא ברישא וכו' הכוונה כי היצר הרע מכונה בשם גלא דמטבע לספינתא כמבואר בזוהר כיהעולם הזה מכונה בשם ספינה כמו שאמרו במיתת אברהם ווי לספינתא דאזיל קברניטה ויצר הרע הוא המשחית את העולם ויש מחלוקת בש"ס אימתי מתחיל היצר הרע איכא למאן דאמר בשעת לידה ואיכא למאן דאמר בשעת יצירה והנה אמרו בש"ס למה נקרא שמו נתן צוציתא שהיה נר דלוק על ראשו וגם אמרו כי תינוק במעי אמו נר דלוק על ראשו ולומדין אותו כל התורה כולה ולזה אתי שפיר שאמרו האי גלא דמטבע לספינתא דהיינו היציה"ר מתחזי כלומר מתראה עודנו בבטן אמו בעת כי צוציתא דהיינו בבטן אחר שהנר דלוק על ראשו דנורא חיוורתא ברישא דהאי דלומדין אותו כל התורה כולה על כרחך היינו סודות התורה ולא גשמיותה וסתרי תורה מכונין בשם אש לבינה וכיון שהיצר הרע בא בשעת יצירה חזק הוא מאוד ועל זה אמר דמחנין ליה באלוותא כלומר בהשבועה שנשבוענו ובברית שכרת עמנו בהר סיני דחקוק עליה אהיה אשר אהיה כלומר שאומרין לו כדאי היא היציאה שהוציאנו ממצרים בשם אהיה אשר אהיה כמבואר בפ' שמות י"י י"י פירוש ששם זה מורה על מדת הדין הקשה ד' צבאות כלומר שהשם יתברך מייחד שמו עלינו ונקרא עצמו בשם ד' צבאות היינו צבאות ישראל אמן אמן סלה.

כלומר השני אמונות שיש לנו ימות המשיח ועולם הבא אשר הוא לנצח וכשמזכירין לו כ"ז נייח נפשיה עיין ברשב"א בחידושי אגדות שמביא העין יעקב שלפעמים דברי אגדה הן דברים פשוטין רק שמדברין בלשון חכמה וגם יש בו סוד שבנפש אפילו כשהוא נבדל מתאוות אפ"ה שייך ביה כוחות הנוטות לרע: שם אמר רבה בב"ח אישתעי לי

נחותי ימא בין גלא לגלא תלת מאה פרסי ורומא דגלי תלת מאה פרסי זימנא חדא הוי אזלינן באורחא ודלינן גלא עד דחזינן בי מרבעתא דכוכביא זוטא דהוי כמבזר ארבעין גריוי ביורא דחרדלא ואי דלינן טפי הוי מקלינן מהבלא ורמיא לה קלא גלא לחברתה ואמרה לה חברתי אי שבקת מידי בעלמא דלא שטפת דניתי אנא ונחרוב וכו' ונראה לפרש דהנה המהרש"א כתב דמכנה המזל בשם שלש מאות פרסי שסיבוב המזל הוא כל חודש שהוא למ"ד יום ומהלך כל יום הוא עשרה פרסו ולמ"ד פעמים עשרה הוא ג' מאות וכתוב (משלי טז) וגם רשע ליום רעה היינו כמבואר ביערת דבש שבאו זמן הגלות והחורבן לישראל היה בעת ששימשו המזלות לרעה וראה ברוח הקודש שאין שני מזלות רעים משמשים זה אצל זה ויש הפסק בין מול רע למזל רע ע"כ מזל טוב הוא מפסיק בין מזל רע למזל רע וזהו שאמר בין גלא לגלא שלש מאות פרסי היינו שבינ מזל רע לחבירו יש ע"כ מזל טוב ורומא דגלא תלת מאה פרסי היינו שהצרה ממשיך כל ימי משך שימוש מזל הרע זימנא חדא הוי אזלינן באורחא ודלינן גלא היינו שראה ברוח הקודש שבעיקבא דמשיחא יהיה צרה גדולה מחמת שיהיה שימוש מזל הרע מאוד ודלינן הוא מלשון דל שנעשינו ברוע המזל דלים עד למאוד.

עד דחזינן מרבעתא דכוכבא זוטא דהו כמבזר ארבעין סאה דחרדל שהן מר מאוד וידוע שהעונש נמשל לסאה דכתיב (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה אמר שהסאה שמודדין בו הפורעניות היה קשה מאוד כארבעין גריוי דחרדלא והא דנקט מספר ארבעין מפני שהמלקות הוא במספר ארבעים אי נמי לטהרה מעונות הוי כמו לטהר מטומאה ומצינו טבילה באש כמבואר בסנהדרין פרק אחד דיני ממונות שטבל באש ע"ש וכתוב (במלאכי ג' יב) כי הוא באש מצרף וישב מצרף ומטהר כסף ואש הוא אש הפורעניות ומחמת שהטהרה במים הוא מ' סאה ולכך הוא ממשיל טהרה מעונות למ' סאה גריוא דחרדלא ואי דלינן טפי הוי מקלינן מהבלא היינו שראה שהפורעניות גדולה כל כך עד שאם היה חס ושלום מתקיימות יותר מעט היה מגיע עד כלה רק שהקדוש ברוך הוא סמוך לצרה הגדולה מביא הגאולה לעולם ורמיא ליה קלא גלא לחברתא היינו שכל העכו"ם המצירים לישראל העומדים זה אחר זה רוצים לבלות מה שנשאר מה שהשאירו הראשונים רק שהקב"ה שם חוק וגבול ואינם יכולין לעבור חוקו כמו ששם חול להים ואינו יכול לעבור את חוקו: שם ואמר רבה בב"ח לדידי חזי לי הורמין בר לילתא דרהיט אקופא דשורא דמחוזא ורהיט פרשא כי רכיב סוסיא מתתאי לא יכיל ליה זמנא חדא הוי מסרגאון ליה תרתי חיותא וקיימין אתרי גישרי דדונג ושוור מהאי להאי ומהאי להאי ונקיט תרי כסי דחמרי בידיה ומוריק מהאי להאי ולא ניטפא מינייהו נטפא לארעא ואותו יעלו שמים ירדו תהומות הוי ושמעת מלכותא וקטליה ע"ש: והכוונה בזה נראה לי ונקדים בזה דברי המקובלים שאמרו שלפעמים אפילו רשע גמור חוזר בתשובה שלימה ואחר כך חוזר לסורו הטעם מפני שכוחות הטומאה רואין שכבר כלה ממנו כל הקדושות מביאין אותו לשוב בכדי שידבק בו כוחות קדושות ואחר כך מטמאין אותו ויש להם לינק ממנו כוחות קדושות ויהי' יונקים ממנו השפעת הקדושה וידוע ששני מלאכי הקודש מלווין לצדיק בכל יום וכן מלווין לרשע ב' כוחות הטומאה ובזה יש לפרש מאמר זה שהתחלנו כי הורמין שם רשע כחו שאמרו חז"ל בפרק קמא דסנהדרין שאמר אמגושא לאמימר מפלגא דלתתא דהורמין ע"ש ומבואר בש"ס דהני מחוזא מפנקי ועשירים

גדולים ואוהבי נצוח ואמר שראה רשע אחד וכינה אותו בשם הורמין שלא היה עוסק רק בתאוות עולם הזה וידוע דעולם הזה מכונה בשם לילה כמ"ש ביונה שכן לילה היה וכן לילה אבד ועולם הבא בשם יום שנאמר הנה יום בא לד' וגומר ולזה מכנהו בשם בר לילתא כלומר בן עולם הזה דהוי רהיט אקופא דשורא דמחוזא כלומר דהיה רהיט ורץ לנצח כל אנשי דמחוזא הגם שכולם היו עשירים אוהבי נצוח וראה אחד שרץ ע"כ וזהו שאמר דשוור ורהיט אקופא דשורא דמחוזא כלומר לנצח את כולם ורהיט פרשא כי רכיב סוסיא כלו' שהצדיקים נקראין פרושים כלומר שרץ אחריו פרוש אחד כרוכב על סוס והחזירו למוטב ולא יכול לו זמנא חדא הוי מסרגן לי תרתי חיותא כלומר שמסרו לו תרתי חיותא היינו שני כוחות הטומאה כמבואר במהרש"א וקיימין אתרי גישרי דדונג דידוע שהזמן נקרא גשר כמו שאמר המליץ העולם ים זועף והזמן גשר רעוע ולכך נקרא הזמן של עוה"ז גישרי דדונג שהוא נמס כדונג ואם נגרוס ברי"ש יש לגרוס על גישרי דרונגיר והרונגיר פירש הערוך שהוא שכר יום שאדם בעולם הזה כפועל יקוה שכרו ומכנהו בשם תרי גישרי כי העולם הזה הוא תרי גישרי שהוא גשר גם כן לעולם הבא כמאמרם ז"ל שהוא כפרוזדור בפני עולם הבא והוא גם כן גשר לגיהנם כמאמרם ז"ל שיש לפני שני דרכים וכבר הקדמתי שדרך הרשעים שכוחות הטומאה מניחין לרשע להעשות טוב כדי שינקו אחר כך ממנו כל הכוחות הקדושות ולכך הן נותנין אל לבו לשוב אל ד' ולעשות טוב עד אשר ידושן נפשו בקודש ואו כאשר רואים שנפשו מלא טוב ימנעו אותו מלילך בדרך הטוב ויונקים ממנו כל הניצוצות הקדושות וזה שאמר ושוור מהאי להאי כלומר מגשר שהוא בדרך הטו בלגשר שהוא הדרך הרע דהיינו לפעמים עשה טוב ולפעמים עשה רע.

והוי נקיט תרי כסי בידיה וידוע שהפורעניות והשכר מכונה בשם כוס כדכתיב כי כוס ביד ד' וכבר פירשתי בזה על הפסוק כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים ודרשו חז"ל כל הנותן בכוס עינו כל העולם דומה לו כמישור והוא כתוב אצלי במ"א וזהו שאמר כאן ונקיט תרי כסי בידיה דהיינו שהיה תמיד לפניו הכוס של פורעניות והכוס שכר למראה עינו כענין שאמר דוד (תהלים מט) ואחריהם בפיהם ירצו סלה.

וקא מוריק מהאי להאי היינו ע"ד שהקדמתי למעלה שלפעמים נוטל כוס זה דהיינו כוס הפורעניות לחזור למוטב ולפעמים להיפך ולא נטף נטפא לארעא כלומר שיונקים ממנו כל ניצוצות הקדושות עד שלא נשאר אצלם שום קדושה ואותו היום יעלו שמים ירדו תהומות הוי ושמעת מלכותא וקטליה היינו שבאותו היום שראו כוחות הטומאה שעלו לשמים חוזרין ומורידין אותו לתהום כיון שרואין אותו שראוי לירד עד תהום רבה אוחזין דרכם הנאמר עליהם יורד ומסטין עולה ומקטרג וזהו שאמר ושמעת מלכותא וקטלי' כלומר שמשמיעין דבריו בשמים לפני ב"ד של מעלה וקטלין אותו וכן מי שנגע יראת ד' בלבו ותשובה בלבו יקוים מה שכתוב אחזתיו ולא ארפנו שלא יהיה ח"ו מהנך דשוור מהאי להאי: שם אמר רבה בר בר חנא לדידי חזי לי האי אקרוקתא דהוי כי אקרא דהגרוניא ואקרא דהגרוניא כמה הוי שיתין בתי אתא תנינא בלעה אתא פושקנצא ובלעה לתנינא וסליק ויתיב באילנא וכו' עיין שם נראה בכוונתם דהנה הישראל נקראין אקרוקתא דכתיב (בישעיה כ"ב) בשעת חורבן כי יום מהומה ומבוכה וגומר מקרקר קיר ושוע אל ההר ומשום הכי נקראין הישראל בשעת חורבן אקרוקתא דהוי כי אקרא

דהגרוניא דיבר ברמז ומפרש הש"ס רמיזתו ואמר אקרא דהגרוניא כמה הוי שיתין בתי כמ"ש הרשב"ם שם וז"ל אקרא דהגרוניא כמה הוי הש"ס קאמר לה לפרש להא דרבב"ח והכוונה דכתיב בשיר השירים ששים המה מלכות ופירש רש"י אברהם ויוצאי חלציו הם ששים וכו' אחת הוא יונתי הן ישראל הרי מבואר שהישראל נבחרו מס' בתי אבות וקודם החורבן חטאו כל כך עד שנאמר עליהן הנה ככל הגוים בית ישראל ולזה אמר דהווי כס' בתי היינו ככל הגוים אתא תנינא ובלעה פירוש דהנה צור אשר החריב את ירושלים נקרא תנין כדכתיב ישעיה ע"ז והרג התנין בים ופירש רש"י הוא צור שהוא ראש וכן כתיב וכו' והן יונים וכו' וזהו שאמר אתא תנינא ובלעה דהיינו לישראל שנקראין אקרוקתא אתא פושקנצא ובלעה לתנינא ופרש"י עורב נקבה ופירש המהרש"א שזהו ישמעאל לפי שכל טובתו אינה אלא מהגר שהיא נקיבה ומלכות ישמעאל נקרא גלות האחרון וסליק יתיב היינו שעלה לארץ ישראל דבכל מקום שרוצה לומר בש"ס שהלך לארץ ישראל אומר בלשון סליק ויתיב היינו שיושב שם בשלוח כחמרא על דורדייא ואין שום אומה יכול להזיזן משם אף שלוקחין ממנו לפעמים מקומות אחרים מכל מקום אינו יכולים ליקח מהם כאילנא דהנה ישמעאל כאשר השליכה אותו הגר תחת אחד השיחים ותירגם המתרגם תחות חד מאילני' ושם עשה תשובה ובזכות התשובה שעשה שם ישמעאל הובטח מהקדוש ברוך הוא כי לגוי גדול אשימנו וגדול היינו גדול באיכות ובשכר זה ניתן לו א"י כל ימי היותן ישראל בגלות עד ימות המשיח וכן פירש בעל הטורים ריש פרשת תולדות דכאשר יפול ישמעאל יבא משיח ואמר תא חזי כמה נפיש זכות וחילו דאילנא וכו' אמר רב פפא אי לא הואי התם לא הימני כלומר שהוא גם כן ראה זה ברוח הקודש ואילו לא היה ראה ברוח הקודש שלישמעאל יהיה ארץ ישראל עד ימות המשיח לא הימניה שיהיה כח התשובה גדולה כל כך: שם אמר רבה בר בר חנא זמנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינן האי כוורא דיתבא ליה חלתא אגבא וקדחא אגמא עלוי' וסברינן יבשתא הוא וסלקינן ואפינן ובשלינן וכד חם גביה אתהפיך ואי לאו דהווי מקרבא ספינתא הווי טבעינן.

ונראה לפרש שראה ברוח הקודש שיהיה קודם ביאת משיח שיגביה הישראל שתחת ממשלתו על שאר אומות והאומות מכונים על שם כוורא וזה שאמר דיתבא חלתא דחלתא הוא מלשון חולם והיינו שהותש כוחו של אומה זו וקדח אגמא עליה והאגמא הוא מלשון הכנעה ושפלות כמבואר בערוך מלשון הלכוף כאגמון ראשו כלומר שגדלו הכנעה על האומה.

סברינן יבשתא כלומר שחשבו שכבר יבשו תקותם. וסלקינן ואפינן ובשלינן.

היינו שרצה הישראל להגביה עצמם עליהם ולמשול עליהן וכד חם גביה אתהפוך כלומר נהפכו ונתחזקו עליהם ואי לאו דהווי מקרבא ספינתא הווי טבעינן. כלומר שדבר זה יהיה קרוב לגאולה מחמת כשנתהפך ונתגברו מאוד על ישראל ואילו לא היה קריבת הגאולה הווי טבעינן: שם ואמר רבה בר בר חנא זמנא חדא הווי אזלינן בספינתא וחזינן האי כוורא דיתבא ליה אכלא טינא באוסייה ואדחוהו מיא ושדיוהו לגודא חרוב מניה שיתין מחוזא ואכלו מיניה שיתין מחוזא ומלאי מחד גלגלא דעיני' תלת מאה גרבי דמשחא וכי הדרן לבתר תליסר ירחי שתא חזינא דהווי קא מנסרן מגרמיה מטללתא ויתבי למבנינהו הני

מחוזא עכ"ל ועיון מהרש"א שפירש שזה קאי על המן ואם כי דבריו אמיתים אולם בזה קשה דבריו להעמיד בדברי רבה בר בר חנא בזה ולפרש כל דבריו להבין היטב מבלי דוחק כאשר יראה הרואה ונלענ"ד לפרש בסייעתא דשמיא כי בספר הגלגולים פרק שני פ"א הפסוק עת אשר שלט האדם באדם לרע לו כי האדם הבליעל הם הקליפות שלטו באדם הקדוש שהם נשמות אדם הראשון והם חשבו שהוא לטובתם ואינו אלא לרעתם וכו' וכפי ערך גודל הנשמה כן היא נטבעת בעמקי הקליפות וחיצונים הם משתדלים בכל מאמצי כוחם לטנפם בכל מיני טינופים כדי שתשאיר תמיד ברשותם להיות נהנו ממנה וכו' מה הם עושין כשהם רואין איזה מקום פגום אז הם מוציאים הנשמה העצומה שתכנס שם וכולי שתעמוד בידם תמיד והנה הם שלטו בזה האדם וחשבו שהם טובתם ואדרבה הוא רעתם והנה כי השם יתברך הבור תמים פעלו כיון שעל ידי חטא אדם הראשון שלטו באלו הנשמות אינו רוצה להוציאם מידם ושלא כדין מה הוא עושה ממתין עד שיהיה מקום פגום ומרמה את החיצונים ואומר שרצונו להכניס הקדושה באותו טינוף והם חשבו אדרבה יותר טוב להכניס שם הנשמה והיא חפצם באותו ענין ונמצא עושה כוונתם כרצונם וכולי ולהיות כי הנשמה היא עצומה וקדושה היא מתעוררת ומטיבה מעשיה ונפרדת חן הקליפה ולא די (שיהיה בן) בזה אלא אדרבה מוציאה נצוצות קדושות משם וזה היה ענין אברהם אבינו ע"ה שהיה בן תרח וכו' והנה דוד אשר יצא ממואב הוא הכרית את הקליפה שהיה מלובש בתוכה מתחלה שהוא קליפת מואב ששם היה נפש דוד שבועה והיה ממדד מואב בחבלים והורגן.

נמצא כי שלט אדם הבליעל לאדם הקדושים לרע לו לאדם הבליעל ולכן אין לתמוה בדוד במעשה דאביגיל ודבת שבע וכו' ועיין שם כי קצרתי הרבה ובשינוי לשון קצת ולזה נראה לפרש כוונת נעמי בעצתה לרות שתשכב תחת מרגלותיו של בועז שהוא לכאורה דבר מגונה כמו שעמד הרב אלשיך. אמנם יובן כי חשבה מחמת שצריכין להוציא נפש דוד ואי אפשר לעשות זה רק על ידי רמיית החיצונים שיסברו להכניס הקדושה במקום טינוף כדי שישאר בידם כמדובר למעלה וזה גם כן ענין אחשוורוש שנשא אח אסתר להוציא נפש דריוש שיבנה בית המקדש ועתה נבוא לפרש ענין רבב"ח דהאי כוורא ירצה על אחשוורוש כי האומות מכונים בשם דגים כמו שאמרו רז"ל מה דג אחד בולע את חבריו ואמר דיתבא ליה אכלה טינא באוסיא דהנה הערוך בשורש נו"ן פירש כי רפש וטיט מתרגמינן סין וטין וגלויי חושך מתרגמינן וטיטונא ובשורש אכל כ' כי מן המאכולת וכן אכילת הגפן והקבר הוא משורש אכל היינו שמפסיד ומכלה הדבר והנה הניצוץ הקדוש המובלע בכוחות הטומאה הוא כדי להפסיד ולכלות כוחות החיצונות כו' ולזה נקרא אכלה טינא היינו מה שמכלה כוחות הטומאה הנקראים רפש וטיט והנה ידוע כי הנפש הוא מושרש באף כדכתיב אשר נשמת רוח חיים באפיו ולכך מכנה הניצוץ הקדוש אשר היה מובלע באחשוורוש שיצא ממנו דריוש שיבנה בית המקדש בשם אכלה טינא כמדובר וקאמר דיתבא באוסייה היינו בנפש שלו וידוע כי כל דבר קודם שיכלה מתגבר מאוד כמו הנשמה טרם פרידתה מהגוף ולזה היה אחשוורוש מקודם כ' שטנה על ירושלים כי היה קרוב לכלות כוחות הטומאה ולהגביר כח הקדושה על ידי דריוש בנו ובחטא זה נלקח ממנו קי"ג אפרכיות והנה בסוף המגילה נאמר וישם המלך אחשוורוש מס על הארץ ואיי הים ופירש החכם נ' עזרא שאיננו תחת מלכותו רק פחדו ממנו ומזה

נראה כי אותן המדינות שנלקחו ממנו הם איי הים כי תחלת מלכותו היה מולך בכיפה וזה הכוונה במה שאמר ואדחוהו מיא ושדוהו לגודא והיינו שניטל ממנו מלכות באיי הים חרוב מיניה שיתין מחוזאי היינו הישראל אשר הם מכונים בשם ששים כי הכללות ישראל הם ששים רבוא ולזאת נקראו בשם ששים ועל זה שכתב שטנה על ירושלים היה כאילו חרבו ששים רבוא ישראל ולזה אמר חרוב מיניה שיתין מחוזא ואכלי מיניה שיתין מחוזא ירצה בסוף בשעת גאולה והצלת המן נהגו כל ישראל בשמחה ומשתה.

ומלחו מיניה שיתין מחוזא היינו כי מליחה נאמר על דבר המתקיים ומחמת שאחר כך נבנה בית המקדש על ידי בנו והוא דבר המתקיים ותועלת כל ישראל ומלאו מחד גלגלא דעינא תלת מאה גרבי דמשחא היינו דבשעת בנין בית המקדש כתוב (עזרא ז כב) ועד בתין משח מאה ששלח המלך לבלול מנחות המלך לקרבנות וידוע שהבת שלש סאין כדכתיב מעשר הבת מן הכור והן שלשה מאות סאים וזהו כוונתו ומלאו מחד גלגלא דעינא כי הנדבות היו מרובין וזה היה רק נדבה א' בנתינה אחת תלת מאה גרבי דמשחא הדרי לבתר תריסר ירחי שתא הכוונה דהנה מבואר בסדר הדורות כי פור המן היה בשנת ג' אלפים ת"ד והיה מתקיים עד אדר השנה הבאה שנתהפך הדבר והרגו בשונאיהם והיינו ת"ה ובשנת ת"ו היה התחלת בנין בית המקדש כי אז מלך דריוש לזה אמר חזינא דהוי קא מנסרי מגרמי' מטללתא מגרמיה הוא לשון מעצמו כמו לית ליה לגרמי' כלום ובונהו הנהו מחוזא.

כלומר שממנו מעצמו יצא הדבר לבנות הבית המקדש כי הוא מחוזא דירשאל: שם ואמר רבה בר בר חנא זמנא חזא הוי אזלינן בספינתא וסגאי ספינתא בין שיצא לשיצא דכוורא תלתא יומא ותלתא ליליא איהו בזקיפא ואנן בשפולא וכ"ת לא מסגי ספינתא טובא כי אתא רב דימי אמר כמיחם קומקמא דמיא מסגי שיתין פרסה ושדי פרשא גירא וקדמא ליה איהו ואמר ר"א האי גילדנא דימא הוא דאית ליה תרי שיצא עכ"ל ונראה לבאר ולפרש בהיות ידוע כי כוורא היינו האומות עולם כמ"ש חז"ל מה דג אחד בולע את חברו וכו' ושיצא הוא לשון כליון וחורבן ויכל יעקב תרגום ושיצא יעקב ואבוא אל הביאור בהיות כי בין חורבן בית ראשון לבית שני היה שלשה גאולות ושלשה גלות הראשון התחיל כורש לבנות בית המקדש והיה גאולה ואחשורוש כתב שטנה והיה גלות ושוב דריוש בנה בית המקדש והיה גאולה ומלכות יון החריב כולה והגלה ישראל ועמדו מלכי חשמונאי וזה שנית ועוד בה שלישיית הוא הגלות המר והנסתר ההוא שהיה על ידי טיטוס הרשע וידוע כי הגאולה נקרא יום והגלות מכונה בשם לילה וזה שאמר בין שיצא לשיצא היינו בין חורבן בית ראשון לחורבן בית שני היה תלתא יומא ותלתא ליליא ואף בשעת יומא היינו הגאולות שהיו לא היה ביד רמה כי אף בשעת גדולתם היה מכונעים תחת שיעבוד שהיה נותנים מס להאומות וזה שאמר איהו בזקיפה ואנן בשיפולא.

כלומר היה ידם תקיפה. וכ"ת לא מסבר ספינתא טובא כלומר לא תאמר שבשעת הגאולה היה עומד הדבר בטוב בלי צרות ושיעבוד אכן כי אתא רב דימי כמיחם קומקמא דמיא מסגי שיתין פרסה כלומר כי היה הצרות גדולות רבים מאוד בעוד לא נחו מצרה האחת בא הצרה השניה ועוד הוסיפו אחד על אחד עד לרוב כי בעוד רגע חזא כמיחם קומקמא

היה שיתין פרסא היינו חרבונות וצרות כמבואר בסדר הזורות עיין שם ושדי פרשא גירא וקדמה ליה איהו כלומר כי לא שהה בין אחד לחבירו אך באות זה על זה צרות על צרות ואמר רב אשי האי גילדנא דימא הוא היינו כי הערוך פירש בשורש גלד שהוא מלשון גלדי מכה ובכמה דוכתי איתא גלד היינו הצואה והזוהמא המכוערה ועולם העליון נקרא ים כמו שכתבו הקדמונים על עולם הקדושה וזה לעומת זה ברא אלקים שכוחות הטומאה גם כן נקראין ים וכן הוא בכתוב ים גדול ורחב ידים וכולי וידוע שהס"מ הוא ראש לכל הכוחות הטומאה ואמרו חז"ל בסוכה (דף נ"ב) על פסוק ואת הצפוני ארחיק וגומר אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו וכולי וזה שאמר גילדנא דימא הוא דאית ליה תרי שיצא כי גלד הוא מלשון מכה כנ"ל שנתן עיניו על שני המקדשים שנקראו ימים והחריבו וזהו דאית ליה תרי שיצא היינו ב' חרבונות: שם ואמר רבה בר בר חנא זמנא חדא הוי אזלינן בספינתא חזאי האי ציפרתא דהוי קאי עד קרסולא במיא ורישא ברקיע ואמרינן לית מיא ובעינן לניחותא לאוקורי נפשיה נפק ברת קלא וא"ל לא תחיתו להכא דנפלא ליה חצינא לבר נגרא הכא הא שבע שנין ולא מטיא לארעא ולא משום דנפשי מיא אלא דרדיפי מיא אחר רב אשי האי זיו שדי הוא דכתיב וזיו שדי עמדי.

בא לרמז מה דאיתא במדרש שבעוקבא דמשיחא יתרבו האפיקורסים בישראל ויסיתו לישראל אחיהם לדעתם הנכזבה ואמרו חז"ל שאין משיבין לאפיקורסים כי ידוע שמי שיש לו שכל משובש לא יועיל לו שום טענה כמו שכתוב כל באיה לא ישוּבוּלָא ישיגו וגו' ועל זה אמר דרך המליצה כי מבואר בזוהר שתלמיד חכם מכונה בשם צפור חזאי האי ציפרתא היינו לחכם אחד דקאי עד קרסוליה במיא.

הינו שעומד במי החכמה רק עד קרסולו ורישי' עד בשמיא כלומר שהיה מגדל עצמו עד לשמים שהיה חושב עצמו לחכם שבחכמים ואמרינן לית מיא כלומר כיון שאין כאן באדם זה מי התורה והחכמה ובעינן לאוקורי נפשין היינו שרצה לפלפל עמו ולהורות לו סכלותו והיאך הוא משובש בדעתו נפק ברת קלא וא"ל לא תיחות להכא כלומר לא תשיב לו מאומה דנפל ליה חצינא לבר נגרא.

כלומר שכבר פלפל עמו חכם גדול שהוא נגר ובר נגר ולא מטיא עד לארעא כלומר שלא הגיע עד תכליתו ולא משום דנפשי מיא כלומר לא משום שחכמתו מרובה אלא משום דרדופא מיא כלומר מי שיש לו שכל משובש ומעוקם ואם עוסקין עמו בדבר א' הולך בעיקום ומדמין לאיזה דברים אחרים שאין דומין כלל רק הולך בעיקום ושיבוש ואי אפשר להגיע עמו עד תכליתו מחמת רדיפתו לדברי התל ומשובש לכך ראוי ונכון שלא להשיב לאפיקורסים רק לילך בתומו: שם אמר רבה בר בר חנא זמנא חדא הוי אזלינן במדברא וחזינן הני אווזא דשמיטין גדפייהו משמנייהו וקא נגדי משחא מתותייהו ואמינא להו אית לי חולקא מינייכו בעלמא דאתי חדא דליא לי אטמא וחדא דליא לי גדפא כי אתאי לקמיה דר"א א"ל עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין ונראה לפרש דהנה בכתובות (דף פ"ה) פרש"י על קאקי חיורוי משלחי גלימא דאנשי אווזי לביגים ולכאורה אין המשל דומה כל כך דאין דרך האווזים לשלוח גלימא דאנשי ונראה דהמשל הוא כי כל הבעלי חיים כשמפטמן אותן נעשין שמינים ואין להם גבול כי כל

זמן שמפטמין אותן נעשים שמינים ביותר מה שאין כן טבע האווזות שאין יכולים לפטם אותן כי אם ג' או ד' שבועות ואם מפטמים אותן יותר אין מועיל להם ונעשין כחושין ולזה ממשיל אותן העשירים המשלחין גלימא דאינשא לאווזות שהשומן העושר שלהן אינו מתקיים כמו השומן האווזות וזהו מאמר רבה בר בר חנא גם כן הכא שראה אותן האווזות היינו עשירים גדולים ושמיטין גדפייהו משמנייהו דהנה בשבת דף כ"ט קאמר הטעם שקראו לתפילין כנפי יונה מה היונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן ולזה אמר הכא דשמטי גדפייהו כלומר שמחמת עשרם עברו על כל מצות שבתורה.

וקא נגדי משחא מתותייהו כלומר רק שבמצות צדקה היה נזהרים מאוד והיה מפזרים הרבה מעות לצדקה ולכך המשילו למשחא דנגדא מתותייהו ואמינא אית לי חולקא מינייכו לעלמא דאתי כלומר שאם מצות צדקה כל כך גדולה עד שיהיה להם מחמת זה חלקא בעלמא דאתא דליא ליה אטמא דהנה באמת אין הצדקה שנותנין הרשעים חשובים לכלום שהקדוש ברוך הוא מכשילן בבני אדם שאינן מהוגנין ובערוך ערך דל פירש דהוא מלשון אבר המדולדל היינו המתפרק ממנו ולזה אמר דליא לי אטמא היינו שנפל ממנו הרגל והרגל פירש הרמב"ם שהוא לשון סיבה כלומר שנפל ממנו כל הסיבות שיועיל לו לעלמא דאתי וחדא דליא לי גדפא כלומר שראה ברוח הקודש שאף אותן המצות שעשו כבר נפלו ממנו מחמת גודל רשעתם דמחמת גודל רשעתם היו תוהין על הראשונות: שם אמר רבה בר בר חנא אמר לי האי טעייא תא ואחוי לך בלועי דקרח חזאי דעביד תרי ביזעי והוי קא מפקו קוטרא שקל גבכא דעמרא ואמשינהו במיא ודעציתה ברישא דרמחי ועיילי התם וכי אפיק הוי איחרך אחרוכי א"ל אצית מה אמרו ושמעית דהוי אמרין משה אמת ותורתו אמת והן בדאין והוא תמוה ונראה דהכוונה דע"כ קרח לא היה חולק עם משה עפ"י דעת ההמונים כדעת שוטים בלי דעה והשכל רק מעומק המתפלספת וטעה בהתפלספותו כמו שאר הפילוסופים והאפיקורסין שהולכים אחר שכלם הרע להכחיש את התורה כי השכל לואה להשיג אמיתתה על נכון ולזה פרש' בתהילים י"ז שמרני אל כי חסיתי בך.

פירוש שביקש מהקדוש ברוך הוא שלא יפול בפח האפיקורסין אמרת לד' וגומר מדבר להמתנגד כי אמרת הוא לשון נוכח כי הנה האפיקורסין כופרי' בהשי"ת משני טעמים אחד כי לגודל רוממותו אינו משגיח בשפלים ב' מחמת שרואין רוע הסידור רשע וטוב לו לזה מדבר להמתנגד אמרת לד' ד' אתה כלומר לגודל רוממותך טובתך בל עליך כלומר הטוב שנעשה לו אינו מיוחס אליך רק לקדושים אשר בארץ המה היינו השכליים הנבדלים הנקראין קדושים משטרם בארץ ואדירי הם הגלגלים והמזלות.

כל חפצו בם כלומר כל חפני מתנהג על ידם אשר מחמת זה הם מנסכים נסכים לאלקים אחרים ולזה התחיל לקללם ואמר ירבו עצבונם וגומר בל אסיך נסכיהם מדם וגומר אנו אין עושה כן רק ד' מנת חלקי וכוסי וגו' חבלים נפלו לי בנעימים כלומר כיון שעושה אמר נגד רוע הסידור היינו צדיק ורע לו כיון שרואין הטובות שעושה הקב"ה עם העולם ראוי להודות לו אפילו על הרעה ולזה אמר חבלים נפלו לי בנעימים כלומר כיון שרואין חבילות חבילות טובות שנפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי נחלה הוא לשון יסורין

כמו נחלה עבר על נפשינו עיין רש"י כלומר אפילו היסורין הם טובים לי ומברך אני על הרעה כשם שעל הטובה אברך את ד' אשר יעצני וגומר כלומר אברך את ד' אשר יעצני היינו שנתן לו עצה בשכלו אף לילות יסרוני כליותי כלומר אף אם מחשבות מה שקשה לי על רוע הסידור מייסרין אותי כי כליותי הוא לשון מחשבה כי הכליות יועצות עם כל זה שויתתי ד' לנגדי תמיד שלא אסור מאמונתי כי מימיני דהיינו התורה וכי משמש בלשון אם בל אמוט כלומר שאין אני נוטה מדרך התורה משום איזה קושיא המייסר אותי ולכן שמח לבי ויגל כבודי וגו' כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסדך וגומר כי מי שמחזיק בעיקר אמיתתו ותורתו מובטח הוא שלא יעזוב אותי לשאול ולשחת ולזה מבקש מהקדוש ברוך הוא שיודיעני אורח חיים שישביעו לנצח בנעימים היינו שיתן לו השגה לקיים דברי התורה שיהיה לו נעימות בתורה הנקרא ימין נחזור למאמר שהתחלנו ואמר תא ואחוי לך בלועי דקרח כלומר שהראה כל פלפולו וטעותו שעל ידם נבלע קרח בארץ [ואין הכוונה רק על קרח לחוד רק על כל הפילוסופים מכחישי התורה מכונים בשם קרח כלומר שהראה לו כל הפילפולים והסברות שאפשר לומר למכחישי התורה] וחזאי תרי ביזעי כי קרח כפר בנבואת משה רבינו עליו השלום ובתורה מן השמים כי התורה נחלקת לשנים כי עשרת הדברות שמענו מפי הגבורה ושאר התורה מפי משה וזהו שאמר דחזאי תרי ביזעי כלומר תרי בקעים שמבקע אמונת התורה והנבואה ונפיק קוטרא מבינייהו כלומר כמו שהעשן מסמא כן הפילפול של הפילוסופים הכופרים מסמא את העינים שקלי גבבא דעמרא הן הקדמות המושכלות הנקיים מסוג כפסולת כמ"ש הפייטן ראשי כעמר נקי ואמשינהי במיא כלומר וצרפתי לה הקדמות התורה הנקרא מים.

דעצתה ברישא דרומחא פירוש כי אותן העוסקין בפילפול קרא אותן הזוהר בעלי רומחין כמבואר בתיקונים אמר שרצה לסתור הסברתי בניצוח ופילפול של מהירות וכל דבר של מהירות אין השכל שופט על כל דבר ודבר שיוצא מפיו אי אפשר לכלכל דבריו בצדק וכי אפיק איחרוכי איחרוך כלומר שהראיות שהביא היה נחרכים כמו חן האש מעומק ראיות הפילוסופים שהביאו המכחישים כלומר שהיה מזיק לו שראה בעצם שאין יכול לסתור בטוב סברתם מפני מהירות הניצוח.

ואמר אצית מה אמרו. כלומר התיישב בנחת ושמע אמריהם בנחת ולא במהירות הניצוח ושמע דהוי אמרו משה אמת ותורתו אמת כלומר כששמעתי דבריהם בנחת ולא בנצוח ראיתי שהראיות עצמן שהביאו אמרו בעצמן משה אמת ותורתו אמת והן בדאין וכמו שהמוכיח צריך להוכיח בנחת כמו כן השומעין צריכין לשמוע בנחת ומטעם זה פירשו המפרשים מה שאמרו חז"ל גדול השלום שאפ"י ישראל עובדים ע"ז כדור אנוש מוחל להן והוא מטעם זה דכשכל אחד שומע לחבירו בנחת יתברר האמת מה שאין כן כשהשומעים שומעין בניצוח ורוצים לנצח דברי המוכיח ואומר כל ל' יום מהדרין ליה לגיהנם וכולי פירוש כי מבואר במקובלים שהרשעים כאשר כלה מהם כל כוחות הקדושות מחזירין אותו למוטב למען יהיה לו השפעת הקדושה ואחר כך חוזרין ומטמאין אותו לינק ממנו וזהו שאמר כל שלשים יום מהדרין ליה לגיהנם וכולי: שם ואמר רבה בר בר חנא א"ל ההיא טעייא תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיע אהדדי וחזאי דעביד כוי כוי ואנחיהו לסילתאי התם אדמצלינא בעיתו ולא משכחת אמינא איכא גנבי

הכא א"ל גלגלי דרקיע הוא דהדר נטר עד למחר ומשכחת לה עיין שם הכוונה דהנה המזלות יש להן שליטה גדולה בארץ עד שאצטגנינים יודעין באיזה יום ימות אדם פלוני ואימת יחלה ויש התחברות גדול בין השמים והארץ ואמרו הפילוסופים האדם יולידהי השמש והאדם וזהו שאמר לו תא ואחוי לך היכא דנשקא ארעא ורקיע אהדדי.

כלומר ההתחברות שיש בין השמים והארץ שהיה לומד עמו כל מיני התחברות שבין השמים והארץ והנהגת המזלות לארץ ואמרו חז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ובמקום אחר הארכתי שאף שמחמת זכות לא נשתנה המזל מכל מקום על ידי תפלה נשתנה המזל וחזאי דעביד כוי כוי.

דהנה בפיוט יוצר יום א' דראש השנה יסד בימין יש חלונות שדרך אותן תלונות מאזין תפילות וזהו כוונת כאן דעביד כוי כוי. כלומר שיש חלונות להאזין תפלות לשנות המזל ואנחינהו לסלתאי התם כלומר שהיה סבור שגם על הפרנסה יכול להפך המזל על ידי התפילות שיתקבלו על ידי אותן החלונות.

ואדמצלינא בעית ולא משכחת שראה שלא הועיל תפלתו אמינא איכא גנבי הכא: אמרו זה על דרך מליצה כמו שאמר המקונן בקינות אורח משפטיך גנבו א"ל גלגלי דרקיע הוא דהדר כלומר הדבר תלוי במזל וצלותך לא יועיל. נטר עד למחר דהיינו עולם הבא לאחר המות כי השתא כלומר שתהיה בצדקתך אז כמו עתה שלא תתקלקל צדקתך ולא תחזור לך עד יום המות ומשכח לה כלומר שם תמצא שכר מצותיך ותפלתך כי התפלה אין מועיל להפך המזל שהיה בשעת לידה רק כשנולד במזל טוב ונשתדד לרע מחמת חטאיו והארכתי בזה במקום אחר: שם אחר רבה בר בר חנא לדידי חזי לי אורזילא בר יומא וכו' המאמר הזה הוא תמוה מאוד עיין מהרש"א מה שפירש בזה והנה אורזילא שפירשרש"י ראה האמת בפירוש מהרש"א שמרמז על יהושע שהוא משבט יוסף דכתיב ביה וקרני ראם קרניו אך מה שמפרש בגוף סיפור המעשה שפירש שמספר הנס שהיה לו בהעמדת השמש ושהיה שליט על מחנה ישראל קשה קצת למה לו לספר דברים המפורשים בכתוב וגם מ"ש רמא כופתא שמרמז על כפות רגלי הכהנים קשה קצת ולזה נלענ"ד שבא ליישב דרך מליצה מה שקשה לכאורה דאצל בקיעת הים במשה הוכרח לצעוק אל ד' כדכתיב ויצעק משה אל ד' ויהושע בירדן לא הוצרך לצעוק לזה אמר שראה ברוח הקודש הטעם לזה שהוא ארבעים פרסי חשיב הזכיות שה"ל בבקיעת הירדן והוא מה שהי' עם משה בהר סיני סמוך להר סיני יותר מכל ישראל וקיבל שם השפעת קדושה.

ומשכו דצואריה ג' פרסי הכוונה כי האלשיך על הקרא בשיר השירים צוארך כמגדל השן וגומר דהיינו הצדיקים סובלים יסורים לכפר על עון הדור ויהושע היה סובל לכפר מחנה ישראל שהוא תלתא פרסה. ומרבעתא דרישא פרסה ופלגא שהיה נשיא השבט שהיה פרסה ופלגא פירוש דהלא מחנה ישראל הוא שלשה פרסה על שלשה פרסה ואם תכפיל אותם תמצא בהם תשעה פרסה ואם תחלק לארבע דגלים הרי לכל דגל ב' פרסאות ורביע ואם תכפיל פרסה ופלגא על פרסה ופלגא תמצא בהם גם כן שני פרסאות ורביע ויהושע היה נשיא משבט אפרים והוא ממונה על דגל מחנה אפרים ורמא כופתא

כלומר הקשר של כל הזכותים ביחד נקרא כופתא שבכת וקשר של כל הזכותים ורמא על הירדן וסכרו.

מה שאין כן במשה שהישראל היה הללו עובדי זרה והללו עובדי זרה וגם הוא לא נתקדש עדיין בהר סיני לכך הוצרך לצעוק בבקיעת הים מה שאין כן יהושע בירדן שהיה זכות ישראל והתורה גם כן לכך סכרו בקל: שם אמר רבה בר בר חנא אמר לי האי טעייא תא ואחוי לך טורא דסיני אזלו וחמאי דהדרא ליה עקרבא וקיימא ליה כי חמרא חירותא והוא תמוה ונלענ"ד לפרש כי ידוע שסביב רשעים יתהלכון ופירשו המפורשים כי הסטרא אחרא הם יונקים מהקדושה וכשהקדושה נסתלק שורה שם הסטרא אחרא ופן הסטרא אחרא יונקים מן הישראל רשע שפעת הקדושה אשר בו והוא להם למחיה ולכך סביב רשעים יתהלכון ולזה הר סיני שהיה בו השראות רבה עד למאוד ונסתלק בעו"ה ובעונותינו כי רבו יונק הסטרא אחרא מן הקדושה וסביב רשעים יתהלכון וכי הטומאה נקראין עקרבא שנושכין אותנו וזה הוא שאמר כי חזי דהדרן להר סיני עקרבא דהיינו כוחות הטומאה ויונק מן הקדושה שהיה שם כי בהסתלקות הקדושה נשאר שם כוחות הטומאה וקיימא כי חמרא חירותא דהיינו רוב הקדושה שיונקים משם קיימין כי חמרא חירותא כמו שאמרינן בעירובין רוכבי אתונות צחורות אלו תלמידי חכמים וכולי ומחמת רוב יניקתם משם מהקדושה קיימא כאתונות צחורות ואתונות צחורות פירושו חמרא חירותא ולזה אמר שמעתי בת קול אוי לי שנשבעתי וכולי היינו שמתאננין שמוכרח להשפיע קדושה לסטרא אחרא: מסכת סנהדרין בפרק אחד דיני ממונות אמר ליה האי מינא לר' אבהו אלהכון גחכן הוא דא"ל ליחזקאל שכב על צדך השמאלית וכתובי ושכבתי על צדך הימנית אדהכי והכי אתי האי תלמודא א"ל מאי טעמא דשביעתא א"ל השתא אמינא לכו מלתא דשוויא לתרווייכו אמר הקדוש ברוך הוא לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו וכולי אם רחמן מלא רחום הוא מייסר את הגדולים אף הקדוש ברוך הוא מייסר את יחזקאל והקשה המהרש"א דמאי קאמר להו דשוויא לתרווייכו דמה שהשיב למין במנהגו של עולם במה תלה הדבר בשמיטה שהשיב לתלמוד ועוד הא מפורש בקרא אשר תשכב עליו תשא את עוונם ונשאת עון בית ישראל ומה הוסיף לו ר"א במשל מנהגו של עולם ונראה לפרש דקושית המין היה כיון דכתיב יחזקאל ד' תשא את עונם ואני נתתי לך שני עוונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום ונשאת עון בית ישראל וגומר ושכבת על צדך הימנית ונשאת עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה נתתי לך.

ועיין רש"י שחושב כל השנים שהיו בארץ ישראל מספר אותן השנים היה יחזקאל שוכב וזה לכאורה תמוה מאוד כיון דהם לא גלו רק בעון שמיטות והשאר שני השמיטה אין כאן חטא ושנת השמיטה לא היה רק שבעים וכנגדן היה גלות בבל ואם כן גם יחזקאל לא היה צריך לסבול רק שבעים יום ועל אותן הימים היתירין על שבעים אמר אלהכון גחכן הוא כמו שפורש רש"י ששוחק בנביאים שאמר לו יום לשנה וצוה לו לסבול נגד כל השנים שהיו בא"י ולפי זה שפיר קאמר להו ר"א אימא לכו מלתא דשוויא לתרווייכו דהתלמיד שאל מ"ט דשביעתא ועל זה השיב אמר הקדוש ברוך הוא לישראל זרעו שיש והשמיטו שבע דלכאורה נראה דהאי זרעו שש שפת יתר הוא דזריעה אינו בכלל מצוה אך באמת הדבר פשוט דזרעו שש גם כן בכלל המצוה כדכתיב שש שנים תזרע שדך

והוא כיון דטעמא דשביעתא כדי שתדעו שהארץ שלי ובמה שמוברין שדה אחת ואין זורעין בו ליכא היכרא דהארץ הוא של הקב"ה דהא אדרבה דרך אנשים להוביר אפילו פחות מז' שנים ולוה אמר רחמנא זרעו שש והשמיטו שבע כיון שדרך בני אדם לזרוע שנה ולהוביר שנה כמ"ש בבבא בתרא באתרא דמוברי באגא ואם אינן מוברין מפסידין הארץ מכל וכל אמנם זה הוא בח"ל כשעולם נוהג עפ"י דרך הטבע אבל בא"י שהכתוב נאמר עליה עיני ד' אלקיך בה מראשית השנה וגומר ואין הארץ מתנהגת בדרך הטבע רק בהשגחת הקב"ה ואם יזכו ישראל הארץ תתן יכולה ועץ השדה יתן פריו ואם חס ושלום יחטאו כתיב והאדמה לא תתן את יכולה וזהו שצוה הקדוש ברוך הוא שש שנים תזרע שדך ולא תבורי שנה אחר שנה כמנהג העולם רק השמיטו בשביעי מפני שהוא קודש דכל שביעי קודש הוא כחו שבת בראשית והקדוש ברוך הוא הוא המוציא פירות בארץ ישראל ולא הטבע והכתיב מנוחה לעצמו בשביעית כמו שבת בראשית ובזריעת שש רצופים ובהשמטת שבע יבורר לישראל שהארץ של הקב"ה ועל זה מסיים והם לא עשו כך אלא חטאו וגלו פירוש שלא האמינו בהשגחת השי"ת והובירו שנה אחר שנה וכשהיה מגיע זמן זריעה בשביעית זרעו כי לא האמינו כי רק ארץ ישראל תחת השגחת הקדוש ברוך הוא ובודאי לא הובירו כולם בשנה אחת רק בשנה שזה זרע זה הוביר והעולם נידון אחר רובו נמצא שחטאו ישראל כל השנים שהיו בארץ ישראל מה שהובירו שנה אתר שנה מחמת חוסר האמונה שהיה בהם ולכך הוצרך יחזקאל לסבול מספר ימים נגד כל השנים שהיו בארץ ישראל כיון שהיה בכל שנה חטא חוסר אמונה בארץ ישראל.

אמנם מה שחטאו בזריעה בשביעית זה חטא יותר גדול שחיללו את הקודש דחילול שביעית כמו חילול שבת לכך היה גלות לכל ישראל שבעים שנה וחטא של חוסר אמונה שהיה בכל שנה סבל יחזקאל יום לשנה ובזה מיושב הכל ודו"ק: שם ויעבור הרנה במחנה וכולי באבוד רשעים רנה ומי איכא חדי קמיה קדוש ברוך הוא במפלתן של רשעים והכתיב בצאת לפני החלוץ אומר הודו לד' כל"ח ואמר ר"י מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקב"ה שמח וכולי מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה באותו שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה א"ל מעשי ידי טובעין בים וכו' שקשה והלא ישראל באמת אמרו שירה אחר שנטבעו המצרים וגם באחאב אחר מיתתו ועוד מה צרה יש באבידת אפיקורסין הגרועין יוקר מבהמות לכן נראה כי הנה מבואר הוא דכשהקדוש ברוך הוא עושה משפט ברשעים שמו מתגדל ומתקדש כדכתיב נודע ד' משפט עשה וכן ופירש רש"י בכמה מקומות ובודאי הקב"ה חדי בזה אמנם זה דוקא כשהוא משפט צדק ולזה כל הלילה שקיטרגו המקטריגים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז ולשבועת האבות הוכרח להציל את ישראל ולהטביע את מצריים למען יצאו ברכוש גדול וכיון שהללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז היה נראה לפני המקטריגים כביכול כעול בחיקו יתברך ולכך לא שמח במפלתן משא"כ אחר שירדו בים והיתה יהודה לקדשו והאמינו בד' וזכו ישראל ונעשה המשפט של המצרים משפט צדק ראוי לומר שירה על שנתגדל שמו של הקב"ה וכן ביהושפט דכתיב שם ועוד העם לא הכינו לבם וגו' לכך לא שמח וכן באחאב אשר בשבילו נגף ישראל כדכתיב ראיתי את העם נפוצים כי בהדי הוצא לקי כרבא ונענשו שלא במשפט לכך ליכא שמחה לפניו:

בפרק חלק שאלו רומיים את ר' יהושע בן חנניא מנין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות אמר להו תרווייהו מן המקרא הזה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה א"ל דלמא וקם העם הזה וזנה אמר להו נקוט מיהת פלגא בידך שיודע מה שעתיד להיות והוא תמוה דהיאך אמר תחלה תרווייהו מן המקרא הזה ואחר כך חזר ואמר רק פלגא ב' קשה מה שייך לשאול אם הקב"ה יודע עתידות כיון שהוא עושה הכל ברצונו ג' מה שייכות אלו השני קושיות להדדי וליישב כל זה נראה דהנה ודאי שהיו הרומיים יודעין הרבה פסוקים שנאמר בהן תחיית המתים כמו שנאמר ורבים מישיני עפר יקיצו אלה לחיי עולם רק שחשבו כיון שהבטחה עשויה להשתנות על ידי גרמת החטא דהא יעקב אף שהובטח היה ירא שמא יגרום החטא ד' על הטוב ולזה שאלו לו שפיר אם יודע מה שעתיד להיות פירוש אף שתלוי בבחירה כי כבר ידוע מה שכתב הרמב"ם שהידיעה והבחירה אי אפשר לאדם להשיג כלל ואם אמת הוא שהידיעה אמת אף בדבר שתלוי בבחירה אם כן על כרחך הקדוש ברוך הוא יקיים דכיון שיודע ודאי אינו מבטיח בשקר וע"כ יתקיים כמ"ש במקום אחר ואין מקום כאן להאריך מה שאין כן אם נאמר שאין לו ידיעה בדבר התלוי בבחירה יש לומר שמא יגרום החטא ויתבטל ההבטחה ולזה אף שאמר לו דלמא וקם העם הזה וזנה אמר ליה נקוט מיהת פלגא בידך פירוש כיון שעל כל פנים יודע אתה שהקדוש ברוך הוא ידע מה שעתיד להיות אף שדבר שתלוי בבחירה ממילא כיון שמוזכר בקרא תחיית המתים שגם הרומיים יודעין מהרבה פסוקים המבטיחים תחיית המתים שוב אין לו לירא שמא יגרום החטא דכיון שהקדוש ברוך הוא יודע עתידות ואם היה יודע שיגרום החטא לא היה מבטיח וכיון שהבטיח יתקיים והא דיעקב היה ירא מבואר אצלי בחידושי לתורה עיין שם: שם אחר הדבר הזה מאי אחר אמר רבא אחר שתפס הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר ליה חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן אמר ליה מי בראש אמר ליה בן ישי בראש אמר ליה אי הכי לא בעינא והוא תמוה מאוד א' דגוף הדבר תמוה שיתפוס הקב"ה לירבעם בבגדו מפני מה לא תפס לכל החוטאים כמו לאחאב ולמנשה ב' כיון שאמר לו אני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן ממילא משתמע שירבעם בראש שהקדים אתה לבן ישי ואחר כך חזר בו ואמר לו בן ישי בראש ג' דעל כרחך הטיול בגן עדן עם בן ישי הוא אחרי מותו שמחיים אי אפשר לו לילך לג"ע ואם כן קשה טובא דמשום שכן ישי ילך בראש לא רצה לחזור בו הא בודאי אם לא יחזור יירש גיהנם וכי לא עדיף לילך אחר בן ישי מלירש גיהנם ד' שהקדוש ברוך הוא אמר בן ישי ולא אמר דוד הא בתהלים ד' על הכתוב עד מה כבודי לכלימה פירש רש"י שקורין אותי בן ישי וכי אין לי שם ולמה לו להקדוש ברוך לעשות כבודו של דוד לכלימה לקרא אותו בן ישי ולא קרא אותו בשמו וליישב כל זה נראה דהנה כבר כתבתי כמה פעמים שדרך לקרות הסיבה בשם המסבב כגון אם ראובן יסבב סיבות שיהרג שמעון על ידי אחד דרך לומר שראובן הרגו לשמעון אף שראובן לא הרגו וכיון שהקב"ה הוא סיבת כל הסיבות כשנולד התעוררת תשובה באדם על ידי היצר טוב או על ידי התורה יכולין אנו לקרא להקב"ה שהוא היה המעוררו לתשובה לזה אמר שבא פעם אחת לירבעם התעוררת תשובה גדולה על ידי היצר טוב או על ידי התורה קורא התעוררת החזקה הזו לחשוב כאילו תפסו בבגדו ואמר ליה חזור בך וארורים הרשעים שאפילו בשעה שמעוררין לתשובה אין תשובתן שלימה והיה חושב במחשבתו

שהוא יותר גדול מדוד ולזה חשב בשכלו שאם יחזור בתשובה יהיה חשוב יותר מדוד ולכך אמר בשם הקב"ה שהקב"ה ואחריו הוא ואחריו דוד יטיילו בגן עדן ולכך קרא אותו בן ישי ולא דוד שהוא מאמר ירבעם בשם הקדוש ברוך הוא ואמר אחר כך מי בראש כלומר אתיישב בדעתו כשאחזור בתשובה אצטרך לעלות לרגל ירושלים והמלוכה לדוד ולזה אמר בן ישי בראש כלומר כשאחזור בתשובה על כרחך צריך לעשות לבן ישי בראש ולכך אמר אי הכי לא בעינא והורה לנו בזה המאמר איך שהקנאה מוציא את האדם מן העולם: שם רב אשי אוקים אג' מלכים אמר למחר נפתח בחברין אתא מנשה אתחזי ליה בחלמא אמר חברך וחברי דאביך קרית לן מהיכא בעית למישרי המוציא אמר ליה לא ידענא אמר ליה מהיכא דבעית למישרי המוציא לא גמרית וחבר קרית לן אמר ליה אגמרן לי מיהא ולמחר דרשינן ליה משמך בפרקא אמר ליה מהיכא דקדים בישולא אמר ליה מאחר דחכמיתו וכו'.

והוא תמוה א' למה הקשה לו דוקא מברכת המוציא מהיכן ידע מנשה שרב אשי לא ידע דין זה ב' קשה אמאי לא סידר אותן רבי במשנה כיון שמנשה היה קודם והיה מקובל אצלו דין זה ג' הלשון קשה דאמר מהיכא בעית למישרא המוציא לא היה לו לומר אלא מהיכא קשרי המוציא או מהיכא קשרית המוציא ד' דקאמר אי חכימת איזה חכמה הוא הא לא הוי אלא דבר מקובל מרבו ה' הלא בלאו הכי ידוע שמנשה היה גדול בתורה כדאמרינן שהיה דורש פ"ה פנים לתורה וליישוב כל זה נראה דרימז לו דרך חכמה דהנהגה בהלשון שתקנו חכמינו ז"ל בברכת המוציא תמוה מאוד דבכל הברכות תיקנו לשון בורא כגון בורא פרי האדמה בורא פרי העץ בורא פרי הגפן דלשון בריאה לאמר על בריאת יש מאין מה שאין כן בלשון המוציא דמשמעתו יש מיש כמו המוציא מחבירו והוא הלחם גם כן נברא יש מאין כמו שאר ברואים והיה להם לתקן על הלחם גם כן לשון בורא וזהו שהקשה מנשה לרב אשי דרב אשי היה מסדר הש"ס על המשניות וביאור על כל משנה ומשנה ביאור רחב לתרץ כל מה שקשה על כל דיבור ודיבור של המשנה וזה ששאל לו מהיכא בעית למישרא המוציא כלומר מהיכן נתרצית על מה שמתחיל ברכת הלחם בהמוציא שמשמעו יש מיש ולא בבורא כמו שאר ברכות ולזה מתרץ לו ונקדים לזה דהנה עוד קשה דאמאי בברכת הגפן מברכינן בורא פרי הגפן ולא מברכינן בורא יין והטעם שהיין מעשה בני אדם הוא אם כן והלחם נמי מעשה בני אדם ונברך בורא פרי הלחם אמנם באמת לא קשה מידי דהא אנן כדמעיקרא מברכינן כמבואר בברכות ובסוף כתובות איתא עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת ואם שכן יהיה אחר.

התיקון מכל שכן קודם הקילקול שקילקל אדם ותדע לך שכן הוא דהא בקללה כתיב בזעת אפך תאכל לחם וכמה יגיעות יגע אדם הראשון מכלל דקודם חטא לא היה לו שום יגיעה והיה הכל מוכן לפניו והנה גלוסקא הוא רק דרך משל והיינו שיהיה כל צרכו מוכן בלא יגיעה ולזה שפיר מברכינן המוציא לחם דבתחלת הבריאה היה מוציא גלוסקאות שהם מוכנים כמו לחם והנה בחידושי לתורה בפרשת בהעלותך בחטא המתאוננים על הכתוב זכרנו את הדגה וכולי עיין שם שהארכתי מאוד וכאן אין מקום לקבל אריכות לכן אקצר באמרים.

כי כל מזון מחויב להיות מתייחס אל הנזון ולזה כל מין ומין יש לו מאכל אחר ולזה ישראל שפסקה זוהמתן בשעת נתינת התורה היו קרובים לרוחני יותר מן הגשמי ולזה היה מאכלם מן ואמרינן בש"ס שהוא מאכל שמלאכי השרת אוכלין אותו ולזה הערב רב שלא היה מוכנים שיהיו יכולין לאכול מאכל כזה וכן הרבה ישראל שבדור הזה לא היו מוכנים התאוות תאוות לאכול מאכל עב דהיינו בשר גשמי ולכך אף שהיה להם שליו מכל מקום היה מתאוין לבשר גשמי מפני שהשליו הראשון היה קרוב אצל הרוחני כמו המן וכן אף שהיה להם מקנה רב מכל מקום שכיון שנזדככה במקצת באמצעות הישראל הצדיקים שבהם לא היה יכולים לאכול הבשר גשמי ולכך התאוות תאוות שיהיה יכולים לאכול הבשר גשמי עיין שם שהארכת הרבה מאוד היוצא לנו מזה שמאכל ישראל היה דבר הקרוב אצל הרוחני ולא היו יכולים לסבול מאכלים הגשמיים ולפי זה אדם הראשון קודם הקילקול ודאי שהיה גם כן מאכל רוחני מאכלו ולפי זה שפיר מברכינן המוציא לחם דהנה מלבד שברא מאכל האדם יש מאין יותר הפליא לעשות שאף שיצא מהארץ הגשמי הוציאו מן הארציות ועשאו רוחני ובודאי ראוי לברך על הנם היותר מפליא ולכך מברכינן המוציא לחם מן הארץ' כלומר דמברכינן על ההפלאה גדולה שהוציא מאכל אדם מן הארציית ועשאו רוחני להיות ראוי למאכלו ואנן כדמעיקרא מברכינן וזה שהשיב מנשה לרב אשי מהיכא דקדים בישולא כלומר אנן מברכינן על דמעיקרא מהיכא דקדים בישולא שהמאכל היה תיכף ראוי לאדם וממילא ידעינן שאז היה קרוב לרוחני והיה צריך להוציא מן הארציות ולזה מברכינן המוציא ולא בורא אתי שפיר מה שהקשה הטורי זהב אהא דאמרינן התם בשלמא אי אמרינן המוציא אשמעינן טעמא ואשמעינן הלכתא והקשה הטורי זהב דהא גבי ברכו את ד' המבורך אמרינן שיוציא עצמו מפלוגתא וגם קשה הלשון דאשמעינן טעמא ולפי הנזכר לעיל אתי שפיר דלכאורה קשה דאף דעיקר ברכה על העבר מכל מקום בעינן שנהנה עדיין מהבריאה כמו ברכת בורא מאורי האש מה שאין כן בברכת המוציא שאיננו כלל עכשיו.

ולתרץ זה נאמר שהמוציא נאמר על שמוכן להוציא כמו המוציא מחבירו וכיון שלעתיד מחזור להיות כך ואמרינן היום אם בקולו תשמעו והוכן כל יום ויום להיות כך לכך מברכינן יותר המוציא ולכך מברכינן על דקדים בישולא לעשות פועל דמיון שהישראל תיכף משהתחילו לשוב נגמרין על ידי השם יתברך והישראל אין צריך רק לעשות התחלה כמאמרם ז"ל אם אתם פותחים נקב כמחט סדקית וכולי ודין זה חידש מנשה והוכשר בעיני רב אשי וקבעו לדינא: שם ביקש דוד לעבוד עבודה זרה שנאמר ודוד בא עד הראש והנה חושי הארכי לקראתו וא"ל מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה אמר ליה מלך שכמותי יהרגנו בנו א"ל מ"ט נסיבת יפת תאר והוא תמוה מאוד דבשביל שבנו רוצה להרגו יעבוד עבודה זרה ונראה לפענ"ד ליישב על נכון דהנה שם ע"ז לא נאמר דוקא על עובדי כוכבים ומזלות כמבואר בבבא בתרא דף ק"י שאמר יהונתן בן גרשום כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם את עצמו לעבודה זרה ולא יצטרך לבריות והוא אינו יודע מאי ע"ז עבודה שהוא זרה ממנו עיין שם.

אלא אפילו אם מאמין על שאר איזה סיבה לומר שעל ידי סיבה זו ימצא פרנסתו ולומר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל וגומר ונקראת עבודה זו עבודה זרה כמו שאמר איוב

ל"א אם אשמח כי רב חילי וגומר אם אראה אור כי יהל [כלומר שיש לו טובה רבה עד שיאירו עיניו] ויפת בסתר לבו וחשק ידי למו פי [כלומר שיאמר כוחי ועוצם ידי נתן כל הטוב] לפי גם הוא עון פלילי כי כח שתי לאל ממעל ועיין מה שכתבתי במקום אחר לפרש מה שאמרו חז"ל שיש אומה שמאמינים לאבק שברגליהם ואף בשירות שמשרת או עובד עבודה שאינה לפי כבודו יש לקרות לעבודה זו עבודה זרה כלומר שזר מעשיו בעבודה זו ולפי זה לכל אחד יש לו עבודה זרה אחרת ונמשיל לזה כי לאיש עני שיכול לפרנס עצמו במלאכת חייט שהוא אומנות נקייה ועושה מלאכת בורסי לזה יש לייחס ולומר עליו שזר מעשהו כי מלאכה כזו אך לאיש כזה אינו כבודו ולאיש עשיר אף מלאכת חייטין אינו כבודו כי יכול לפרנס עצמו במלאכה של בסם ולבן מלך אף מלאכת בסם אינו כבודו כי אין צריך לשום עבודה כי המלך יכול להספיק לו פרנסתו וכלום חסר והנה הבעל עקידה בפרשת שופטים כתב בקרא דאל תראו ואל תחפזו שאמרו חז"ל שזה הכהן מדבר ומשמיע ומי האיש אשר נטע כרם כהן מדבר ושוטר משמיע והאיש אשר הוא ירא ורך לבב שוטר מדבר ושוטר משמיע שוש שלשה כיתות בני אדם יש אשר הקדוש ברוך הוא לבד משגיח עליהן ונותן להם כל צרכן כמו ר' שמעון בן יוחאי וחבריו ומאוכלי שלחן המלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא הם ויש בינונים שצריכין לסיבות אמנם אשרי למי שאומנתו בסם ואוי לו למי שאומנתו בורסי.

ויש אשר המלך רודף אחריו וכל הסיבות לא יועילו לו עיין שם ולפי זה נראה דאצל מי שהוא כר' שמעון וחבריו שרואה שפרנסתו מזומנת לו על פי נסים מהשם יתברך ויעסוק אפילו במלאכת בסם וימעט בעבודת השי"ת נקראת עבודה זו עבודה זרה שזר מעשהו כיון שמשלחן גבוה קא זכו מה שאין כן לשאר בני תודה שהן צריכין לסיבות אמצעיות מכל מקום אם יעסקו במלאכה נמבזה המבטלו מתורה ועבודה מלאכה זו נקראת עבודה זרה שזר מעשהו ועל זה נאמר ומשנאי אהבו מות ולפי זה נראה דדוד המלך אשר עליו נאמר ודוד ברבבותיו וכל מלחמותיו היה על פי השגחה ונסים שאינן בדרך הטבע כמו בגלית והכה על שמנה מאות חלל ומעולם לא היה צריך דוד לחרב וחנית וכאשר היה רוצה במלחמת אבישלום לבקש סיבות אמצעיות ודבר זה מכנין אותו בשם עבודה זרה כי הוא עבודה זרה לו לדוד וכן כתב המהרש"א בדור אנוש שעבודה זרה שלהם היתה שאמרו בגדולת עבד ניכר גדולת רבו כתב ז"ל מאחר שאין אמצעי בינינו ובין הקדוש ברוך הוא וכן הנביא מוכיח את ישראל במה שהשענו על מצרים ושאר מלכים ומכנה אותו בשם עבודה זרה וזהו שאמר מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה.

כלומר מלך שכמותך אשר כל מלחמותיו היה שלא בדרך הטבע רק בדרך נס השיב לו מלך שכמותי יהרגנו בנו כלומר הרי אני רואה שד' סר השגחתו מעלי שהסית בני בי להרגני ולכך אני צריך לאמצעיות. והשיב לו חושי הארכי מאי טעמא נסיבת יפת תאר והיה לך לדרוש סמוכין פירוש הנך רואה שהעונש הוא מדה כנגד מדה והנך רואה שהקדוש ברוך הוא משגיח עליך וכמו שאמר הכותב כדרכיך אשפוט וידעת כי ד' הוא המכה וכיון שידעת כי מד' הוא אדרבה הנך רואה שלא סר השגחתך ממך ואת אשר יאהב יוכיח: מסכת מכות בפרק אלו הן הלוקין שוב פעם אחת היו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר צופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית וכו' ראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים וכולי עיין מזה במס' ברכות בד"ה כל דיבור וכולי עיין שם: מסכת עבודה

זרה בפרק לפני אידיהן אלא כך אומרים האומות לפני הקב"ה ישראל שקבלו היכן קיימו אמר הקב"ה אני מעיד בהם שקיימו את התורה אמרו לפניו רבוננו של עולם כלום יש אב מעיד על בנו דכתיב בני בכורי ישראל אמר להם יבואו שמים וארץ ויעידו בישראל שקיימו כל התורה כולה אמרו לפניו רבוננו של עולם אף שמים וארץ נוגעין בעדותן דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וכולי אמר להם יבואו מכם ויעידו בישראל שקיימו כל התורה כולה יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת אלילים יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל יבא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העריות יבא נבוכדנצר ויעיד בחנניא מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם יבא דריוש ויעיד בדניאל שלא ביטל את התפלה יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני ויעידו בישראל שקיימו כל התורה כולה שנאמר יתנו עדיהן ויצדקו.

דברים הללו צריכין ביאור היטב א' דהיאך שייך שהקדוש ברוך הוא שהוא העד הוא הדיין לפלפל עצמו עם האומות וכי יתראה להם בנבואה או בחלום ידבר בהם ב' תמוה היאך שייך לומר שיפסלו הקדוש ברוך הוא לעדות ג' דאמר שיבא נמרוד לאברהם ולבן ליעקב וכי יקומו לבן ונמרוד בתחיית המתים להעיד בהם ד' וכי האומות אומרים שאברהם ויעקב לא קיומו את התורה הלא הם לא אמרו רק על הישראל שבדור הזה שלא קיימו את התורה ה' קושית המהרש"א אמאי לא חשיב בלעם שהיה גם כן נביא עכו"ם ו' תמיה גדולה בעיני דאטו בלדד השוחי ואליפז התמני וצופר הנעמתי היו אצל כל אחד מישראל שיעידו שקיימו את התורה אם לא על פי נבואה הא נבואה אינו רק שיודע מפי הקדוש ברוך הוא שהגיד להם וכיון שכבר פסלו להקב"ה שיאמרו כלום יש אב מעיד על בנו היאך יאמינו בנבואה שמעיד בשמו ובביאור הדברים נראה דמקודם נקדים מה שכתבתי זה כמה פעמים דכל היכי שהש"ס רוצה ליישב שלא תקשה כל משפטי השי"ת מיישב אותן דרך פילפול כאילו מפלפל עמהם.

והנה לכאורה תמוה גדולה על משפט השי"ת לעתיד לבא דלעתיד לבא כתיב בקרא העיר היוצאת אלף תשאר מאה והיוצאת מאה תשאר עשרה. וזה והיה על ידי בזוזי ובזוזי דבזוזי כמבואר בכתובות ולמה במצרים כשרצה להמית הרשעים שבדור היה חושב בכדי שלא יראו המצרים במפלתן של רשעים ולעתיד לבא יהיה להיפך וליישב זה נראה דהנה הקב"ה יש בו מידת צדיק שהוא מוצדק מכל בריותיו שאפי' רשעים שבגיהנם מצדיקין עליהן את הדין ולכך לעתיד לבא כשירצה להגביה קרן ישראל במעלה שאין למעלה הימנו וכל הרשעה כולה כעשן תכלה ואותך לא אעשה כלה וכיון שהאומות יודעין שיש הרבה רשעי ישראל לא יצדיקו עליהן את הדין ולכן מוכרח הוא לכלות כל רשעי ישראל בפרהסיא ולא ישארו רק צדיקים עד שבעצמם יכירו שראוין הישראל להנשא במעלה הגדולה כזו ויצדיקו עליהן את הדין כמו הרשעים שבגיהנם ויאמרו יפה זכית יפה חייבת כמבואר בשיר השירים ה' בקרא דמה דודך מדוד שככה השבעתנו ופירש רש"י שם שכך שואלין האומות לישראל מה אלקיכם שכך אתם נצלבין עליו כמו חנניא מישאל ועזריה ולזה כשיבא לגאלם ולנשואם יעידו האומות שכן ראוי להם שהרי הן נהרגין ונצלבין עליו כמו חנניא מישאל ועזריה.

ולפי זה אתי שפיר כל הסוגיא בסייעתא דשמיא שמקודם אמר הקב"ה אני מעיד בהם הכוונה לתרץ מה שלא עשה זה לכלות הרשעים בצינעה ועל זה אמר בלשון מליצה אני מעיד בהם. כלומר אם יעשה בצינעה לכנות הרשעים ולהשאיר הצדיקים שהקדוש ברוך הוא יעיד עליהם ועל זה אמר שלא יהיה צדוק הדין שהאומות לא יצדיקו את הדין עליהם כי הם ידעו שהיה בניהם הרבה רשעים ולא ידעו אם יכלו או לאו וזהו כוונת אמרם כלום אב מעיד על בנו' כלומר כמו שאין האב מעיד על בנו כמו כן אין מה שהשם יתברך יודע אין בזה עדות להיות צדוק הדין נגד האומות שאין יודעין וחזר ואמר יביאו שמים וארץ ויעידו פירוש כי כשהישראל בשלוותן ויושבין על ארצותם היו פירותיהן משונה מדרך הטבע כי שפעת השמים והמזלות היה גדולה מאוד כמו שמצינו שאשכול אחד היה משקלו ק"כ אבנים מה שאין כן כשארץ ישראל ביד האומות נחמעטו לאין ערך ובודאי כשיחזיר לישראל בעת הגאולה ודאי שיהיה פירותיה כבראשונה וממילא ניכר מזה צדקת ישראל.

ועל זה אמר שמים וארץ נוגעין בעדותן כלומר אין בזה צדוק הדין כי יאמרו האומות ששפע השמים והארץ תלוי בתורה והאומות אומרים תנה לנו מראש ונעשנה ואם כן אין בזה צדוק הדין ולזה אחר יבואו מהן ויעידו פירוש לכך צריך דבר מפורסם שיראו צדקת הנשאים לעין כל כי יסבלו יסורים קשין ומרים ולא יסוגו אחור מאמונתם וכמו שאמר מה דודך מדוד עיין שם ויעידו בעצמם כמו שהעיד נמרוד על אברהם ונבכדנצר על חנניא מישאל ועזריה ובזה יהיה צדוק הדין גדול וממילא יזכו גם כן למתנות רבות כמו שאמרו שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן על ידי יסורין משא"כ במצרים לא היה צריך צדוק הדין כי לא נענשו המצרים רק בדבר אשר זדו עליהם ומה שאמר יבא בלדד השוחי וכולי פירוש כי הם יעידו על איוב כי איוב שהיה מחסידי עכו"ם וכשבאו עליו יסורין התרים כלפי מעלה וביקש להפוך קערה על פיה מה שאין כן ישראל נהרגין ונצלבין ונשרפין על קדושת שמו יתברך ועומדין באמונתם ובזה יראו ההפרש שבין צדיקי ישראל לצדיקי עכו"ם ויהיה צדוק הדין גדול: שם אומרים לפניו רבונו של עולם תנה לנו מראש ונעשנה וכולי אלא אף על פי כן מצוה אחת יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה מיד כל אחד ואחד הולך ועושה סוכתו בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז ומיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא ובביאור הדברים נראה כי הטעם של סוכה שהיא ב' דפנות וג' אפילו טפח כי ד' מסכים יש רעש אש ערפל נוגה ומשה לא היה נגש רק עד הערפל כדכתיב ומשה נגש עד הערפל כמבואר באלשיך חבקוק ג' ולא היה למשה רק הגשה בשלישית וסוכה רמז לענני כבוד כידוע ולכך עושין שני שלימות והשלישי רק משהו לרמז כי אי אפשר להגיע רק משהו לשלישית אפילו למשה ולזה כיון הש"ס כי ישראל בעת שהקדוש ברוך הוא משפיע עליהן ההשגחה מסתירין פניהם כדכתיב במשה ויסתר משה פניו וכמו שהאריך בזה הרמב"ם במ"נ אמר שהקב"ה מוציא חמה מנרתיקה פירוש שישפיע ההשגחה הגדולה וישראל כשבאין להשיג עושין מסכים גדולים כי יראון לצאת חוץ מגדרם כמו שאמרו חז"ל משה מחיצה לעצמו אהרן מחיצה לעצמו ישראל מחיצה לעצמן: שם חלילה לך להמית צדיק עם רשע חולין הוא לך ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור והקשה המהרש"א דמה ענין קושיא זו להא דאמר חולין הוא לך ונלע"ד לתרץ דהנה

רש"י בפ' משפטים בקרא דנקי וצדיק אל תהרוג דיכול יצא מב"ד זכאי וראו חוב שיחזירו אותו ת"ל צדיק אל תהרוג וזה כבר צדיק יצא מפי בית דין כי לא אצדיק רשע דהרבה שלוחים למקום עיין שם בשינוי לשון היוצא מזה שמצינו צדיק לפעמים כשהוא צדיק בעיני הבריות ולפי זה אתי שפיר דבלאו הא דחולין הוא לך לא הוי קשיא קראי אהדדי דיש לומר דקרא והכרתי ממך צדיק ורשע היינו צדיק בעיני הבריות אף שהוא חויב בדין השם יתברך אבל השתא דמפרש חלילה חולין הוא לך קשה שפיר דלשון חלילה משמע שעול הוא נגדו יתברך וזהו בצדיק בדין השם יתברך אבל בצדיק בעיני הבריות וחייב בדין השם יתברך שאז איננו עול בחיקו יתברך כיון שהוא חייב בדינו ולא שייך לומר חלילה לך מעשות זה דמהיכא תיתי לא יעשה כך אך מכל מקום כיון שהוא צדיק בעיני הבריות יש חילול כבודו כי יאמרוכצדיק כרשע ואך תם ורשע הוא מכלה וכמו שאמר איוב וזהו שמפרש חולין הוא לך דהיינו שיש חילול כבוד ומשמע דאפי' אינו צדיק בעיני הש"י רק בעיני העולם מ"מ אין לעשות כך אף שאינו עול בחיקו מ"מ אין לעשות זה מפני חילול השם ומקשה שפיר קראי אהדדי דא"כ היאך משכחת לה האי דכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ועל זה משני הא בצדיק גמור כלומר כשהוא צדיק גמור בעיני העולם אז יש חילול כבוד להשי"ת אף שחייב בדין השם יתברך מה שאין כן בצדיק שאינו גמור בעיני הבריות דאיכא למחשדיה קצת ליכא שוב חילול כבוד.

ובזה יש לפרש הכתוב כי הוא תמוה שמתחלה אמר האף תספה צדיק עם רשע ואחר כך אמר אולי יש חמשים צדיקים ונשאת לכל המקום כיון שמקודם לא אחר רק טענה ששייך להציל הצדיק ואחר כך טען על כל המקום שאין זה ענין להא דהאף תספה ואחר כך חזר ואמר חלילה לך להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע דזה גם כן אינו טענה רק נגד הצדיק ואחר כך חזר ואמר חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט שהוא מיותר ולכן נראה דהנה הא שהצדיק מגין על הדור הוא רק כשהעונש הוא כללי שמזיק גם לצדיק כגון ועצר את השמים.

אז הצדיק גמור מציל. אך העונש כשהוא פרטי שיכול לחול על הרשעים לבד כגון מיתה וכיוצא אז נראה דאם הוא צדיק גמור בעיני השם יתברך ובעיני העולם מבדיל הצדיק מן הרשע והצדיקים נכתבין לחיים והרשעים למיתה אך אם הוא חייב בדין השם יתברך כרשעים האחרים והוא בדיק בעיני העולם אז אי אפשר לו להקדוש ברוך לא להעניש כולם אף שכולן הן חייבין בעיניו ובדינו מטעם חילול כבודו שישוה בעוני העולם הצדיק והרשע וגם לא לזכות את הצדיק בעיני העולם ולחייב את הרשע בעיני העולם דזהו עול בחיק השופט משפט אמת וזהו שאמר אברהם האף תספה צדיק עם רשע ובמדרש אמרו דצדיקי סדום היו צדיקי דרופתקו ובודאי היה חייבין בדת השם יתברך כהרשעים דשלא יעשה עול לא היה צריך לבקש מהשם יתברך דאל אמונה ואין עול הוא רק שהיו צדיקים בעיני העולם וזה אחר אברהם האף תספה מי שהוא צדיק בעיני העולם עם רשע ולזה כשיש חמשים צדיקים ונשאת לכל המקום כלומר צריך אתה לישא לכל המקום דאם תמית כולם חלילה לך יהיה חילול לך והיה כצדיק כרשע.

כלומר דבעיני העולם יהיה הצדיק והרשע שווים אם תמית הצדיק והרשע בשוה ואמרו מה בצע כי נעבדנו ואם תדין הצדיק של סדום כצדיק גמור ורשע דהיינו להחיות הצדיק

בעיני העולם כאילו היה צדיק גמור ולהמית הרשע יש חילול כבוד בפני המקטריגים כי השופט כל הארץ לא יעשה משפט: שם עוד אחת יש ברומי אחת לשבעים שנה מביאין אדם שלם ומרכיבין אותו על אדם חגור ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון ומניחין לו קרקפלו של רבי ישמעאל בראשו ותלו לו בצואריה מתקל זוזי פיזא ומכסין את השווקים באינך ומכריזין וקורין לפניו כך קורי פלסתר אחוה דמרי זייפנא דחמא חמי דלא חמא לא חמי מאי אהניא ליה לרמאה ברמאותא ולזייפנא בזייפנותא ומסיימי בה הכי ווי לדין כד יקים דין דברים הללו צריכין ביאור הא דאמר שמניחין לו קרקופלא דרבי ישמעאל היאך אפשר שיתקיים עור של אדם מת כל כך שני ועוד היאך שייך בעור הנפשט מן האדם המת יופי וגם הענין הוא תמוה מאוד.

ולכן נראה דבא לרמז דהנה בכל דור באין נשמות חדשות כמו שאמרו כמה פעמים בש"ס אכשר דרי ודור נקרא שבעים שנה וזהו שאמר עוד אחרת יש ברומי פירוש ברומי של עולם היינו למעלה מביאין אדם שלם ומרכיבים אותו על אדם חגור הכוונה כי הנשמה הנתונה כשהוא למעלה הוא שלימה בתכלית השלימות לכן מכנה אותה בשם אדם שלם והגוף מכנה אותו בשם אדם חגור.

שאינו יכול לילך בעצמו ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון. פירוש כי קודם שיבא לאויר העולם לומדין אותו כל התורה כולה כאשר היה תכלית בריאת האדם האדם בתחלה ולזה מכנה אותו בבגדי אדם הראשון ומניחין לו קרקפלו של רבי ישמעאל בראשו פירוש כי מראין לו למעלה שירידתו בגוף לארץ להיות בגוף אפשר לו לסבול יסורים גדולים ואם הוא צדיק יכול לסבול כמו רבי ישמעאל כהן גדול שסבל היסורין הגדולים בהפשטת עור פניו כי אין לך יסורים גדולים מזה כענין שאמרו הלל מחייב את העניים כן מראין לו קרקופלו של רבי ישמעאל כהן גדול כלומר הנך רואה שנתנה הבחירה לאדם לסבול אף יסורי הגדולה שבגדולות ואם לא תסבול רבי ישמעאל יחייב אותך ותלו ליה בצואריה מתקל זוזא פיזא.

פירוש דאדם רשע יש לו תאוה של עולם הזה וכל הון דעלמא לא יספיק לו. ואיתא בגיטין דף נ"ח הובא בתוספות כאן תרי איסתרא פיזא נחית לעלמא חדא ברומי וחדא על כל העולם כולו נמצא לא נחית לכל העולם כולו כי אם זוזא פיזא מיהו זה רק לשון מליצה לומר שיש ברומי עשירות כנגד כל העולם כלו ולזה אמר כאן שתולין לו מתקל זוזא פיזא בצוארו כלומר שיש בבחירתך לבחור בתאוות עולם הזה עד שלא תספיק לך כל כסף וזהב שבעולם ותשא על צוארך רק טורח המשא של אסיפת הזהב היינו זוזא פיזא.

ומחפין את השווקים באינך פירוש שמראין לו כל תענוגי עולם הזה הן רבים כאילו כל השווקים מליאים מזה וקורין לפניו סך קירי פלסתר ופירוש רש"י קירי קצין אחוה דמרא זייפנא פירוש שאומרים לו שהסך שיש להקצין כשהוא אחיו של בעל זיופן כלומר שמאסף ממון שלא בדין הוא פלסתר פירוש אינו שוה כלום דחמא חמי דלא חמי לא חמי פירוש מי שרואה זה כל זאת בשכלו יפה רואה וטוב לו כי נותן אל לבו והולך בדרך הישר ודלא חמי פירוש שאינו נותן לב לזה לא חמי אינו רואה ונכשל מאי אהני ליה לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בזייפנותא כלומר ההולך אחרי שרירות לבו הרע ומאסף

ממון שלא בדין אינו מהני לו כלום ומסיימין ביה הכי ווי לדין כד יקום דין כלומר ווי לרשעים כשיהיה תקומה לצדיקים למה דחשיב אותו בין אידיהן הוא כענין שאמר לקמן דף ח' שאדם הראשון קבע ימים טובים לשם שמים והם קבעו לעבודה זרה הכא נמי דרך האדם לעשות סעודה ביום שהשלים שבעים שנה והחזיק עצמו בדרך טוב וישר וראוי באותו פעם לרמז לדבר זה ולברך את השם על שסייעו לשוב על לבו כל זה והם קבעוהו לעבודה זרה ששמחין בכל דבר שעולין בימיהם לגדולה ואמרין להיפך סך קירי פלסתר וכמו שפירש רש"י ומכנין אותו לעשו וליעקב ואומרים שמדתם הוא המדה של עשו הוא הטוב וישראל עם נבל ויעקב אחזה דמרנא זייפנא אבל באמת ווי לדין כד יקום דין: מסכת שבועות בפרק שבועות שתים אמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חודש שנאמר בו לד' אמר הקדוש ברוך הוא שעיר זה יהא כפרה עלי על שמיעטתי את הירח והוא תמוה הכוונה דהנה בברכות ל"ב אמר ר' יהושע בן חנניא אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל חד כדכתיב ואשר הרעות ופרש"י אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע ומבואר במקובלים שעל ידי מיעוט הירח נולד הרע בעולם וזהו כוונתן כאן שבראש חודש יש בו מיעוט הירח ולזה אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה על עוונות ואז אטיל כל העוונות עלי כלומר שאני גרמתי להם שעשו עוונות שבראתי יצר הרע על ידי מיעוט הירח כמו שכתוב ואשר הרעות: מסכת בכורות בפרק הלוקח מאמר סבי דבי אתונא כולו תמוה וזה לשון הש"ס האי גברא דבעי איתתא ולא יהבי ליה מאי חזי דאזיל היכא דמידלי מיניה וכולי ונ"ל הכוונה כמו שכתב המהרש"א ששאלו אותו אהא דאמרו חז"ל שהחזיר הקדוש ברוך הוא התורה על כל האומות ולא קבלוה ואחר כך הלך לישראל וקבלוה ושאלו אותו כיון שאתם הנבחרים מכל האומות מה ראה הקדוש ברוך הוא לילך מקודם לאומות ואחר כך לכם עיין שם ובכוונת תירוץ נראה הענין דחוק ועדיין צריך אני למודעא ונראה לפי עניות דעתי שכוונתו של ר' יהושע ב"ח לומר להם שלא החזיר התורה במעשה לכל האומות כי אם במחשבה שהיה משוטט במחשבתו למי ראוי ליתן התורה וראה שאי אפשר ליתן לשום אומה מהאומות רק לישראל ולזה רימז להם במאי דשקל סיכתא לומר כי כמו מי שרוצה לנעוץ סיכתא בכותל בודאי שאין צריך לבחון במעשה רק במחשבה ישוטט באיזה מקום שצריכין לו ליעול הסיכתא כן היה הקדוש ברוך הוא סוקר בסקירה אחת על כל האומות שאין יכולין לקבל את התורה רק הישראל: שם גברא דאוזיף וטריף מאי חזי דהדר אוזיף.

השאלה הוא גם כן כמו שכתב המהרש"א ששאלו איך אפשר מה שכתוב והכרתי את בני ישראל ברית חדשה כיון שכבר ניתן להם התורה פעם אחת ועברתם עליה למה יזיף לכם ברית חדשה לימות המשיח כיון שכבר עברתם כמה פעמים עיין שם ואמנם בכוונת תירוץ שכתב המהרש"א נלע"ד דחוק ונראה לי בכוונתו במה שהשיב לו וזה לשון הש"ס אזיל גברא לאגמא קטול קמא טונא ולא מצי ביה קטל ומנח עלויה עד דמתרמי ליה אינשי ומדלו ליה.

נ"ל שהשיב לו משל נמרץ דאין הכוונה דאזיל לאגמא לקטול קניא לצורך עצמם רק בגברא דקטיל קניא לקנות השדה להיות יפה לזריעה וקטיל קמא טונא דידוע שכל זמן שהקנים מונחין על השדה יותר מעכבין לזריעה דכל זמן שעושין דרך גדילתן אין מעכבין אלא מעט וכשקוטלין אותן ונופלין מעכבין הרבה יותר ולא מצי ביה שאין לו

מקום להניחם שם וכן שקטל מעט ומונח לפניו וכי יפסיק מלקטול מותר הקנים שבשדה הלא בודאי קוטל כל הקנים שמוצא ומניחן במקומם עד דמתרמי ליה אינשי ומדלי ליה שיטלו הקנים שקטל מעל השדה והנמשל כך הוא דהנה ידוע שכל חטא האבות מחייבין דורות האחרונים לתקן דהא עשרה הרוגי מלכות תיקנו החטא של השבטים כידוע וכמו שאמר המקונן אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ושובלא קשה מאי חזיא דהדר יזיף שלא כמדת בשר ודם מדת הקדוש ברוך הוא דהנה בשר ודם שאינו יודע עתידות ראוי לחוש לו שמא יחזור ויטרופ אבל הקדוש ברוך הוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות ויודע שעתידי לבוא דור האחרון אשר בזכותם יתוקן כל החטאים הראשונים וקטיל קמיה טונא דהיינו החוטאים עד דמתרמי אינשי ומדלי ליה כלומר עד דאתא דור האחרון ויטלו כל החטאים וכפר עליהם וינקה הכל: שם אימא לן מילי דכדיבא אמר להו כודניתא ילדה וכולי הנה מלבד שהדבר הזה הוא תמוה בעצמותו כי למה להם לבקש ממנו שיאמר איזה דבר כזב וכי דבר קשה הוא להוציא מלבו דבר כזב.

ואף גם הלשון קשה במה שאמר אימא לן שהוי להו למימר אימא מילי דכדיבא לכן נראה בכוונתם שאמרו לו הלא אתה צריך לברר לן שאנחנו המדברים כזב וזהו שאמרו אימא לן מילי דכדיבא. כלומר ברר לנו איזה דבר כזב בדברינו ולכך אמר להם משל נמרץ שעל כרחך יצטרכו להודות שכזב הם בכל דבריהם כי כמו במשל הזה בכודניתא אתם מודים ששקר הוא וכמשל הזה כן הדבר הזה שאתם אומרים שאתם תירשו את הארץ ותקבלו ברית החדשה לעתיד כי ידוע שאף שבדורינו אוננו ראוי לזה רק מחמת הברית שכרת לאברהם שאמר לזרעך אתן הארץ בבטחון זה אנחנו באים לירש וידוע שמקודם אמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק ולא נקרא זרע רק יעקב וישמעאל ועשו לא היו נקראין זרע לאבות ומכל שכן שאינן ראוי להיקרא בנים וגם אין להם חוב ירושת הארץ על הקב"ה והייתם דומים לפרדה עקרה והא דתפס לשון פרידה הוא מטעם שכתב המהרש"א שהוא על שם הקרא אשר מצא הימים במדבר ופירש רש"י שהוא היה פסול והביא פסולים לעולם שהרביע חמור על סוס ויצאה ממנה פרידה ואם כן איך יעלה על הדעת שקודם שחטאנו הייתם כפרדה עקרה שאינו ראוי להוליד ועכשיו שחטאנו אנחנו נתן לכם הקדוש ב"ה שתעשו אתם מולידים בנים ותירשו החוב בירושת הארץ ודומה ממש לפרידה עקרה שילדה והיה לה שטר חוב על אביה ושאלו אותו אחר כך וכודניתא מי ילדה.

והוא על שם הכתוב מי ילד את אלה שכל העולה לגדולה הוי כנולד מחדש. וזהו שאומרים לו כיון שאתם מדמים אותנו לעקרה אם כן למה עלינו לגדולה הלא עקרה אינה יולדת והשיב להם הי ניהו מילי דכדיבי.

כי שקר וכזב הם ב' דברים כמו שאמרו המפרשים שקר נאמר על דבר שהוא שקר גמור וכזב נאמר על מי שאינו משקר בדברים רק שעתידי שיופסק ואינו חזק המציאות כמו מים לא אכזב. וזהו שנאמר לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם כי לפעמים אם אחד מבטיח לחבירו ואינו עושה הוא בסיבת שני דברים אחד שנפסק כוחו כגון שהבטיח להלוות לו ואחר כך ירד מנכסיו השני שחוזר ממחשבתו והנה במלאך אף שאין שייך

בו התנחמות מכל מקום שייך ביה פסיקת כח כמו בשעת חורבן שהחליפו שר של אש לשל מים ושל מים לשל אש ובאדם שייך גם כן התנחמות וזהו שאמר לא איש אל ויכזב. שהוא גם כן נאמר על המלאך ויכזב שיהיה שייך בו חס ושלוש פסיקת כח. ולא בן אדם ויתנחם שיהיה שייך בו חס ושלוש התנחמות.

וזהו שאמר רבי יהושע לסבי דבי אתונא הי ניהו מילי דכדיבא. כלומר עתיד הוא שיופסק: שם מילתא כי סריא במאי מלחו ליה וכולי בזה צריך לומר גם כן כקושית המהרש"א ששאלו אותו כיון שהקדוש ברוך הוא כרת עמהם ברית מלח כמו שכתוב ברות מלח עולם לו וכיון שהמלח כי סריא שוב אין לו תקנה רק להשליכו כי אין שום צורך בו כמו כן אתם ישראל כיון שהכריתות ברית נתקלקל בגלות שוב אין לכם תקנה מעל פניו.

ומה שפירש המהרש"א בתירוץ נראה לפי עניות דעתי דחוק קצת לכן נראה בכוונתו שתירץ בשיליא דכודניתא שאמר להם שמילחא אף כי סריא יש בו צורך כדאמרינן בשבת שהבהמה כשהוא מרחקת הולד נותנין לה מלח ברחמה בכדי שתקרב הוולדות ואם כן יש בו צורך במילחא כי סריא ליתן לשליות בהמה ומה שאמר להם בשיליא הוא כפירוש מהרש"א שהבאתי לעיל דהאומות נדמו לפרידה כמו שאמרו בפסחים על הקרא דאשר מצאו את הימים במדבר לפי שהיה פסול והביא פסולים לעולם ולפי שדימו הם שביטל הברית עם ישראל ולקיים הברית עם העכו"ם אמר להם כשם שאי אפשר לומר שהמילחא כי סריא תקנתו ליתן בשליות פרידה עקרה לפי שאין לה זרע כך אתם אי אפשר לומר שהברית מלח שנתקלקל אתנו שיהיה בו צורך לכם שהלא אין לכם זרע ואמרו לו כודניתא מי אית ליה שליא.

הכוונה כיון דכודניתא לית לה שליא ושלכם נתקלקל אם כן על מהו אמר קרא ברית חדשה ועל כרחך לאו כודניתא הוא אמר להם ודאי כודניתא אתם רק מילחא מי סריא כלומר שלא נתקלקל הברית כלל שעומד לזרענו אחרינו בני לן ביתא באווירא וכולי הכוונה שאמרו לו היאך אפשר מה שנאמר בנביאים.

כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימוש וגו' דהיינו שיחרב העולם והישראל ישארו קיימים ואיך אפשר שישארו באוויר ויבנו להם בתים באוויר אמר שם קם בין שמיא לארעא הראה להם שיש כח בישראל לעמוד באוויר אבל אתם שאין לכם רק גשמיות אי אפשר לכם באמת לעמוד באוויר ולכך אמר להם אסיקו לי ליבנא וטינא כלומר אתם שצריכין דברים גשמיים כיון שאין בכם רק גשמיות אי אפשר לכם למיבני באווירא ועל כרחך הבטחה זו לא יתקיים רק בישראל: נשמט ממסכת גיטין פרק הניזקין רבי יהושע בן חנניא הלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים וכו' הלך ועמד על פתח בית האסורים ואמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים ענה אותו התינוק ואמר הלא ד' חטאנו לו ולא אבו בדרכיו וגו' אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל יהיה (הכוונה) המאמר הזה ישתומם מאוד בעיני כל רואה דמה חכמה הכיר בהילד הלא לא השיב לו רק קרא ואפילו אם נאמר שהנער כיון לאיזה דבר מנין היה יודע כוונתו וליישב נראה דהנה לכאורה קשה לשון הכתוב שהיה לו לכתוב ה' אשר חטאנו לו מאי זו אך ידוע כי יש שני מיני עונשין א' עונש הבא על ידי הקדוש ברוך הוא

ב' הסתרת פנים והסימן לידע איזה עונש הבא בהשגחה הוא העונש הבא אודה כנגד מידה והנה העונש הבא בהשגחה הוא של רחמים כעני שנאמר תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם וכדרך רופא המרפא בחוח בשר וזהו כוונת הכתוב מי נתן למשיסה יעקב כלומר אם בא על ידי השגת או על ידי הסתרת פנים חס ושלום ומשיב הנביא ואמר הלא ה' כלומר על ידי מידת הרחמים והראיה לזה זו חטאנו לו כלומר במשקל העונש הזה ממש חטאנו לו.

וכיון שמידה כנגד מידה הוא על כרחך מאת הבעל הרחמים היתה זאת ופירושו ניכר מתוך הנגינה כי לפי פירושו תיבת הלא ה' צריך לומר באתנחתא שהוא הפסק מאמר אבל לפירוש רש"י שזו חטאנו לו הוא במקום אשר חטאנו צריך לומר תיבת ד' בטעם משרת ולכן כששמע ענין הנגינה מהתינוק שקרא באתנחתא תיבת השם אמר בוודאי מובטחני בו שיהיה מורה הוראה בישראל סליק בעזה"י סדר הש"ס